

UBEZPIECZENIA W ROLNICTWIE

materiały i studia

69

KWARTALNIK 69/2019 ISSN 1507-4757

ORGANIZACJA, EKONOMIKA
I PROBLEMY SPOŁECZNE

OCHRONA ZDROWIA
I REHABILITACJA

USTAWODAWSTWO I ORZECZNICTWO

UBEZPIECZENIA NA ŚWIECIE

DOKUMENTACJA I STATYSTYKA

Ubezpieczenia w rolnictwie

Materiały i Studia

KASA ROLNICZEGO UBEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO
WARSZAWA 2019

UBEZPIECZENIA W ROLNICTWIE MATERIAŁY I STUDIA

Kwartalnik Nr 69 z 2019 r.

ISSN 1507-4757

Zgodnie z komunikatem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 18 grudnia 2015 r., Kwartalnik uzyskał liczbę **5 punktów** w parametrycznej ocenie czasopism naukowych i został wpisany do części B wykazu. Kwartalnik przeszedł pozytywnie proces ewaluacji **IC Journals Master List 2018**, uzyskując wskaźnik

ICV (Index Copernicus Value) w wysokości 80,98.

Kwartalnik jest wydawany w trybie „early birds”.

Wersja online dostępna jest na www.krus.gov.pl.

Rada Programowa

Przewodniczący:

prof. dr hab. Marian Podstawka, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Członkowie Rady:

dr n. med. Claudio Colosio, prof. UniMi, Uniwersytet w Mediolanie, Włochy
prof. dr hab. Paweł Czechowski, Uniwersytet Warszawski w Warszawie
prof. dr hab. Andrzej Czyżewski, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
prof. dr Hans-Joachim Hannich, Uniwersytet w Greifswaldzie, Niemcy
dr hab. Beata Jeżyńska, prof. UMCS, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
prof. dr hab. Irena Jędrzejczyk, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej
dr Erich Koch, Sozialversicherung für Landwirtschaft, Forsten und Gartenbau, Kassel, Niemcy
dr n. med. Andrzej Kosiniak-Kamysz, Dyrektor Specjalistycznego Szpitala im. Dietla w Krakowie
prof. dr Peter Lundqvist, Szwedzki Uniwersytet Nauk Rolniczych w Alnarp, Szwecja
prof. dr hab. Wanda Sułkowska, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
dr hab. n. med. Andrzej Wojtyła, prof. PWSZ, Państwowa Szkoła Zawodowa w Kaliszu

Redakcja

dr Aleksandra Hadzik (redaktor naczelny)
Grażyna Szymańska (zastępca redaktora naczelnego)
Magdalena Wachnicka-Witzke (sekretarz redakcji)
Urszula Straszak-Jakovljević (redaktor techniczny)

Redaktorzy tematyczni

ekonomia: prof. dr hab. Andrzej Czyżewski, prof. dr hab. Andrzej Kowalski,
prof. dr hab. Marian Podstawka
ubezpieczenia: prof. dr hab. Wanda Sułkowska, prof. dr hab. Maciej Żukowski, dr Wojciech Nagel
statystyka: prof. dr hab. Bolesław Borkowski
prawo: prof. dr hab. Paweł Czechowski, dr hab. Beata Jeżyńska, prof. UMCS
ochrona zdrowia i rehabilitacja: dr hab. n. med. Andrzej Wojtyła, prof. PWSZ
redaktor językowy: (j. polski) Urszula Straszak-Jakovljević
redaktor techniczny: Urszula Straszak-Jakovljević
DTP: Igor Zalewski

Adres redakcji

Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego – Centrala
00–608 Warszawa, al. Niepodległości 190
tel. 22 592–66–88, 22 592–66–86, 22 592–64–07
e-mail: kwartalnik@krus.gov.pl

W numerze

Od Redakcji

Wstęp do wydania

5

Organizacja, ekonomika i problemy społeczne

Ekologiczne produkty żywnościowe na polskim rynku: stan i perspektywy

Ewa Biazik, Michał Śmieja

7

Organic food products on the Polish market: status and prospects

Ewa Biazik, Michał Śmieja

18

Działalność prewencyjna KRUS i wzrost bezpieczeństwa pracy
w rolnictwie indywidualnym

Przemysław Kraska

29

*The preventive activity of KRUS and increase of work safety
in individual farming*

Przemysław Kraska

47

Ustawodawstwo i orzecznictwo

Katalog osób podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników (część II)

Katarzyna Rodak

65

Catalog of persons covered by farmers' social insurance (part II)

Katarzyna Rodak

86

Problemy w interpretacji definicji nieszczęśliwego wypadku w umowie ubezpieczenia i orzecznictwie

Sebastian Barszowski

106

Problems in interpreting the definition of an unfortunate accident in the insurance contract and case-law

Sebastian Barszowski

123

Ochrona zdrowia i rehabilitacja

Wytyczne rehabilitacji leczniczej rolników w wieku aktywności zawodowej realizowanej przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego – geneza powstania dokumentu

Robert Liana, Iwona Sobiś, Izabela Plutecka-Czartoryska

139

Guidelines for therapeutic rehabilitation of working-age farmers implemented by the Agricultural Social Insurance Fund – the origin of the document

Robert Liana, Iwona Sobiś, Izabela Plutecka-Czartoryska

145

Od Redakcji

Szanowni Czytelnicy!

Oddajemy do Państwa rąk kolejne – 69. wydanie naszego Kwartalnika „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia”.

W Polsce, od momentu przystąpienia do Unii Europejskiej, obserwuje się rozwój produkcji żywności ekologicznej oraz wzrost jej konsumpcji. W artykule *Ekologiczne produkty żywnościowe na polskim rynku: stan i perspektywy* autorzy podjęli się oceny możliwości rozwoju rynku roślinnych produktów pochodzących z rolnictwa ekologicznego na podstawie aktualnych preferencji konsumentów w zakresie spożycia tych produktów. W swojej pracy wykorzystali autorski kwestionariusz ankiety.

Kolejne opracowanie pt. *Działalność prewencyjna KRUS i wzrost bezpieczeństwa pracy w rolnictwie indywidualnym* przedstawia historię działalności na rzecz zapobiegania wypadkom przy pracy rolniczej w Polsce, zarówno przed utworzeniem Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, jak i w okresie jej funkcjonowania. Ukazuje ono jak duży wpływ na wzrost bezpieczeństwa pracy w rolnictwie indywidualnym ma działalność prewencyjna Kasy.

W dziale *Ustawodawstwo i orzecznictwo* zamieszczamy drugą część artykułu *Katalog osób podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników*, w którym przedstawiono problemy dotyczące niejednoznacznych interpretacji przepisów oraz orzeczeń sądowych będących podstawą wykładni prawa na temat szeregu pojęć z zakresu podmiotowego ubezpieczenia społecznego rolników oraz zawarto pewne wskazówki dotyczące zmian legislacyjnych.

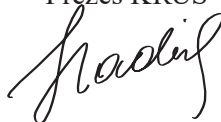
Artykuł *Problemy w interpretacji definicji nieszczęśliwego wypadku w umowie ubezpieczenia i orzecznictwie* porusza najistotniejsze problemy interpretacyjne dotyczące definicji nieszczęśliwego wypadku. Omawia przyczyny sporów pomiędzy zakładami ubezpieczeń a osobami ubiegającymi się o świadczenie z ubezpieczeń NNW. Podejmuje również próbę ich rozwiązania. Temat ten jest szczególnie istotny dla obszarów, w których ryzyko powstania nieszczęśliwego wypadku jest duże, tj. dla gospodarstw skupionych wokół produkcji rolniczej, na których terenie rolnicy indywidualni i ich rodziny spędzają także czas wolny.

Chcielibyśmy również przybliżyć Państwu dokument *Wytyczne rehabilitacji leczniczej rolników w wieku aktywności zawodowej realizowanej przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego*. W materiale tym zawarto podstawy prawne, obowiązujące zasady kierowania na rehabilitację leczniczą, tryb i warunki realizacji świadczeń, definicje i cel rehabilitacji leczniczej oraz katalog wskazań i przeciwwskazań do rehabilitacji leczniczej. Wskazano również miejsca prowadzenia rehabilitacji leczniczej oraz jej formy organizacyjne, określono skład i zadania personelu medycznego, a także opisano zasady prowadzenia dokumentacji medycznej.

Mamy nadzieję, że artykuły zawarte w niniejszym wydaniu okażą się dla Państwa interesującą lekturą.

Z wyrazami szacunku –

Prezes KRUS

Aleksandra Hadzik

*Ewa Biazik, Michał Śmieja**

Ekologiczne produkty żywnościowe na polskim rynku: stan i perspektywy

Streszczenie

Ekologiczne produkty żywnościowe są postrzegane w pozytywny sposób przez zdecydowaną większość konsumentów. Produkty te oceniane są zwykle jako bezpieczne, zdrowe i przyjazne środowisku naturalnemu, a także jako cechujące się zdecydowanie lepszymi właściwościami sensorycznymi, takimi jak smak, barwa czy zapach, niż produkty tradycyjne. W Polsce, od momentu przystąpienia do Unii Europejskiej, obserwuje się rozwój produkcji żywności ekologicznej oraz wzrost konsumpcji tych produktów. Celem pracy była ocena możliwości rozwoju rynku roślinnych produktów pochodzących z rolnictwa ekologicznego na podstawie aktualnych preferencji konsumentów w zakresie spożycia tych produktów. W pracy wykorzystano autorski kwestionariusz ankiety. Badania prowadzono drogą elektroniczną z zastosowaniem formularza google w okresie marzec–maj 2018 r. Wyniki tych badań potwierdzają, że produkty ekologiczne nie są często wybierane przez ankietowanych. Pytani konsumenci spośród produktów ekologicznych najczęściej wybierają świeże owoce (40% respondentów) i warzywa (około 39% respondentów), które kupują głównie w marketach oraz w sklepach z żywnością ekologiczną (60% respondentów). Powody, dla których badani chcą kupować produkty ekologiczne, to brak w nich substancji szkodliwych pochodzenia syntetycznego oraz potrzeba dbania o zdrowie – tak odpowiadało blisko 50% respondentów.

Słowa kluczowe: preferencje konsumentów, żywność ekologiczna, żywność pochodzenia roślinnego.

* **Ewa Biazik** – dr inż., Adiunkt w Katedrze Agrotechnologii i Analizy Jakości, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, **Michał Śmieja** – mgr inż., absolwent Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Produkcja ekologiczna jest metodą zarządzania gospodarstwem oraz sposobem produkcji żywności. Łączy praktyki najkorzystniejsze zarówno dla środowiska, jak i dla klimatu. Charakteryzuje ją wysoki stopień różnorodności biologicznej, ochrona zasobów naturalnych oraz stosowanie rygorystycznych norm dotyczących dobrostanu zwierząt. Ten rodzaj produkcji odpowiada na zapotrzebowanie rosnącej liczby nabywców produktów wytwarzanych przy użyciu naturalnych środków.

Produkcja ekologiczna dostarcza na rynek produkty ekologiczne w odpowiedzi na zapotrzebowanie konsumentów, przyczynia się jednocześnie do ochrony środowiska, poprawy dobrostanu zwierząt i rozwoju obszarów wiejskich¹. Aktem prawnym regulującym kwestie dotyczące produkcji żywności ekologicznej w Unii Europejskiej jest Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE 848/2018 z 30 maja 2018 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007. Obecnie 1,2% światowych gruntów rolnych zajmuje produkcja ekologiczna. Największy udział gruntów rolnictwa ekologicznego obserwuje się na obszarach Oceanii (6,5%) oraz w Europie (Unia Europejska – 6,7%). Jednakże w niektórych miejscach na świecie procentowy udział gruntów ekologicznych jest jeszcze wyższy, np. w Lichtensteinie (37,7%) i Polinezji (31,1%)². W krajach takich jak: Lichtenstein, Samoa, Austria, Estonia, Wyspy Świętego Tomasza i Książęca, Włochy, Łotwa, Szwajcaria, Urugwaj, Czechy, Gujana oraz³ Słowacja udział rolnej produkcji ekologicznej wynosi 10% lub jest nawet wyższy.

W Europie wartość sprzedaży żywności ekologicznej systematycznie wzrasta. Do najbardziej dynamicznie rozwijających się rynków należą rynki krajów zachodnioeuropejskich, takich jak Niemcy, Szwajcaria czy kraje skandynawskie. Coraz większą rolę w tym segmencie sprzedaży zaczynają odgrywać kraje Europy Środkowej, w tym Polska. Krajowy rynek żywnościowych produktów ekologicznych jest nadal na początkowym etapie rozwoju. Zmiany na tym rynku dyktowane są wzrostem podaży ekologicznej żywności oraz dy-

¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/848 z 30 maja 2018 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007.

² Willer H., Lernoud J., *The World of Organic Agriculture. Statistic and Emerging Trends 2018*, Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, IFOAM – Organics International, Bonn, 2018, s. 22–31.

³ Idem, *The World of Organic Agriculture. Statistic and Emerging Trends 2019*, Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, IFOAM – Organics International, Bonn, 2019, s. 45.

namicznie zmieniającymi się oczekiwaniami współczesnych konsumentów⁴. Mało wiarygodne wymagania prawne dla tego typu produktów mogą podważyć zaufanie publiczne i doprowadzić do upadku rynku, a z prowadzonych projektów badawczych wynika, że zaufanie konsumentów ma zasadnicze znaczenie dla rynku żywności ekologicznej⁵. Dlatego za cel opracowania przyjęto ocenę preferencji konsumentów w zakresie nabywania roślinnych produktów żywnościowych pochodzących z rolnictwa ekologicznego, mogących wpłynąć na kształtowanie się i rozwój rynku tych produktów w Polsce.

Metodologia

W pracy zastosowano metodę pomiaru pośredniego, jaką jest ankieta jednotematyczna. Badania były prowadzone drogą internetową przez trzy miesiące – od marca do maja 2018 r. – poprzez udostępnianie autorskiego kwestionariusza na portalach społecznościowych. Ankieta składa się z pytań zarówno jednokrotnego, jak i wielokrotnego wyboru (wykresy 6 i 7). Zastosowano w niej pięciostopniową skalę Likerta, dzięki której uzyskano odpowiedzi dotyczące stopnia akceptacji danego zagadnienia (wykres 5). W ankiecie wzięło udział 114 osób – 85 kobiet oraz 29 mężczyzn. Próba badawcza została dobrana losowo na podstawie wypełnionych ankiet. Zwrotność odsyłanych formularzy kształtowała się na poziomie 40%.

Charakterystyka grupy badanej została przedstawiona w tabeli 1.

Tabela 1. Charakterystyka socjodemograficzna badanej grupy

Struktura wiekowa	%	Miejsce zamieszkania	%	Poziom wykształcenia	%
do 18 lat	2,6	Obszary wiejskie	19,3	podstawowe	3,5
18–25 lat	69,3	Miasta do 100 tys. mieszkańców	31,6	zawodowe	0,9
26–40 lat	14,9	Miasta 100–300 tys. mieszkańców	13,2	średnie	36,8
41–65 lat	11,4	Miasta 300 tys. – 1 mln mieszkańców	30,7	wyższe	58,8
66 lat i więcej	1,8	Miasta powyżej 1 mln mieszkańców	5,2		

Źródło: Badania własne.

⁴ S. Żakowska-Biemas, *Bariery zakupu żywności ekologicznej w kontekście rozwoju rynku żywności ekologicznej*, „Journal of Research and Application in Agricultural Engineering” 2011, 56 (4), s. 216–220.

⁵ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/848 z 30 maja 2018 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007.

Zdecydowaną większość ankietowanych stanowiły osoby w wieku do 25 lat, z wykształceniem średnim lub wyższym, zamieszkujące zarówno miasta do 100 tysięcy mieszkańców, jak i miasta większe – do miliona mieszkańców.

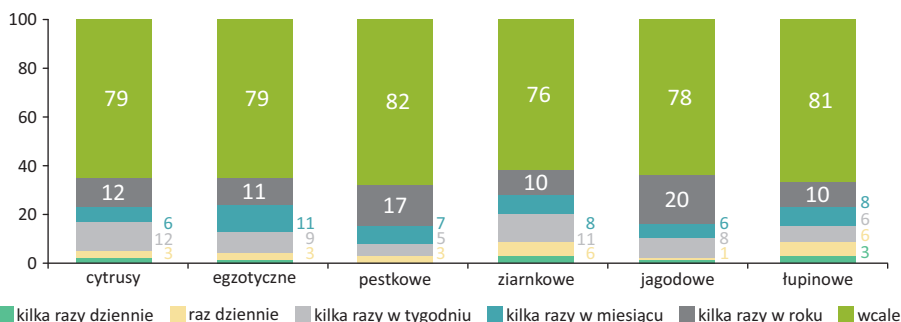
Do opracowania wyników ankiety zastosowano test zgodności chi-kwadrat w celu porównania występowania obserwacji z ich teoretycznym występowaniem, uwzględniając strukturę płci ankietowanych osób. W badaniu przyjęto 5% błęd wnioskowania (poziom istotności $p < 0,05$).

Opis wyników

Pierwsze pytanie dotyczyło zakupu ekologicznych produktów żywnościowych przez respondentów. Ponad połowa ankietowanych osób (69%) wskazała, że nie zaopatruje się w ekologiczne owoce i warzywa. Respondenci, którzy je spożywają (45 osób), to w większości osoby w średnim wieku i osoby z przedziału wiekowego 18–25 lat. Płeć respondentów nie wpływa istotnie na zakup ekologicznych warzyw i owoców ($\chi^2 = 0,47$, wartość empiryczna statystyki testu niezależności chi-kwadrat). Ciekawe są wyniki badań przeprowadzonych przez Grzybek i Szopiński – wskazują one, że konsumenci z Podkarpacia spośród ekologicznych produktów żywnościowych preferowali w pierwszej kolejności warzywa, a następnie owoce, miód, wyroby mięsne i mleko⁶.

Na wykresie 1 przedstawiono dane dotyczące częstotliwości spożywania ekologicznych owoców w formie nieprzetworzonej.

Wykres 1. Częstotliwość spożywania ekologicznych owoców

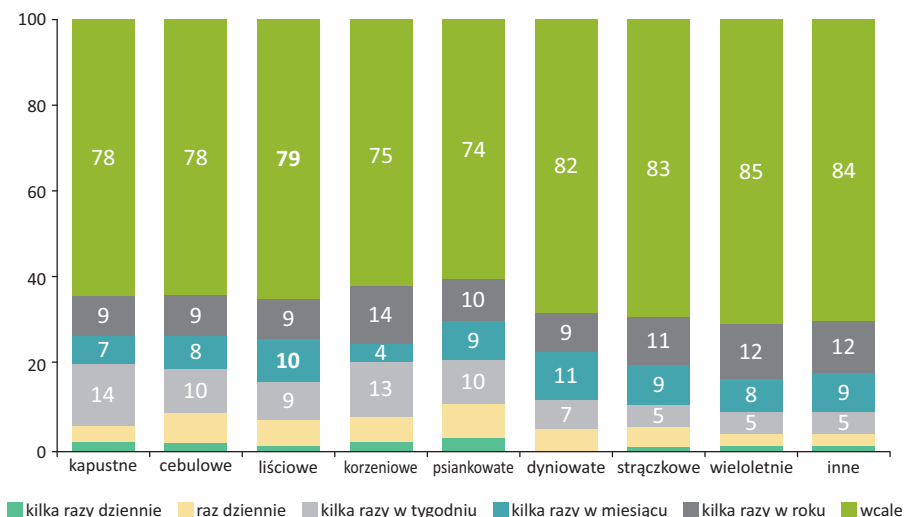
Źródło: Badania własne.

⁶ M. Grzybek, W. Szopiński, *Preferencje konsumentów z województwa podkarpackiego podczas zakupu spożywczych produktów ekologicznych*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego” 2016, t. 16 (XXXI), z. 2, s. 106–113.

Ankietowani wskazali, że spośród ekologicznych owoców najrzadziej wybierają ekologiczne owoce jagodowe (porzeczki, agrest, winogrona, truskawki, maliny, poziomki itp.) oraz pestkowe (np. wiśnie, czereśnie, śliwki, brzoskwinie). Najczęściej, kilka razy w tygodniu, kupowane są cytrusy i owoce ziarnkowe. Płeć respondentów nie wpływa istotnie na spożycie ekologicznych owoców – egzotycznych ($\chi^2 = 5,32$), ziarnkowych ($\chi^2 = 7,22$), jagodowych ($\chi^2 = 8,53$), łupinowych ($\chi^2 = 4,29$), a także cytrusów ($\chi^2 = 7,33$). Wyjątek stanowią ekologiczne owoce pestkowe, ich spożycie jest zależne od płci ($\chi^2 = 17,40$).

W badaniu zapytano także o częstotliwość spożywania ekologicznych warzyw (wykres 2).

Wykres 2. Częstotliwość spożywania ekologicznych warzyw

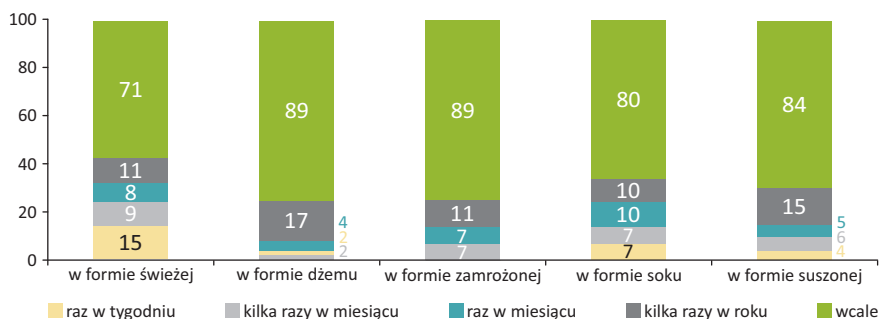

Źródło: Badania własne.

Respondenci odpowiadali, że najczęściej wybierają ekologiczne warzywa z rodziny psiankowatych (pomidora, paprykę, ziemniaka czy bakłażana) oraz korzeniowych (marchew, pietruszkę, selera i buraka), a najrzadziej – z rodziny wieloletnich i strączkowych. Płeć respondentów nie jest czynnikiem istotnym statystycznie i nie wpływa na spożycie warzyw: kapustnych ($\chi^2 = 1,51$), cebulowych ($\chi^2 = 3,19$), liściowych ($\chi^2 = 4,07$), korzeniowych ($\chi^2 = 2,78$), psiankowatych ($\chi^2 = 4,40$), dyniowatych ($\chi^2 = 2,96$), strączkowych ($\chi^2 = 5,65$), wieloletnich ($\chi^2 = 6,83$), innych ($\chi^2 = 5,74$).

Kolejne pytanie dotyczyło częstotliwości zakupu przetworzonych produktów ekologicznych z owoców (wykres 3).

Wykres 3. Częstotliwość zakupu przetworzonych produktów ekologicznych z owoców

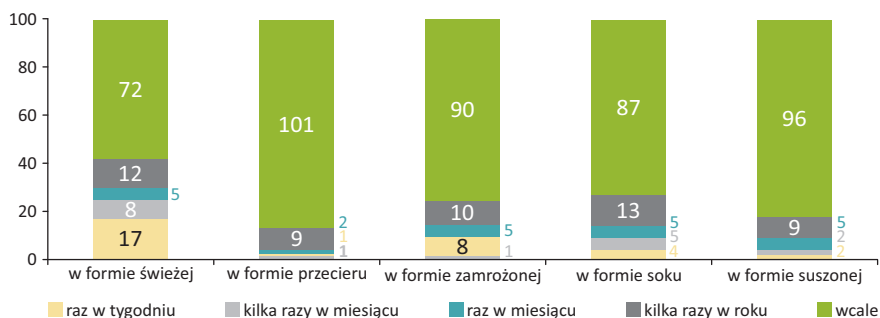

Źródło: Badania własne.

Zdecydowana większość ankietowanych (około 73%) nie kupuje ekologicznych produktów z owoców. Ankietowani, którzy zadeklarowali spożywanie produktów z owoców pochodzenia ekologicznego, najczęściej kupowali produkty w formie świeżej (40%), w formie soku (30%) oraz w formie suszonej (27%). W mniejszej ilości kupowane są produkty w formie dżemu oraz w formie zamrożonej (łącznie około 22%). Płeć respondentów nie wpływa istotnie na formę kupowanych owoców ekologicznych – w formie świeżej ($\chi^2 = 7$), w formie dżemu ($\chi^2 = 6,70$), w formie zamrożonej ($\chi^2 = 1,34$), w formie soku ($\chi^2 = 3,09$), w formie suszonej ($\chi^2 = 4,24$).

Na wykresie 4 przedstawiono dane dotyczące spożycia przetworzonych produktów ekologicznych z warzyw.

Wykres 4. Częstotliwość zakupu przetworzonych produktów ekologicznych z warzyw

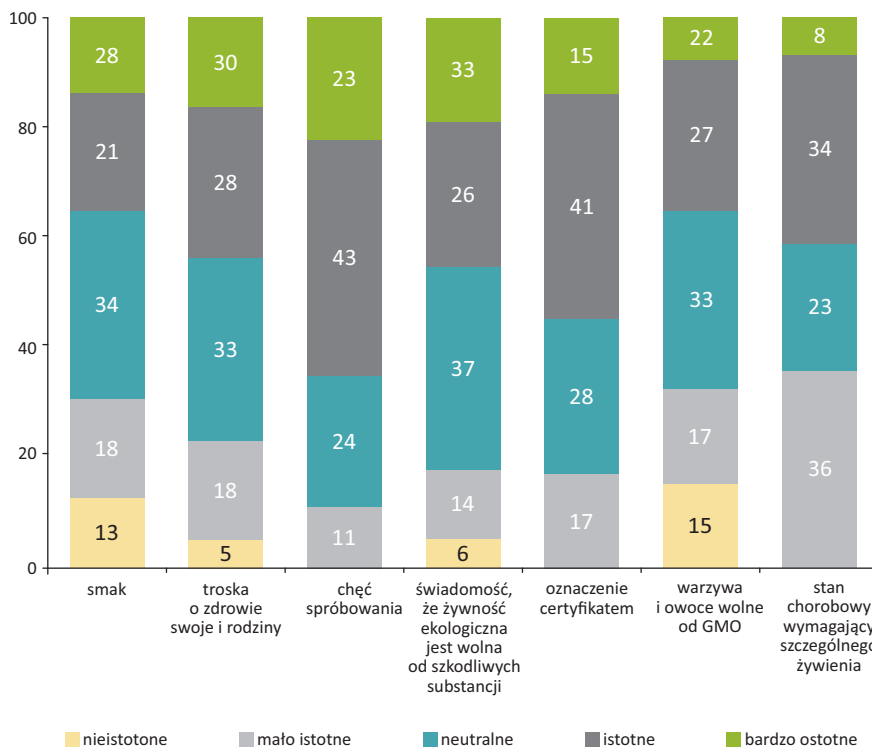

Źródło: Badania własne.

Przetworzone produkty ekologiczne z warzyw nie są często wybierane przez ankietowanych. Najczęściej respondenci wskazywali, że kupują warzywa w formie nieprzetworzonej. Blisko 38% ankietowanych kupuje takie produkty co najmniej raz w tygodniu lub kilka razy w roku. Soki ekologiczne cieszą się mniejszym zainteresowaniem wśród ankietowanych (23% respondentów), podobnie warzywa w formie zamrożonej (około 21% respondentów). Najmniej odpowiadających spożywa ekologiczne produkty z warzyw w formie suszu oraz przecieru (12% respondentów). Płeć respondentów wpływa istotnie na decyzje o zakupie przetworzonych warzyw ekologicznych – formy przecieru ($\chi^2 = 9,81$) oraz formy suszonej ($\chi^2 = 10,34$). Z kolei w przypadku formy świeżej ($\chi^2 = 2,24$), formy zamrożonej ($\chi^2 = 1,83$) i formy soku ($\chi^2 = 0,68$) płeć respondentów nie ma istotnego wpływu na wynik.

Kolejne pytanie dotyczyło wpływu danego czynnika na zakup ekologicznych owoców i warzyw (wykres 5).

Wykres 5. Wpływ danego czynnika na decyzję o zakupie ekologicznych owoców i warzyw

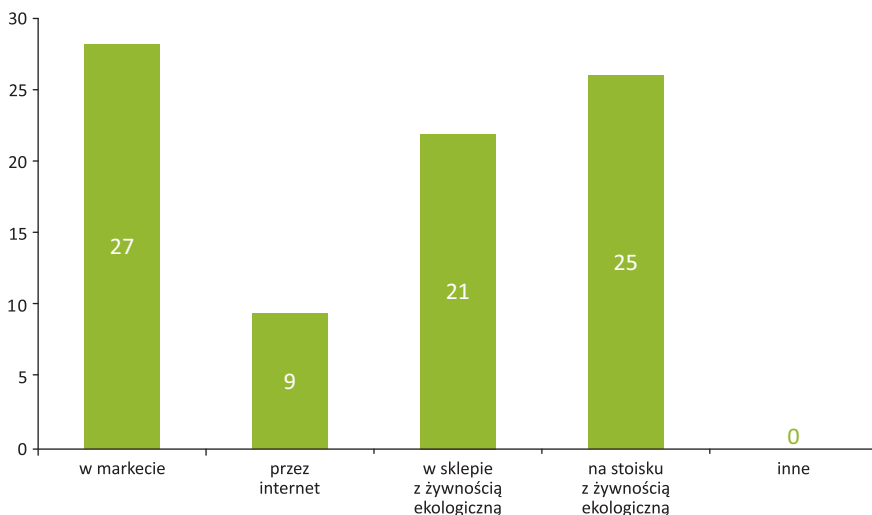

Źródło: Badania własne.

Analiza czynników skłaniających do zakupu ekologicznych warzyw i owoców pokazuje, iż dla ankietowanych osób najważniejsza jest świadomość, że żywność ekologiczna jest wolna od szkodliwych substancji (52%). Istotna jest także troska o zdrowie swoje i rodziny (51%). W następnej kolejności ankietowani wymieniali smak (43%) oraz fakt, że warzywa i owoce ekologiczne są wolne od GMO (43%). Stan chorobowy wymagający szczególnego żywienia przyczynił się do podjęcia decyzji o zakupie takich produktów w przypadku 18% respondentów. Płeć respondentów nie wpłynęła natomiast istotnie na wymienione zależności – smak ($\chi^2 = 1,10$), troskę o zdrowie swoje i rodziny ($\chi^2 = 5,84$), chęć spróbowania ($\chi^2 = 2,43$), świadomość, że żywność ekologiczna jest wolna od szkodliwych substancji ($\chi^2 = 3,94$), warzywa i owoce wolne od GMO ($\chi^2 = 5,25$) oraz stan chorobowy wymagający szczególnego żywienia ($\chi^2 = 4,77$). Wyjątkiem był czynnik „oznaczenie certyfikatem”, w tym przypadku płeć respondentów w sposób istotny statystycznie wpłynęła na zależność ($\chi^2 = 11,55$). Z kolei według Kawy i Cyrana do głównych czynników wpływających na zakup żywności ekologicznej można zaliczyć świeżość, walory smakowo-zapachowe oraz wartość odżywczą⁷.

Ankietowani zostali także zapytani o preferowane miejsce zakupu ekologicznych owoców i warzyw (wykres 6).

Wykres 6. Preferowane miejsce zakupu ekologicznych warzyw i owoców

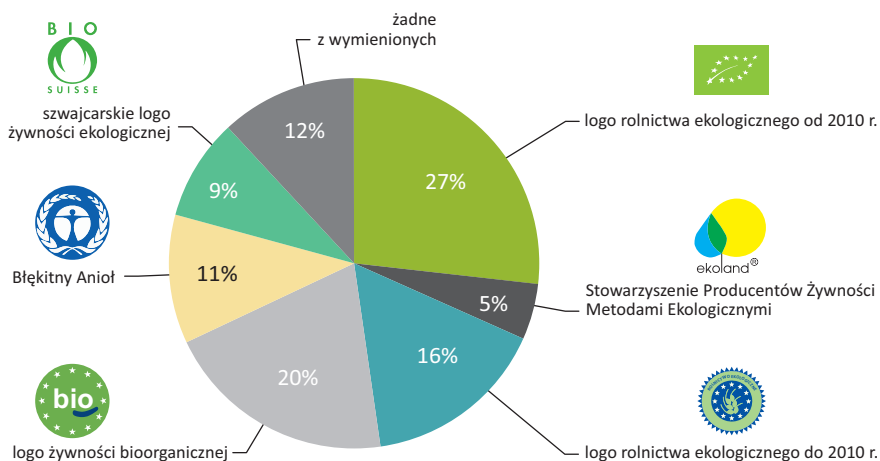
Źródło: Badania własne.

⁷ M. Kawa, K. Cyran, *Wiedza konsumentów jako determinanta decyzji zakupowych na rynku żywności ekologicznej*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2015, nr 112, s. 63–74.

Ankietowani kupują ekologiczne owoce i warzywa głównie w markecie, sklepie z żywnością ekologiczną oraz na stoisku z żywnością ekologiczną (łącznie około 90% respondentów), pozostali dokonują zakupu przez internet. Kawa i Cyran również wskazują, że najczęstszym miejscem zakupu produktów ekologicznych są sklepy specjalistyczne. Na drugim miejscu pod względem zaopatrzenia w zdrową żywność znajdują się sklepy wielkopowierzchniowe oraz targowiska i bazy. Najmniejsze znaczenie w dystrybucji ekologicznej żywności mają sklepy internetowe⁸.

Ostatnie pytanie w badaniu dotyczyło stanu wiedzy ankietowanych na temat oznaczenia produktów ekologicznych (wykres 7).

Wykres 7. Znajomość oznakowania produktów ekologicznych

Źródło: Badania własne.

Najbardziej rozpoznawalnym znakiem żywności ekologicznej wśród ankietowanych jest logo rolnictwa ekologicznego obowiązujące od 2010 r. (27% respondentów). Ponadto w odpowiedziach pojawiało się logo żywności bioorganicznej oraz logo żywności ekologicznej obowiązujące do 2010 r. (odpowiednio 20% i 16% respondentów). Na pozostałe oznaczenia żywności ekologicznej, tj. Błękitnego Anioła, szwajcarskie logo ekologicznej żywności oraz na oznakowanie Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi EKO-LAND wskazało odpowiednio 11%, 9% oraz 5% respondentów.

⁸ Ibidem.

Podsumowanie

Pomimo obserwowanego wzrostu popytu na żywność ekologiczną jej udział w ogólnej sprzedaży na rynku polskim utrzymuje się na niskim poziomie. Jest to związane z faktem, że rynek krajowy żywnościowych produktów ekologicznych znajduje się w fazie początkowej rozwoju. Badania własne również potwierdzają niską konsumpcję żywnościowych produktów ekologicznych. Mimo to na rynku polskim obserwuje się systematyczny wzrost nabywania tych produktów. Zmiany te są obserwowane również w sektorze warzyw i owoców. Zwiększający się popyt na produkty ekologiczne determinuje powstawanie kolejnych gospodarstw rolnych (lub przeobrażanie się istniejących) w gospodarstwa półekologiczne czy całkowicie ekologiczne. Coraz więcej konsumentów jest świadomych wpływu jakości spożywanych produktów żywnościowych na stan zdrowia i ogólne samopoczucie. Duża jest wiedza na temat produktów ekologicznych. Badania własne pokazują, że oznakowania charakterystyczne dla tych produktów są rozpoznawane przez większość pytanych konsumentów. Tylko co dziesiąty ankietowany nie znał żadnego oznakowania żywności ekologicznej.

Ponadto rozwija się sieć dystrybucji produktów ekologicznych, które można nabyć zarówno w sklepach specjalistycznych, jak i w tradycyjnych supermarketach. Duże sieci handlowe wychodzą naprzeciw oczekiwaniom swoich klientów i tworzą własne marki ekologiczne. Można przypuszczać, że zapotrzebowanie na ekologiczną żywność będzie cały czas podtrzymywane. Polski rynek produktów ekologicznych ma ogromny potencjał, który jest wykorzystany w nieznacznej części. Dlatego dalsze badania powinny być skoncentrowane na rozpoznaniu barier ograniczających jego rozwój.

Ewa Biażik – dr inż., Adiunkt w Katedrze Agrotechnologii i Analizy Jakości, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu.

Michał Śmieja – mgr inż., absolwent Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Literatura

1. Grzybek M., Szopiński W., *Preferencje konsumentów z województwa podkarpackiego podczas zakupu spożywczych produktów ekologicznych*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego” 2016, t. 16 (XXXI), z. 2.

2. Kawa M., Cyran K., *Wiedza konsumentów jako determinanta decyzji zakupowych na rynku żywności ekologicznej*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2015, nr 112.
3. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/848 z 30 maja 2018 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007.
4. Willer H., Lernoud J., *The World of Organic Agriculture. Statistic and Emerging Trends 2018*, Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, IFOAM – Organics International, Bonn, 2018.
5. Willer H., Lernoud J., *The World of Organic Agriculture. Statistic and Emerging Trends 2019*, Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, IFOAM – Organics International, Bonn, 2019.
6. Żakowska-Biomas S., *Bariery zakupu żywności ekologicznej w kontekście rozwoju rynku żywności ekologicznej*, „Journal of Research and Application in Agricultural Engineering” 2011, 56 (4).

Organic food products on the Polish market: status and prospects

Abstract

Organic food products are viewed positively by the vast majority of consumers. These products are usually seen as safe, healthy and environmentally friendly, as well as having much better sensory properties, such as taste, color or smell, than traditional products. In Poland, since the accession to the European Union, the development of organic food production and an increase in consumption of these products has been observed. The aim of the study was to assess the possibilities of developing the market for plant products from organic farming on the basis of current consumer preferences regarding the consumption of these products. The author's own questionnaire was used in the work. The research was conducted electronically using the Google form in the period March–May 2018. The results of these studies confirm that organic products are not often chosen by respondents. Respondents most often choose fresh fruit (40% of respondents) and vegetables (about 39% of respondents) from organic products, which they buy mainly in supermarkets and in organic food stores (60% of respondents). The reasons why the respondents want to buy organic products are the lack of harmful substances of synthetic origin and the need to take care of their health – that is how nearly 50% of respondents answered.

Keywords: consumer preferences, organic food, plant-based food.

*Ewa Biazik, Michał Śmieja**

Organic food products on the Polish market: status and prospects

Abstract

Organic food products are viewed positively by the vast majority of consumers. These products are usually seen as safe, healthy and environmentally friendly, as well as having much better sensory properties, such as taste, color or smell, than traditional products. In Poland, since the accession to the European Union, the development of organic food production and an increase in consumption of these products has been observed. The aim of the study was to assess the possibilities of developing the market for plant products from organic farming on the basis of current consumer preferences regarding the consumption of these products. The author's own questionnaire was used in the work. The research was conducted electronically using the Google form in the period March–May 2018. The results of these studies confirm that organic products are not often chosen by respondents. Respondents most often choose fresh fruit (40% of respondents) and vegetables (about 39% of respondents) from organic products, which they buy mainly in supermarkets and in organic food stores (60% of respondents). The reasons why the respondents want to buy organic products are the lack of harmful substances of synthetic origin and the need to take care of their health – that is how nearly 50% of respondents answered.

Keywords: consumer preferences, organic food, plant-based food.

* **Ewa Biazik** – PhD, assistant professor at the Department of Agroengineering and Quality Analysis, Wrocław University of Economics; **Michał Śmieja** – Master of Science, graduate of the Wrocław University of Economics.

Introduction

Organic production is a farm management method and a way of producing food. It combines the best practices for both the environment and the climate. It is characterized by a high degree of biodiversity, protection of natural resources and the application of strict animal welfare standards. This type of production responds to the needs of the growing number of buyers of products manufactured using natural means.

Organic production delivers organic products to the market in response to consumer demand, while contributing to environmental protection, animal welfare and rural development¹. The legal act regulating issues related to the production of organic food in the European Union is the Regulation of the European Parliament and of the Council of the EU 848/2018 of 30 May 2018 on organic production and labeling of organic products and repealing Council Regulation (EC) No. 834/2007. Currently 1.2% of the world's arable land is occupied by organic production. The largest share of organic farming land is observed in Oceania (6.5%) and in Europe (European Union – 6.7%). However, in some places around the world the percentage of ecological land is even higher, e.g. in Liechtenstein (37.7%) and Polynesia (31.1%)². In countries such as Liechtenstein, Samoa, Austria, Estonia, São Tomé and Príncipe, Italy, Latvia, Switzerland, Uruguay, Czech Republic, Guyana and³ Slovakia, the share of organic agricultural production is 10% or even higher.

In Europe, the amount of organic food sales is steadily increasing. The most dynamically developing markets include the markets of Western European countries, such as Germany, Switzerland and the Scandinavian countries. Central European countries, including Poland, are starting to play an increasingly important role in this sales segment. The domestic market for organic food products is still at an early stage of development. Changes in this market are dictated by the increase in the supply of organic food and the dynamically changing expectations of modern consumers⁴. Unreliable legal requirements for this type of products can undermine public confidence and lead to the col-

¹ Regulation (EU) 2018/848 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 on organic production and labeling of organic products and repealing Council Regulation (EC) No. 834/2007.

² Willer H., Lernoud J., *The World of Organic Agriculture. Statistic and Emerging Trends 2018*, Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, IFOAM – Organics International, Bonn, 2018, p. 22–31.

³ Idem, *The World of Organic Agriculture. Statistic and Emerging Trends 2019*, Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, IFOAM – Organics International, Bonn, 2019, p. 45.

⁴ S. Żakowska-Biomas, *Bariery zakupu żywności ekologicznej w kontekście rozwoju rynku żywności ekologicznej*, „Journal of Research and Application in Agricultural Engineering” 2011, 56 (4), p. 216–220.

lapse of the market, and research projects show that consumer confidence is crucial for the organic food market⁵. Therefore, the aim of the study was to assess consumer preferences regarding the purchase of plant food products from organic farming that may affect the formation and development of the market for these products in Poland.

Methodology

The method of indirect measurement, which is a monothematic survey, was used in the work. The research was conducted online for three months – from March to May 2018 – by sharing the author’s questionnaire on social networks. The survey consists of both single and multiple choice questions (Graphs 6 and 7). It uses a five-point Likert scale, thanks to which answers were obtained regarding the degree of acceptance of a given issue (Graph 5). 114 people took part in the survey – 85 women and 29 men. The research sample was randomly selected based on completed surveys. 40% of respondents returned the completed forms.

The characteristics of the study group are presented in Table 1.

Table 1. Sociodemographic characteristics of the study group

Age	%	Place of residence	%	Level of education	%
up to 18 years old	2.6	Rural areas	19.3	basic	3.5
18–25 years old	69.3	Towns up to 100,000 residents	31.6	professional	0.9
26–40 years old	14.9	Towns of 100–300 thousand residents	13.2	secondary	36.8
41–65 years old	11.4	Cities 300,000 – 1 million inhabitants	30.7	higher	58.8
66 years old and over	1.8	Cities with more than 1 million inhabitants	5.2		

Source: Own research.

The vast majority of respondents were people up to 25 years old, with secondary or higher education, living in towns of up to 100,000 inhabitants, and larger cities – up to a million inhabitants.

⁵ Regulation (EU) 2018/848 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 on organic production and labeling of organic products and repealing Council Regulation (EC) No. 834/2007.

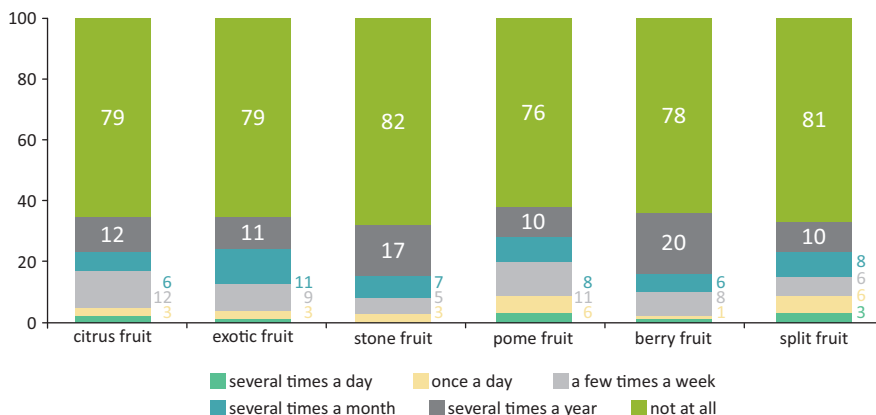
To develop the survey results, a chi-squared test was used to compare the occurrence of observations with their theoretical occurrence, taking into account the gender of the respondents. The study assumed a 5% inference error (significance level $p < 0.05$).

Description of the results

The first question concerned the purchase of organic food products by respondents. Over half of the respondents (69%) indicated that they do not buy organic fruit and vegetables. Respondents who consume them (45 people) are mostly middle-aged people and people aged between 18–25. The gender of respondents does not significantly affect the purchase of organic vegetables and fruits ($\chi^2 = 0.47$, empirical value of the chi-squared independence test statistics). Interesting are the results of research carried out by Grzybek and Szopiński – they show that consumers from Podkarpacie preferred organic food products primarily to vegetables, followed by fruits, honey, meat products and milk⁶.

Graph 1 presents data on the frequency of eating organic fruit in an unprocessed form.

Graph 1. The frequency of eating organic fruit

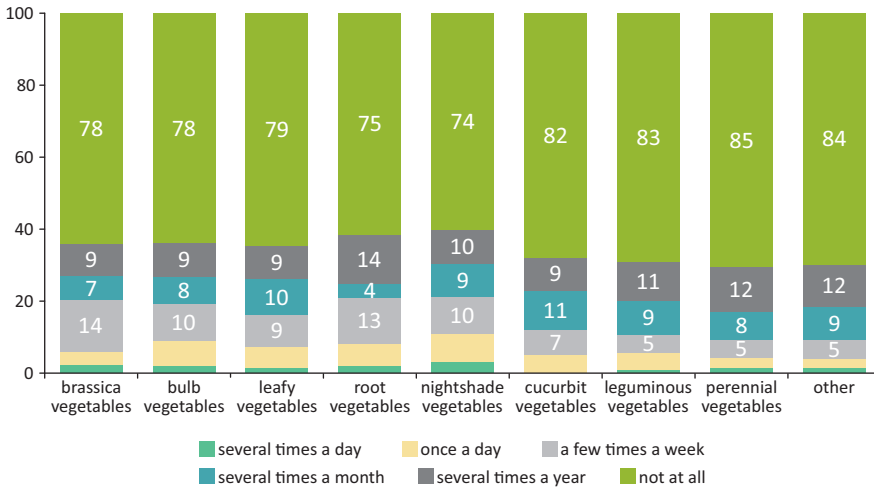
Source: Own research.

⁶ M. Grzybek, W. Szopiński, *Preferencje konsumentów z województwa podkarpackiego podczas zakupu spożywczych produktów ekologicznych*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego” 2016, Vol. 16 (XXXI), Issue 2, p. 106–113.

The respondents indicated that they most rarely choose organic berry fruits (currants, gooseberries, grapes, strawberries, raspberries, wild strawberries etc.) and stone fruits (e.g. cherries, plums, peaches) from organic fruits. Most often, several times a week, citruses and pome fruits are bought. The gender of respondents does not significantly affect the consumption of organic fruit – exotic ($\chi^2 = 5.32$), pome ($\chi^2 = 7.22$), berry ($\chi^2 = 8.53$), split ($\chi^2 = 4.29$), and citrus ($\chi^2 = 7.33$) The exception is organic stone fruit, their consumption depends on gender ($\chi^2 = 17.40$).

The study also asked about the frequency of eating organic vegetables (Graph 2).

Graph 2. Frequency of eating organic vegetables

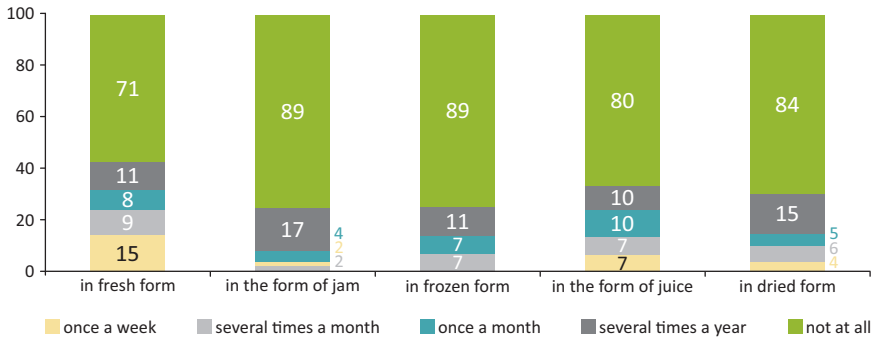

Source: Own research.

The respondents answered that they most often choose organic vegetables from the nightshade family (tomato, pepper, potato or eggplant) and root vegetables (carrots, parsley, celery and beetroot), and they choose perennial and leguminous vegetables the least often. The gender of respondents is not a statistically significant factor and does not affect the consumption of vegetables: brassica ($\chi^2 = 1.51$), bulb ($\chi^2 = 3.19$), leafy ($\chi^2 = 4.07$), root ($\chi^2 = 2.78$), nightshade ($\chi^2 = 4.40$), cucurbit ($\chi^2 = 2.96$), leguminous ($\chi^2 = 5.65$), perennial ($\chi^2 = 6.83$), others ($\chi^2 = 5.74$).

The next question concerned the frequency of purchasing organic processed fruit products (Graph 3).

Graph 3. Frequency of purchasing organic processed fruit products

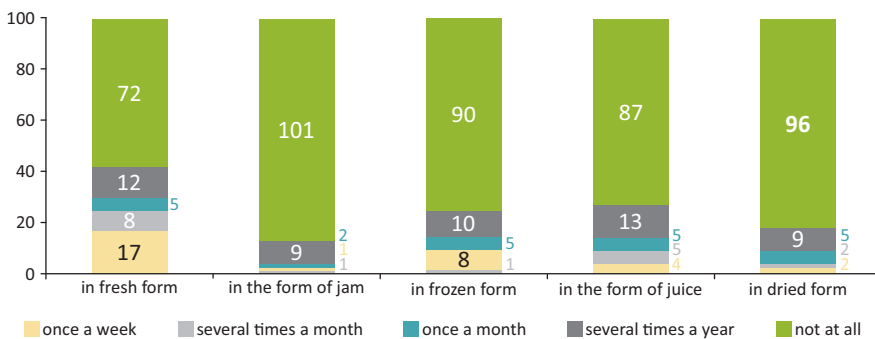

Source: Own research.

The vast majority of respondents (around 73%) do not buy organic fruit products. Respondents who declared eating organic fruit products most often bought fresh fruits (40%), juice (30%) and dried (27%) products. Products in the form of jam and in frozen form are bought in smaller quantities (about 22% in total). The gender of respondents does not significantly affect the form of organic fruit purchased – in fresh form ($\chi^2 = 7$), in the form of jam ($\chi^2 = 6.70$), in the frozen form ($\chi^2 = 1.34$), in the form of juice ($\chi^2 = 3, 09$), in dried form ($\chi^2 = 4.24$).

Graph 4 presents data on the consumption of processed organic products from vegetables.

Graph 4. Frequency of purchasing ecological processed products from vegetables

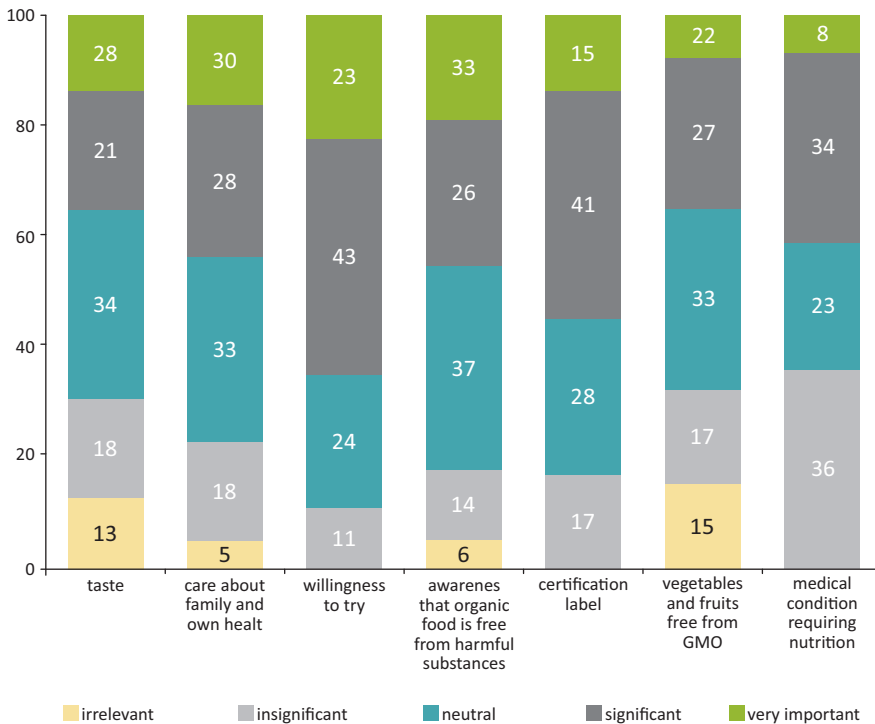

Source: Own research.

Processed organic products from vegetables are not often chosen by the respondents. Most often, respondents indicated that they buy vegetables in un-processed form. Nearly 38% of respondents buy such products at least once a week or several times a year. Organic juices are less popular among respondents (23% of respondents), similarly vegetables in frozen form (about 21% of respondents). The least number of respondents consume organic vegetable products in the dried and puree form (12% of respondents). The gender of the respondents significantly affects the decision to purchase processed organic vegetables – puree form ($\chi^2 = 9.81$) and dried form ($\chi^2 = 10.34$). On the other hand, in the case of vegetables in fresh form ($\chi^2 = 2.24$), frozen form ($\chi^2 = 1.83$) and juice form ($\chi^2 = 0.68$), the gender of respondents has no significant impact on the result.

Another question concerned the impact of a given factor on the purchase of organic fruit and vegetables (Graph 5).

Graph 5. Impact of a given factor on the decision to purchase organic fruit and vegetables

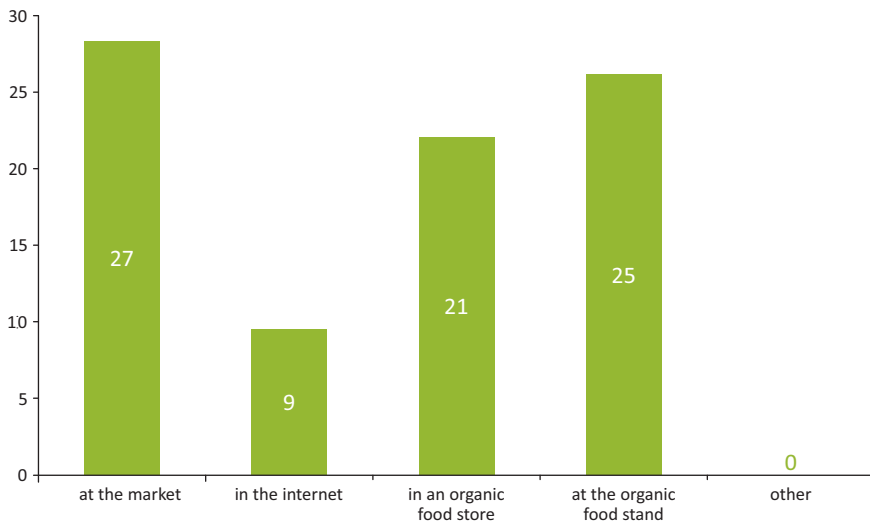

Source: Own research.

The analysis of the factors prompting the purchase of organic vegetables and fruits shows that for the respondents the most important thing is awareness that organic food is free of harmful substances (52%). Another important factor is the care of own and family's health (51%). Next, the respondents mentioned the taste (43%) and the fact that organic vegetables and fruits are GMO-free (43%). A medical condition requiring special nutrition contributed to the decision to purchase such products in 18% of respondents. The gender of respondents did not significantly affect the listed patterns – taste ($\chi^2 = 1.10$), care for their own and family's health ($\chi^2 = 5.84$), willingness to try ($\chi^2 = 2.43$), awareness that organic food is free from harmful substances ($\chi^2 = 3.94$), GMO-free vegetables and fruits ($\chi^2 = 5.25$) and a condition requiring special nutrition ($\chi^2 = 4.77$). The exception is the “certification label” factor, in this case the gender of the respondents had a statistically significant effect on the pattern ($\chi^2 = 11.55$). In turn, according to Kawa and Cyran, the main factors influencing the purchase of organic food include freshness, taste and aroma, as well as the nutritional value⁷.

The respondents were also asked about the preferred place to buy organic fruit and vegetables (Graph 6).

Graph 6. Preferred place to buy organic vegetables and fruits

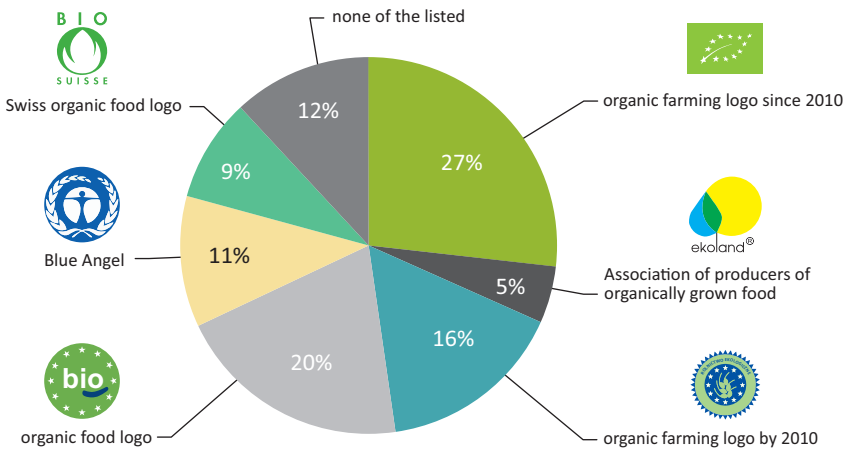
Source: Own research.

⁷ M. Kawa, K. Cyran, *Wiedza konsumentów jako determinanta decyzji zakupowych na rynku żywności ekologicznej*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2015, No. 112, p. 63–74.

Respondents buy organic fruit and vegetables mainly at the supermarket, organic food stores and organic food stands (about 90% of respondents in total), others buy them online. Kawa and Cyran also indicate that specialized stores are the most common place to buy organic products. In second place in terms of supply of healthy food are large-format stores as well as marketplaces and bazaars. Online stores are of the least importance in the distribution of organic food⁸.

The last question in the study concerned the state of knowledge of the respondents about the labeling of organic products (Graph 7).

Graph 7. Knowledge of the labeling of organic products

Source: Own research.

The most recognizable label of organic food among those surveyed is the organic farming logo in force since 2010 (27% of respondents). In addition, the organic logo and organic food logo in force until 2010 (20% and 16% respondents respectively) appeared in the responses. The remaining organic food labels, i.e. the Blue Angel, the Swiss organic food logo and the labeling of the Association of Food Producers with Organic Methods EKOLAND were indicated by 11%, 9% and 5%, respectively.

⁸ Ibidem.

Conclusion

Despite the observed increase in the demand for organic food, its share in total sales on the Polish market remains low. This is due to the fact that the domestic market for organic food products is at an early stage of development. Own research also confirms the low consumption of organic food products. Despite this fact, a systematic increase in the purchase of these products is observed on the Polish market. These changes are also observed in the fruit and vegetables sector. An increasing demand for organic products determines the creation of new farms (or transformation of existing ones) into semi-ecological or completely organic farms. More and more consumers are aware of the impact of the quality of consumed food products on health and general well-being. The knowledge about organic products is broad. Own research shows that the labeling of these specific products is recognized by the majority of surveyed consumers. Only every tenth respondent did not know any labeling of organic food.

In addition, there is a growing distribution network for organic products that can be purchased in both specialist stores and traditional supermarkets. Large retail chains meet the expectations of their customers and create their own ecological brands. It can be assumed that the demand for organic food will be constantly maintained. The Polish organic market has enormous potential, which is used only to a small extent. Therefore, further research should focus on identifying the barriers which limit this development.

Ewa Biazik – PhD, assistant professor at the Department of Agroengineering and Quality Analysis, Wrocław University of Economics.

Michał Śmieja – Master of Science, graduate of the Wrocław University of Economics.

Literature

1. Grzybek M., Szopiński W., *Preferencje konsumentów z województwa podkarpackiego podczas zakupu spożywczych produktów ekologicznych*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego” 2016, t. 16 (XXXI), z. 2.
2. Kawa M., Cyran K., *Wiedza konsumentów jako determinanta decyzji zakupowych na rynku żywności ekologicznej*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2015, nr 112.

3. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/ 848 z 30 maja 2018 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007.
4. Willer H., Lernoud J., *The World of Organic Agriculture. Statistic and Emerging Trends 2018*, Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, IFOAM – Organics International, Bonn 2018.
5. Willer H., Lernoud J., *The World of Organic Agriculture. Statistic and Emerging Trends 2019*, Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, IFOAM – Organics International, Bonn 2019.
6. Żakowska-Biemas S., *Bariery zakupu żywności ekologicznej w kontekście rozwoju rynku żywności ekologicznej*, „Journal of Research and Application in Agricultural Engineering” 2011, 56 (4).

Organic food products on the Polish market: status and prospects

Abstract

Organic food products are viewed positively by the vast majority of consumers. These products are usually seen as safe, healthy and environmentally friendly, as well as having much better sensory properties, such as taste, color or smell, than traditional products. In Poland, since the accession to the European Union, the development of organic food production and an increase in consumption of these products has been observed. The aim of the study was to assess the possibilities of developing the market for plant products from organic farming on the basis of current consumer preferences regarding the consumption of these products. The author's own questionnaire was used in the work. The research was conducted electronically using the Google form in the period March–May 2018. The results of these studies confirm that organic products are not often chosen by respondents. Respondents most often choose fresh fruit (40% of respondents) and vegetables (about 39% of respondents) from organic products, which they buy mainly in supermarkets and in organic food stores (60% of respondents). The reasons why the respondents want to buy organic products are the lack of harmful substances of synthetic origin and the need to take care of their health – that is how nearly 50% of respondents answered.

Keywords: consumer preferences, organic food, plant-based food.

Działalność prewencyjna KRUS i wzrost bezpieczeństwa pracy w rolnictwie indywidualnym

Streszczenie

Artykuł przedstawia historię działalności na rzecz zapobiegania wypadkom przy pracy rolniczej w Polsce, zarówno przed utworzeniem KRUS, jak i w okresie jej funkcjonowania. W publikacji zawarto dane statystyczne dotyczące tego rodzaju wypadków, a także działań prewencyjnych prowadzonych przez KRUS. Zaprezentowane zostały koszty poniesione na działania zwiększające świadomość mieszkańców wsi w aspekcie przestrzegania zasad bhp. Celem artykułu jest wykazanie, jaki wpływ na wzrost bezpieczeństwa pracy w rolnictwie indywidualnym ma działalność prewencyjna KRUS.

Słowa kluczowe: konkurs, prewencja, szkolenie, ubezpieczenie społeczne rolników, wypadek przy pracy rolniczej.

Wstęp

W 2018 r. minęło 28 lat działalności na rzecz zapobiegania wypadkom przy pracy rolniczej i rolniczym chorobom zawodowym, prowadzonej przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego. Działalności, która została określona w artykule 63 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników¹. Jest to dobry moment na próbę dokonania bilansu tych działań oraz sformułowania odpo-

* **Przemysław Kraska** – kierownik Samodzielnego Referatu Prewencji, Rehabilitacji i Orzecznictwa Lekarskiego PT KRUS w Łodzi.

¹ Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2019 poz. 299.

wiedzi na pytanie: jak powinna wyglądać przyszłość związana z prewencją wypadkową w rolnictwie indywidualnym? Dla zobrazowania obecnej sytuacji przedstawiono genezę aktywności na rzecz poprawy warunków bezpiecznej pracy w polskim rolnictwie od lat dwudziestych XX wieku. W dalszej części zaprezentowano różne formy działań prewencyjnych (zarówno szkoleń, jak i działań pozaszkoleniowych), wprowadzone i rozwijane przez Kasę w trakcie ostatniego ćwierćwiecza. Publikacja zawiera dane dotyczące liczby zgłoszonych wypadków i chorób zawodowych rolników w latach 1993–2018. Należy pamiętać, że zakres prewencji wypadkowej prowadzonej za pośrednictwem Centrali KRUS, oddziałów regionalnych i placówek terenowych, jej forma i skala działania są uzależnione od środków finansowych przeznaczanych na tę działalność. W związku z tym przedstawione zostały także podstawowe założenia Funduszu Prewencji i Rehabilitacji, z którego finansowane są działania na rzecz zapobiegania wypadkom w rolnictwie. Analiza danych ujętych w artykule pozwala wykazać istnienie zależności pomiędzy działalnością prewencyjną a zmniejszeniem liczby wypadków przy pracy rolniczej, występujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych.

Geneza prewencji wypadkowej w polskim rolnictwie

Rolnictwo jest jednym z najstarszych działów gospodarki na ziemiach polskich. Wyróżniamy kilka okresów rozwoju polskiego rolnictwa: okres gospodarki feudalnej, gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej i okres zaborów. Problem bezpieczeństwa pracujących na roli zaczęto dostrzegać w dwudziestoleciu międzywojennym. Był to niezwykle trudny czas dla rolnictwa, które w nowych granicach Polski – po wielu latach zaborów – było zróżnicowane przestrzennie, a wieś przeludniona. W 1921 r. na terenach wiejskich mieszkało około 75% ludności kraju i do 1939 r. odsetek ten zmniejszył się tylko o około 5%. Na początku lat 20. ubiegłego wieku z rolnictwa utrzymywało się około 63% osób czynnych zawodowo i był to jeden z wyższych wskaźników w Europie. Ponad 80% czynnej zawodowo ludności wiejskiej stanowiła ludność rolnicza. Byli to właściciele i dzierżawcy gospodarstw rolnych oraz robotnicy rolni². Jeżeli przyjmiemy, że w roku 1921 liczba ludności w Polsce wynosiła ok. 27 milionów, to aż 20 milionów Polaków było narażonych na zagrożenia występujące podczas pracy na terenach wiejskich.

Polska była jednym z członków założycieli Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP). I to właśnie na szczęblu MOP w 1921 r. przyjęto dwie konwencje

² J. Bański, *Historia rozwoju gospodarki rolnej na ziemiach polskich* [w:] *Człowiek i Rolnictwo*, red. Z. Górka, A. Zborowski, Kraków 2009, s. 39.

dotyczące rolnictwa. Pierwszą – Konwencję nr 12 w sprawie odszkodowań za nieszczęśliwe wypadki przy pracy na roli³ – podpisano w Genewie 12 listopada. Na mocy tej konwencji regulację prawną odnoszącą się do tematu odszkodowań dla ofiar wypadków przy pracy rozciągnięto także na pracujących w rolnictwie. Kolejna była Konwencja nr 10 Międzynarodowej Organizacji Pracy Ligi Narodów z 16 listopada w sprawie wieku dopuszczania dzieci do pracy w rolnictwie⁴. Celem tego dokumentu było przeciwdziałanie wypadkom dzieci pracujących w rolnictwie. Szczególnie ciekawy (w obecnym stanie prawnym) jest przepis artykułu pierwszego tej konwencji, który brzmiał: „Dzieci poniżej lat czternastu mogą być zatrudnione lub pracować w gospodarstwach rolnych, publicznych lub prywatnych albo w ich oddziałach tylko poza ustalonymi godzinami nauki szkolnej i praca ta, o ile ma miejsce, nie powinna szkodzić ich zajęciom szkolnym”.

Ratyfikacja przez Polskę tych konwencji była jednak tylko formalnym posunięciem, które nie przekładało się w sposób praktyczny na poprawę bezpieczeństwa pracujących na roli. Zauważał to inspektor pracy Kuliczkowski, który w jednej z publikacji z 1931 r. pisał: „Polska, kraj w pierwszym rzędzie rolniczy, do chwili obecnej nie posiada specjalnego, a nawet ogólnego ustawodawstwa zabezpieczającego robotnika zatrudnionego w rolnictwie, mimo że po górnictwie i hutnictwie statystyka wykazuje największą ilość wypadków w rolnictwie, zarówno co do ilości, jak i jakości, chociaż wiemy, że znakomita ilość wypadków w tej gałęzi pracy zazwyczaj nie jest uwidoczniana w formie protokołów, a więc i statystyka zupełnie nie odzwierciedla rzeczywistego stanu rzeczy”⁵. Dalej inspektor Kuliczkowski zauważa konieczność wprowadzenia działań prewencyjnych: „[...] skalę wypadków nieszczęśliwych zmniejszyć może w wysokim stopniu działalność zapobiegawcza, którą rozumieć należy w sensie propagandy zachowania ostrożności wśród robotników rolnych, którzy powinni być pouczani o grożącym niebezpieczeństwie przy pracy. Niepośrednią rolę odgrywać by mogli inspektorzy pracy, którzy wizytując większe chociażby ośrodki rolne, jednocześnie kładliby nacisk na ochronę maszyn i warunki higieniczne robotnika oraz pouczaliby zainteresowanych o mogących wyniknąć konsekwencjach w razie niezachowania ostrożności”⁶. Swoje spostrzeżenia Kuliczkowski mógł wykorzystać jako przewodniczący Nadzwyczajnych Komisji Roz-

³ Międzynarodowa Konwencja w sprawie odszkodowań za nieszczęśliwe wypadki przy pracy na roli, przyjęta jako projekt 12 listopada 1921 r. w Genewie na Ogólnej Konferencji Międzynarodowej Organizacji Pracy Ligi Narodów, Dz. U. 1925 nr 54 poz. 380.

⁴ Międzynarodowa Konwencja w sprawie wieku dopuszczania dzieci do pracy w rolnictwie, Dz. U. 1925 nr 54 poz. 376.

⁵ W. Kuliczkowski, *Bezpieczeństwo pracy w rolnictwie*, „Inspektor Pracy” 1931, nr 1–2, przedruk „Inspektor Pracy” 2018, nr 9, s. 32.

⁶ Ibidem, s. 33.

jemczych dla ustalenia warunków pracy i płacy robotników rolnych, które były powoływane w latach 30. XX wieku rozporządzeniami ministra pracy i polityki społecznej⁷.

W 1934 r. minister opieki społecznej wydał rozporządzenie dotyczące zgłaszania przez pracodawców rolnych sposobu ryczałtowania i uiszczania składek na ubezpieczenie od wypadków i chorób zawodowych⁸. Był to pierwszy akt prawny dotyczący rolnictwa, który uzależniał wysokość składki na ubezpieczenie od prowadzonych akcji prewencyjnych. W § 11 zapisano: „W stosunku do pracodawców rolnych [...] będących członkami zrzeszeń zawodowych, które zobowiązały się wobec Zakładu Ubezpieczenia od Wypadków do prowadzenia akcji zapobiegania wypadkom w myśl wskazówek Zakładu mogą być stosowane obniżki od stawek ryczałtowych [...]”. Warunkiem obniżki składki było utworzenie służby bezpieczeństwa pracy. Jak to często bywa w takich sytuacjach, od stworzenia zapisów prawnych do wprowadzenia ich w życie mija pewien czas. Dopiero w 1936 r. podjęto akcję organizacji służby bezpieczeństwa pracy. Powołana została Komisja Bezpieczeństwa Pracy przy Związku Izb i Organizacji Rolniczych. Tworzyło ją dziesięciu przedstawicieli Związków Izb i Organizacji Rolniczych, pięciu zastępców powołanych przez Prezesa Związku oraz kierownik Centralnego Wydziału Bezpieczeństwa Pracy. Przy wszystkich Izbach Rolniczych stworzono Okręgowe Wydziały Bezpieczeństwa Pracy. Pracownicy wydziałów byli zatrudnieni w terenie. Instruowali oni rolników w zakresie zasad bezpiecznej pracy w gospodarstwie⁹. W niespełna 13 miesięcy (od chwili utworzenia Wydziałów Okręgowych do końca 1937 r.) instruktorzy bezpieczeństwa przeprowadzili lustrację blisko 12 tysięcy gospodarstw rolnych¹⁰.

Wybuch II wojny światowej i jej następstwa spowodowały duże zmiany w rolnictwie na terenach okupowanych. Pod presją okupantów kraje anektowane wprowadziły swoje zasady prowadzenia gospodarstw rolnych. Niemcy konfiskowali grunty i wysiedlali Polaków. Związek Radziecki przejmował duże gospodarstwa, by następnie rozparcelować grunty pomiędzy mało zamożnych chłopów. Był to okres, w którym nikt nie zaprzętał sobie głowy zabezpieczeniem społecznym i poprawą warunków pracy na wsiach.

⁷ M.in. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 7 marca 1931 r. w sprawie powołania Nadzwyczajnej Komisji Rozjemczej dla ustalenia warunków pracy i płacy robotników rolnych, M.P. 1931 nr 62 poz. 98.

⁸ Rozporządzenie Ministra Opieki Społecznej z 14 czerwca 1934 r. w sprawie dokonywania zgłoszeń przez pracodawców rolnych, sposobu ryczałtowania i uiszczania składek za ubezpieczenie od wypadków w zatrudnieniu i chorób zawodowych oraz o wysokości tych składek, wydane w zakresie §§ 2, 3, 5, 11, 13 i 22 w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa i Reform Rolnych, Dz. U. 1934 nr 56 poz. 496.

⁹ Komunikat prasowy Agencji Związku, *Z towarzystw i instytucyj rolniczych*, „Gazeta Rolnicza” R. 76, nr 48, 1936.

¹⁰ Z. Serwański, *Z kart historii – bezpieczeństwo pracy w rolnictwie w okresie międzywojennym*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2001, nr 12, s. 38.

Lata powojenne także nie sprzyjały refleksjom nad poprawą warunków pracy rolników. Rząd musiał wprowadzić reformę rolną, która ze względu na różnice strukturalne przebiegała inaczej w poszczególnych częściach kraju. Koniec lat 40. ubiegłego stulecia to początek dużych zmian w rolnictwie i próba całkowitej przebudowy polskiej wsi na wzór radziecki. Miały się one dokonać w drodze kolektywizacji, ograniczenia liczby gospodarstw indywidualnych, zwłaszcza tzw. kułackich, oraz rozbudowy sektora państwowego¹¹. Spółdzielczość, utworzenie Państwowego Gospodarstwa Rolnego, a następnie powołanie w 1957 r. kółek rolniczych wymusiły utworzenie stanowiska agronoma. Jego zadaniem było wykorzystywanie wiedzy fachowej w praktyce rolniczej przy pomocy instruktażu i doradztwa, wskazywanie bezpiecznej pracy, wprowadzanie postępu rolniczego, propagowanie i kontrola wykonywania zabiegów przez rolników¹².

Pomimo zauważenia przez instytucje nadzorujące rolnictwo zagrożeń występujących w pracy rolnika, przez długi okres nie wprowadzano zmian legislacyjnych, które mogłyby systemowo objąć prewencją wypadkową osoby pracujące na wsi. Później weszła w życie Ustawa z 28 czerwca 1962 r. o zaopatrzeniu emerytalnym członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych, ich domowników oraz ich rodzin i domowników¹³. Na podstawie tej ustawy prawo do zaopatrzenia emerytalnego przysługiwało członkom rolniczych spółdzielni produkcyjnych, domownikom członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych w razie inwalidztwa powstałego wskutek wypadku w pracy w spółdzielni lub choroby zawodowej oraz rodzinom członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych w każdym przypadku utraty żywiciela, a rodzinom domowników członków tych spółdzielni – w razie utraty żywiciela wskutek wypadku w pracy w spółdzielni lub choroby zawodowej.

Na początku lat 60., ze względu na coraz większą mechanizację rolnictwa, zauważono zagrożenia, jakie występują przy pracy z maszynami i podczas transportu. Ministerstwo Rolnictwa zleciło Wytwórni Filmów Oświatowych w Łodzi przygotowanie filmu instruktażowego na temat bezpiecznej pracy. W 1962 r. powstał film *BHP w rolnictwie (maszyny i transport)*¹⁴. Film w prosty sposób ukazywał najczęściej występujące w tamtych latach zagrożenia przy pracy z użyciem maszyn i urządzeń rolniczych (praca przy młocarni, jazda na przyczepie, przechodzenie w pobliżu nieosłoniętego wału odbioru mocy

¹¹ M. Machalek, *Przemiany polskiej wsi w latach 1918–1989*, „Klio – Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” 2013, vol. 26, nr 3, s. 70.

¹² K. Krzyżanowska, A. J. Parzonko, I. Sikorska-Wolak, *Doradztwo w zmieniającej się sytuacji społeczno-ekonomicznej obszarów wiejskich*, Warszawa, Wydawnictwo SGGW, 2014, s. 61.

¹³ Ustawa z 28 czerwca 1962 r. o zaopatrzeniu emerytalnym członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych, ich domowników oraz ich rodzin i domowników, Dz. U. 1962 nr 37 poz. 165 ze zm.

¹⁴ Film *BHP w rolnictwie*, reż. Z. Kiersztein, Wytwórnia Filmów Oświatowych w Łodzi na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa, 1962.

snopowiązałki, jazda na belce ciągnika). W filmie wykorzystano również sceny kaskaderskie, by zwiększyć dramaturgię przekazu i uzmysłowić skalę niebezpieczeństw. Film edukacyjny o podobnym tytule i tematyce powstał także w 1967 roku¹⁵. Reżyserem obu produkcji był Zbigniew Kierszstejn. Filmy były prezentowane podczas szkoleń pracowników kółek rolniczych i spółdzielni rolniczych.

Jeśli chodzi o publikacje drukowane omawiające tematykę bezpiecznej pracy w rolnictwie, to jedno z pierwszych wydawnictw okresu powojennego – *Podstawy bhp dla rolników*¹⁶ z 1965 r. – było dosłownym tłumaczeniem z języka rosyjskiego. Później, w 1966 r., wydano podręcznik pt. *Zasady bhp w gospodarstwach rolnych*¹⁷. Bogato ilustrowana książka na 244 stronach w sposób przystępny instruowała, jak bezpiecznie wykonywać prace rolnicze.

Krokiem w kierunku zwiększonej ochrony przed wypadkami osób pracujących w rolnictwie i wprowadzenia działalności prewencyjnej stała się Konwencja MOP nr 129 dotycząca inspekcji pracy w rolnictwie, przyjęta w Genewie 25 czerwca 1969 roku¹⁸. Artykuł 6 ww. konwencji określał, że do zadań inspekcji pracy w rolnictwie będzie należało:

- a) zapewnienie stosowania przepisów prawnych dotyczących warunków pracy i ochrony pracowników przy wykonywaniu ich zawodu, takich jak przepisy dotyczące czasu pracy, płac, cotygodniowego wypoczynku i urlopów, bezpieczeństwa, zdrowia i warunków socjalnych, zatrudniania kobiet, dzieci i młodocianych oraz innych spraw z tym związanych, w takim zakresie, w jakim inspektorzy pracy są zobowiązani do zapewnienia stosowania tych przepisów;
- b) dostarczanie informacji i porad technicznych pracodawcom i pracownikom co do najskuteczniejszych sposobów przestrzegania przepisów prawnych;
- c) zwracanie uwagi właściwej władzy na uchybienia lub nadużycia, nieunormowane szczegółowo w istniejących przepisach prawnych, oraz przedstawianie jej wniosków w sprawie poprawy ustawodawstwa”.

Niestety wymieniona konwencja została ratyfikowana przez Polskę dopiero w czasie prezydentury Lecha Wałęsy, na skutek zmian ustrojowych. Zaczęła obowiązywać 2 czerwca 1996 r., czyli 27 lat po ogłoszeniu jej przez Międzynarodową Organizację Pracy.

¹⁵ *Film O BHP w rolnictwie*, reż. Z. Kierszstejn, Wytwórnia Filmów Oświatowych w Łodzi, 1967.

¹⁶ G.W. Błogowieszceński, *Podstawy bhp dla rolników*, przeł. W. Czajkowski, Z. Kaczmarek, Warszawa, Państwowe Wydawnictwa Rolnicze i Leśne, 1965.

¹⁷ B. Urbański, *Zasady bhp w gospodarstwach rolnych*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwa Rolnicze i Leśne, 1966.

¹⁸ Konwencja nr 129 dotycząca inspekcji pracy w rolnictwie, przyjęta w Genewie 25 czerwca 1969 r., Dz. U. z 1997 nr 72 poz. 452.

W 1975 r. powstały wojewódzkie ośrodki postępu rolniczego, które zatrudniały inspektorów ds. oświaty pozaszkolnej; przejęły one organizację wszystkich szkoleń rolniczych. Zadaniem prowadzenia szkoleń dla rolników spoczęło na pracownikach WOPR. Pośród tematów szeroko związanych z produkcją roślinną i hodowlą zwierzęcą były również zasady bezpiecznej pracy.

Problem wypadkowości w rolnictwie indywidualnym został dostrzeżony w 1977 r., poprzez ustawę o zaopatrzeniu emerytalnym rolników i ich rodzin¹⁹. Ustawa ta wprowadziła świadczenia z tytułu wypadku przy pracy rolniczej: zasiłek chorobowy, rentę inwalidzką i jednorazowe odszkodowanie dla większości ludności wiejskiej. Wiele zmian w systemie ubezpieczeniowym rolników wniosła Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin²⁰. Głównym założeniem twórców tej ustawy było zbliżenie jej rozwiązań do tych zastosowanych w ubezpieczeniach pracowniczych, przy zachowaniu niektórych odrębności związanych z charakterem pracy rolnika. W ten sposób rolniczy system ubezpieczenia został funkcjonalnie powiązany z powszechnym systemem ubezpieczenia społecznego²¹. Jednak zarówno w ustawie z 1962 r. (dotyczącej członków spółdzielni), jak i w ustawach z 1977 r. i 1982 r. (dotyczących rolników indywidualnych) nie zawarto żadnych zapisów normujących działalność na rzecz zapobiegania wypadkom w rolnictwie.

Pierwsze zapisy na ten temat pojawiły się w Ustawie z 6 marca 1981 r. o Państwowej Inspekcji Pracy²². Artykuł 8 punkt 1 ustęp 1 brzmiał: „Do zakresu działania Państwowej Inspekcji Pracy należą w szczególności nadzór i kontrola przestrzegania przez pracodawców prawa pracy [...] oraz inicjowanie przedsięwzięć w sprawach ochrony pracy w rolnictwie indywidualnym”.

Kolejnym impulsem w kierunku działania na rzecz zapobiegania wypadkom w rolnictwie mogły być przepisy Ustawy z 25 listopada 1986 r. o organizacji i finansowaniu ubezpieczeń społecznych²³. Utworzono Fundusz Ubezpieczeń Społecznych, którego jednym z zadań było finansowanie inicjowanych przez Zakład działań profilaktycznych, zapobiegających zachorowaniom, inwalidztwu i wypadkom. Fundusz miał zapewnić racjonalne finansowanie świadczeń. Jego dysponentem był ZUS. Koniec lat 80. ubiegłego wieku był niezwykle burzliwy dla gospodarki Polski, co nie sprzyjało trosce o bezpieczeństwo pra-

¹⁹ Ustawa z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. 1977 nr 32 poz. 140.

²⁰ Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1982 nr 40 poz. 268 ze zm.

²¹ M. Błażejczyk i in., *Ubezpieczenie społeczne rolników. Aspekty prawno-rolne*, Warszawa 1984, s. 12.

²² Ustawa z 6 marca 1981 r. o Państwowej Inspekcji Pracy, Dz. U. 1981 nr 6 poz. 23.

²³ Ustawa z 25 listopada 1986 r. o organizacji i finansowaniu ubezpieczeń społecznych, Dz. U. 1986 nr 42 poz. 202.

cy w rolnictwie. Przepisy dotyczące zadań Funduszu Ubezpieczeń Społecznych w zakresie działań zapobiegających chorobom i wypadkom również były formalne. W tym okresie zrodził się pomysł wyodrębnienia systemu ubezpieczenia społecznego dla rolników z powszechnego systemu ubezpieczeń. Zmiana ustrojowa była dogodna do wprowadzenia przepisów, które miały ustalić zadania z zakresu zapobiegania chorobom i wypadkom osób pracujących w rolnictwie indywidualnym.

Rozwój działalności prewencyjnej KRUS

Do 1990 r. nie wprowadzono żadnych unormowań prawnych z zakresu profilaktyki zdrowotnej i prewencji wypadkowej, obejmującej rolników indywidualnych z racji wykonywanej przez nich pracy. Krokiem milowym w tym temacie było uchwalenie Ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników²⁴, powołującej Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego. W momencie tworzenia Kasa była nowoczesną instytucją zabezpieczenia społecznego rolników, wzorowaną na systemie francuskim. Poza wyodrębnieniem ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego, KRUS – zgodnie z zapisem art. 63 ww. ustawy – miała prowadzić działalność na rzecz zapobiegania wypadkom i rolniczym chorobom zawodowym, głównie w aspekcie promocji zasad bhp w rolnictwie. Natomiast art. 56 tej ustawy umożliwił Kasie domaganie się od dostawców wyrobów i usług dla rolnictwa, których wadliwość była wyłączną lub główną przyczyną wypadków przy pracy rolniczej, zwrotu świadczeń powypadkowych, wypłaconych poszkodowanym w wypadkach rolnikom lub członkom ich rodzin (postępowania regresowe).

Dzięki wzorcom zachodnioeuropejskim zastosowanym przy tworzeniu KRUS, już w listopadzie 1991 r. Zarząd Międzynarodowego Stowarzyszenia Zabezpieczenia Społecznego ISSA docenił nowatorskie przepisy ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników i zdecydował o przyjęciu KRUS do grona swoich członków. KRUS od momentu przyjęcia do ISSA aktywnie uczestniczy w Międzynarodowej Sekcji ISSA ds. Prewencji w Rolnictwie. Sekcja wypełnia zadania mające na celu zapobieganie wypadkom i chorobom zawodowym w odniesieniu do wszystkich osób pracujących w rolnictwie i leśnictwie, co też jest jednym z głównych ustawowych zadań, jakie realizuje KRUS.

²⁴ Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 1991 nr 7 poz. 24.

Postępowanie powypadkowe i jego analiza

Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników stanowiła pewnego rodzaju rewolucję w aspekcie zwiększenia bezpieczeństwa pracy na wsi. Pierwszym etapem działalności prewencyjnej KRUS było przejście od gmin postępowań powypadkowych rolników. Należy pamiętać, że przejście obsługi wypadków przy pracy rolniczej nastąpiło w 1993 r. i miało charakter stopniowy, postępujący równoległe do powoływania placówek terenowych Kasy²⁵. Zgodnie z zapisem art. 45 ust. 4 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, Kasa ustala okoliczności i przyczyny wypadku przy pracy rolniczej. Pracownik upoważniony przez prezesa Kasy ma prawo dokonać oględzin miejsca i przedmiotów związanych z wypadkiem oraz przeprowadzić dowody z zeznań poszkodowanego i świadków zdarzenia. Poszkodowany lub inne osoby zgłaszające wypadek powinny udzielić informacji i wszechstronnej pomocy pracownikowi Kasy prowadzącemu postępowanie dowodowe w sprawie ustalenia okoliczności i przyczyn wypadku – zabezpieczyć do czasu oględzin, a następnie w miarę możliwości udostępnić miejsce i przedmioty związane z wypadkiem, wskazać świadków zdarzenia, dostarczyć posiadaną dokumentację lekarską. Po zakończeniu postępowania dowodowego sporządzany jest protokół powypadkowy, który przekazywany jest do poszkodowanego lub uprawnionego członka rodziny ubiegającego się o jednorazowe odszkodowanie. Dokładny tryb prowadzenia postępowania pierwotnie określało Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z października 1991 roku²⁶.

Prowadzenie postępowań powypadkowych dało możliwość dokonywania analizy przyczyn i okoliczności wypadków przy pracy rolniczej oraz wyznaczenia kierunków działań prewencyjnych. Postępowanie powypadkowe to pierwsza forma działalności prewencyjnej, mimo że dotyczyła opracowania już zaistniałych wypadków. Jednak analiza zdarzeń pozwala poznać najczęstsze przyczyny wypadków, rodzaj maszyn, przy których użyciu dochodzi do zdarzeń, rodzaj pracy wykonywanej w momencie wypadku i profilu produkcji gospodarstwa. Do tego należy dodać możliwość określenia liczby i rodzaju zdarzeń w podziale terytorialnym. Klasyfikacja wypadków w KRUS od początku obejmowała 12 grup zdarzeń i w niezmienionym stanie obowiązuje do dzisiaj.

Analiza przyczyn i okoliczności przez wiele lat była prowadzona w formie papierowej i na jej podstawie sporządzano statystyki dotyczące wypadków przy pracy rolniczej. Ciekawostką jest fakt, że autorski program komputerowy,

²⁵ *Informacja o wypadkach przy pracy rolniczej w 1993 r. Przyczyny wypadków śmiertelnych*, Warszawa, Biuro Prewencji i Rehabilitacji KRUS, 1994, s. 1.

²⁶ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z 21 października 1991 r. w sprawie ustalania prawa do renty inwalidzkiej rolniczej oraz zgłaszania i ustalania okoliczności i przyczyn wypadku przy pracy rolniczej, Dz. U. z 1991 nr 103 poz. 449.

który służył początkowo do obsługi wypadków w rolnictwie indywidualnym w ówczesnym Oddziale Regionalnym KRUS w Legnicy, zaczął obowiązywać we wszystkich jednostkach organizacyjnych Kasy dopiero od 2007 r. Został on stworzony przez Leszka Mizere²⁷, pracownika prewencji z zamiłowaniem do informatyki, który chciał sobie ułatwić przygotowanie analiz i w 1999 r. stworzył bazę danych (w arkuszu kalkulacyjnym), służącą do wprowadzania wszystkich niezbędnych informacji dotyczących zgłaszanych wypadków. Aplikacja ta pod nazwą WypRol od 2003 r. zaczęła być wykorzystywana w bieżącej pracy przez część pracowników prewencji. Baza została doceniona przez Centralę KRUS, postanowiono więc przygotować aplikację, która miała za zadanie obsługiwać wszystkie placówki terenowe, oddziały i Centralę KRUS. Obowiązkowe używanie systemu przez Centralę, 16 oddziałów regionalnych i 256 placówek terenowych zostało wprowadzone w 2007 r. Program z drobnymi aktualizacjami był wykorzystywany aż do 2017 r. Aplikację stworzoną przez pracownika ówczesnego Oddziału Regionalnego KRUS z Legnicy należy uznać za duży wkład w działalność prewencyjną, gdyż w znacznym stopniu ułatwiła ona przygotowywanie analiz, zbieranie danych statystycznych i generowanie raportów, a co za tym idzie tworzenie odpowiedniej polityki prewencyjnej. Obecnie używana jest nowa aplikacja do obsługi wypadków przy pracy rolniczej, stworzona przez profesjonalną firmę informatyczną.

Coroczna analiza przyczyn i okoliczności wypadków przy pracy rolniczej służy do ustalania przez prezesa KRUS kierunków działalności prewencyjnej.

Szkolenia

Pierwsze szkolenia dla rolników z zasad bhp pracownicy KRUS przeprowadzili w IV kwartale 1993 r. na terenie 16 oddziałów regionalnych (na 49, które funkcjonowały w dawnej strukturze administracyjnej). Wnioski z tych szkoleń umożliwiły opracowanie 9 tematów, które zaczęły być omawiane na wszystkich kursach dla rolników. Znamienny był fakt, że zastępca prezesa KRUS zalecał, by program szkoleń był realizowany w ciągu co najmniej 5–6 godzin zajęć. Pełny program został sprecyzowany w trakcie prac koncepcyjnych i zawarty w opracowaniach Instytutu Medycyny Wsi²⁸. W terminologii KRUS

²⁷ Leszek Mizera do dzisiaj jest głównym informatykiem Oddziału Regionalnego KRUS we Wrocławiu.

²⁸ *Program szkolenia rolników indywidualnych w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy – materiał pomocniczy dla wykładowców*, opracowany przez IMW w Lublinie, Warszawa, KRUS, 1993.

przyjęto takie szkolenia jako pełnotematyczne. Rolnicy biorący udział w zajęciach trwających minimum 5 godzin otrzymywali zaświadczenia. Przy organizacji szkoleń korzystano z pomocy sołtysów, których przeszkolono w pierwszej kolejności. Za ich pośrednictwem próbowano dotrzeć do jak największej liczby rolników. W 1996 r. prezes Kasy złożył propozycję, by dążyć do wyedukowania w ciągu 2–3 lat wszystkich sołtysów w kraju. Do końca 1998 r. udało się wyszkolić 61,8% z nich w całej Polsce²⁹. W pierwszych dwóch latach w statystykach przeważały szkolenia trwające powyżej 5 godzin, jednakże później proporcje zaczęły się zmieniać. Organizowano coraz częściej kursy 2–3 godzinne. Było kilka przyczyn takiego stanu rzeczy, m.in. niechęć rolników do uczestnictwa w zbyt długich zajęciach, a także likwidacja honorariów dla pracowników KRUS prowadzących szkolenia. Ten drugi czynnik spowodował brak motywacji pracowników, którzy zaczęli organizować krótkie spotkania w godzinach pracy. Mimo to w kolejnych latach ogólna liczba szkoleń zwiększała się. Wprowadzono także nowe grupy odbiorców: uczniowie szkół rolniczych i dzieci z terenów wiejskich. Było to spowodowane tym, że dzieci również ulegały wypadkom w gospodarstwach rolnych, a o jednorazowe odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy rolniczej, oprócz ubezpieczonych rolników, mogli się starać także bliscy rolnika.

W kolejnych latach organizowano coraz więcej szkoleń dla uczniów szkół rolniczych (jako przyszłych rolników) oraz dzieci ze szkół wiejskich (w myśl zasady „czym skorupka za młodu...”). W rozwoju działalności szkoleniowej pomocne były ośrodki doradztwa rolniczego, Państwowa Inspekcja Pracy, ochotnicze straże pożarne oraz inne instytucje działające na rzecz rolnictwa. Postanowiono łączyć tematy z różnych dziedzin rolnictwa, tak by zachęcić do udziału w szkoleniach jak największą liczbę osób. Zintensyfikowano kursy, które dokładnie omawiają zagrożenia i metody zapobiegania wypadkom w najliczniejszych grupach zdarzeń: „upadków osób”, „pochwyceń i uderzeń przez ruchome części maszyn” oraz „uderzeń, przygnieceń i pogryzień przez zwierzęta”. Wraz z rozwojem technologii, podczas spotkań z rolnikami zaczęto używać prezentacji multimedialnych i filmów. Wykorzystywane są również różnorodne broszury i ulotki o tematyce prewencyjnej. W celu zachęcenia rolników do udziału w szkoleniach zaczęto wręczać drobne materiały prewencyjne w postaci środków ochrony osobistej (rękawice, półmaski, kaski), a także elementy odblaskowe i zawierające hasła zachęcające do bezpiecznej pracy. Obecnie przy organizacji szkoleń pracownicy Kasy korzystają z pomocy ośrodków doradztwa rolniczego i Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Do kursów organizowanych przez KRUS dołącza się także Państwowa Inspekcja Pracy.

²⁹ *Informacja o działaniach prewencyjnych KRUS w 1998 r.*, Warszawa, Biuro Prewencji i Rehabilitacji KRUS, 1999, s. 5

Tabela 1. Szkolenia z zakresu bhp w rolnictwie prowadzonych przez KRUS w latach 1993–2018

Kategoria	Rok					
	1993	1998	2003	2008	2013	2018
Liczba szkoleń	258	2 308	2 988	3 922	4 181	4 870
Liczba uczestników szkoleń	4 744	56 500	95 186	138 800	145 388	194 014

Źródło: Informacja o wypadkach przy pracy rolniczej w 1993 r. Przyczyny wypadków śmiertelnych, KRUS, Warszawa 1994; Informacja o działaniach prewencyjnych KRUS w 1998 r., KRUS, Warszawa 1999; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2003 r., KRUS, Warszawa 2004; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2008 r., KRUS, Warszawa 2009; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2013 r., KRUS, Warszawa 2014; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2018 r., KRUS, Warszawa 2019.

Prewencja pozaszkoleniowa

W pierwszych wytycznych prezesa KRUS pojawiły się przepisy o konieczności wprowadzenia, poza szkoleniami, nowych form oddziaływania na bezpieczeństwo pracy w rolnictwie (np. konkursy, pokazy). Pierwsze pozaszkoleniowe formy popularyzacji wiedzy o zagrożeniach i zasadach bezpiecznej pracy w rolnictwie zaczęły być wykorzystywane w działalności KRUS w 1995 r. Od tamtej pory wypracowano i wdrożono wiele nowych i oryginalnych form, w ogromnej mierze dzięki aktywności i inicjatywie pracowników ds. prewencji KRUS.

Konkursy wiedzy o bhp w rolnictwie

Konkursy wiedzy o bhp w rolnictwie to drugie (po szkoleniach) najliczniej organizowane działanie prewencyjne. Konkursy takie, najczęściej w formie testów, przeprowadzane są na zakończenie szkoleń, a także na stoiskach informacyjnych KRUS lub za pośrednictwem mediów.

Dzięki zaangażowaniu pracowników ds. prewencji wciąż powstają nowe pomysły na edukację rodzin rolniczych. Są to na przykład konkursy na najbezpieczniejszą zagrodę czy najbezpieczniejsze gospodarstwo rolne. W zadaniach dla dzieci wykorzystuje się formę prac plastycznych, z których tworzeniem dzieci radzą sobie doskonale. Konkursy lokalne przekształcano z powo-

niem w ogólnopolskie – tak było w 2002 r., gdy KRUS wspólnie z Ministerstwem Rolnictwa i Państwową Inspekcją Pracy zorganizowała I Ogólnokrajowy Konkurs Bezpieczne Gospodarstwo Rolne. W 17 jego dotychczasowych edycjach wzięło udział ponad 20 tysięcy gospodarstw.

Konkurs plastyczny zyskał rangę ogólnopolskiego w 2010 r. i został nazwany Ogólnopolskim Konkursem Plastycznym dla Dzieci pt. „Bezpiecznie na wsi”. Wcześniej tego typu wydarzenia organizowane były na szczeblu placówek terenowych i oddziałów regionalnych. W konkursie ogólnopolskim drugi człon tematu zawsze nawiązuje do innej grupy zagrożeń. Duża liczba sponsorów i atrakcyjne nagrody powodują, że każdego roku w konkursie plastycznym bierze udział ponad 30 tysięcy dzieci. W 2019 r. na konkurs przygotowano blisko 50 tysięcy prac w ponad 3,5 tysiąca szkół.

Nagrodami w konkursach dla rolników są najczęściej środki zwiększające bezpieczeństwo pracy w rolnictwie.

Tabela 2. Liczba konkursów wiedzy o bhp w rolnictwie w latach 1995–2018

Konkursy i olimpiady organizowane przez KRUS	Rok					
	1995	1998	2003	2008	2013	2018
Wiedzy o bhp dla rolników	74	122	227	547	1 404	1 794
Wiedzy o bhp dla uczniów średnich szkół rolniczych	22	44	128	118	127	138
Plastyczne i wiedzy o bhp dla uczniów gimnazjów i szkół podstawowych	2	32	522	1 020	710	525
Na bezpieczne gospodarstwo rolne	3	44	38	35	53	30
Ogółem	101	242	915	1 720	2 294	2 514

Źródło: Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2000 r., KRUS, Warszawa 2001; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2003 r., KRUS, Warszawa 2004; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2008 r., KRUS, Warszawa 2009; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2013 r., KRUS, Warszawa 2014; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2018 r., KRUS, Warszawa 2019.

Stoiska informacyjne

Kolejną formą działania pozaszkoliowego jest tworzenie stoisk informacyjnych podczas imprez odwiedzanych przez rolników. Dla zobrazowania skali wzrostu działalności prewencyjnej polegającej na bezpośrednim dotarciu do rolników najlepiej przedstawić dane statystyczne dotyczące liczby stoisk

i punktów informacyjnych Kasy organizowanych podczas różnego rodzaju imprez targowych, dożynek i festynów. W 2000 r. powstało 190 stoisk, które odwiedziło ok. 70 tysięcy osób, a w 2018 r. aż 1089 stoisk informacyjnych, do których zajrzało ponad 112 tysięcy zainteresowanych. Placówki terenowe doposażano w namioty, stoliki, stojaki na ulotki, plakaty, a w latach późniejszych również w banery z hasłami prewencyjnymi, pełniące funkcję zarówno edukacyjną, jak i dekoracyjną. Na stoiskach KRUS często organizowane są również konkursy wiedzy o zasadach bezpiecznej pracy.

Pokazy i wystawy

Pracownicy ds. prewencji wciąż poszukują kolejnych form upowszechniania zasad bezpiecznej pracy, a także pogłębiania wiedzy na temat maszyn, urządzeń i środków ochrony pracy mogących ograniczać zagrożenia wypadkowe. W związku z tym pojawił się pomysł prezentowania maszyn, które otrzymały Znak Bezpieczeństwa KRUS, demonstrowania bezpiecznych sposobów sprzęgania maszyn z ciągnikami oraz promowania środków ochrony osobistej i odzieży roboczej.

Z powodu dużej liczby wypadków przy obróbce drewna postanowiono wprowadzić pokazy bezpiecznej pracy pilarkami. Jednym z pierwszych, który rozpoczął te działania, był Oddział Regionalny KRUS w Tomaszowie Mazowieckim (dziś Placówka Terenowa), który zaangażował do pokazów przedstawicieli firmy Husqvarna. Od 1996 r. współpraca z Husqvarną rozwijała się i obejmowała coraz więcej jednostek Kasy. Jednocześnie zaowocowało to przyznaniem Znaku Bezpieczeństwa KRUS dla pilarek tego producenta. W latach późniejszych do tego typu akcji włączyła się również firma Stihl.

Praktyczną działalnością prewencyjną, podjętą w 1998 r. przez Oddział Regionalny KRUS w Lublinie, był pokaz i wymiana osłon wałów przegubowo-teleskopowych. Dzięki współpracy z Lubelską Fabryką Maszyn Rolniczych (LFMR) w pierwszej akcji udało się wymienić 176 osłon. Było to możliwe dzięki zaangażowaniu środków KRUS i Izby Rolniczej, które częściowo sfinansowały osłony wymieniane na Lubelszczyźnie. W kolejnych latach podobne pokazy zaczęły organizować następne oddziały. Kulminację stanowił rok 2006, w którym w całej Polsce wymieniono ponad 3 tysiące osłon. Po przejściu LFMR przez firmę Sipma akcja wymiany osłon ograniczyła się tylko do województw lubelskiego i małopolskiego. W latach 1998–2018 wymieniono ponad 23 tysiące osłon wałów przegubowo-teleskopowych. W 2019 r., w związku z kampanią „Nie daj się wkręcić”, nastąpiła próba ponownego rozszerzenia akcji na inne województwa w kraju (m.in. łódzkie, podlaskie i podkarpackie).

Jest to jedno z najbardziej praktycznych i skutecznych działań prewencyjnych, współfinansowanych przez KRUS.

W kolejnych latach działalności Kasy, we współpracy z jednostkami ochotniczej straży pożarnej, Polskim Czerwonym Krzyżem oraz ratownikami medycznymi, wprowadzono do działań pozaszkoleniowych pokazy udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej. Mimo że pomoc przedmedyczna jest już elementem działania powypadkowego, to należy mieć na uwadze, że skutecznie przeprowadzona akcja ratunkowa może uratować życie lub zmniejszyć doznany uszczerbek na zdrowiu poszkodowanego.

W siedzibach KRUS, a także podczas targów, organizowane są wystawy środków ochrony indywidualnej i odzieży roboczej. Są to zarówno środki i odzież zakupione przez KRUS, jak i produkty udostępnione przez dystrybutorów i producentów.

Przemysław Kraska – kierownik Samodzielnego Referatu Prewencji, Rehabilitacji i Orzecznictwa Lekarskiego PT KRUS w Łodzi.

Dokończenie artykułu w następnym numerze.

Literatura

1. Biuletyn z 40. posiedzenia Rady Ochrony Pracy z 20 listopada 2018 r., Kancelaria Sejmu, Biuro Komisji Sejmowych.
2. Błażejczyk M. i in., *Ubezpieczenie społeczne rolników. Aspekty prawno-rolne*, Warszawa 1984.
3. Błogowieszczęński G.W., *Podstawy bhp dla rolników*, przeł. W. Czajkowski, Z. Kaczmarek, Warszawa, Państwowe Wydawnictwa Rolnicze i Leśne, 1965.
4. Bański J., *Historia rozwoju gospodarki rolnej na ziemiach polskich [w:] Człowiek i Rolnictwo*, red. Z. Górka, A. Zborowski, Kraków 2009.
5. Dyrektywa 2006/42/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 17 maja 2006 r. w sprawie ujednoczenia przepisów dotyczących maszyn, zmieniająca dyrektywę 95/16/WE, Dz. Urz. UE L 157 z 2006.
6. Film *BHP w rolnictwie*, reż. Z. Kiersztej, Wytwórnia Filmów Oświatowych w Łodzi na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa, 1962.
7. Film *O BHP w rolnictwie*, reż. Z. Kiersztej, Wytwórnia Filmów Oświatowych w Łodzi, 1967.
8. *Informacja o działaniach prewencyjnych KRUS w 1998 roku*, Warszawa, Biuro Prewencji i Rehabilitacji KRUS, 1999.

9. *Informacja o wynikach kontroli wykonania budżetu państwa w 2017 r. w części 72 – Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego oraz wykonania planów finansowych Funduszu Emerytalno-Rentowego, Funduszu Administracyjnego oraz Funduszu Prewencji i Rehabilitacji*, Warszawa 2018.
10. *Informacja o wypadkach przy pracy rolniczej w 1993 r. Przyczyny wypadków śmiertelnych*, Warszawa, Biuro Prewencji i Rehabilitacji KRUS, 1994.
11. Konwencja nr 129 dotycząca inspekcji pracy w rolnictwie, przyjęta w Genewie dnia 25 czerwca 1969 r., Dz. U. 1997 nr 72 poz. 452.
12. Komunikat prasowy Agencji Związku, *Z towarzystw i instytucyj rolniczych*, „Gazeta Rolnicza” R. 76, nr 48, 1936.
13. Krzyżanowska K., Parzonko A. J., Sikorska-Wolak I., *Doradztwo w zmieniającej się sytuacji społeczno-ekonomicznej obszarów wiejskich*, Warszawa, Wydawnictwo SGGW, 2014.
14. Kulickowski W., *Bezpieczeństwo pracy w rolnictwie*, „Inspektor Pracy” 1931, nr 1–2, przedruk „Inspektor Pracy” 2018, nr 9.
15. Machałek M., *Przemiany polskiej wsi w latach 1918–1989*, „Klio – Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” 2013, vol. 26, nr 3.
16. Międzynarodowa Konwencja w sprawie odszkodowań za nieszczęśliwe wypadki przy pracy na roli, Dz. U. 1925 nr 54 poz. 380.
17. Międzynarodowa Konwencja w sprawie wieku dopuszczania dzieci do pracy w rolnictwie, Dz. U. 1925 nr 54 poz. 376.
18. *Präventionsbericht 2017 Sicherheit und Gesundheitsförderung*, SVLFG, Kassel 2018.
19. *Program szkolenia rolników indywidualnych w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy – materiał pomocniczy dla wykładowców*, opracowany przez IMW w Lublinie, Warszawa, KRUS, 1993.
20. Puślecki D., *Społeczne ubezpieczenie wypadkowe rolników – próba oceny*, „Przeгляд Prawa Rolnego” 2010, nr 1.
21. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 7 marca 1931 r. w sprawie powołania Nadzwyczajnej Komisji Rozjemczej dla ustalenia warunków pracy i płacy robotników rolnych, M.P. 1931 nr 62 poz. 98.
22. Rozporządzenie Ministra Opieki Społecznej z 14 czerwca 1934 r. w sprawie dokonywania zgłoszeń przez pracodawców rolnych, sposobu ryczałtowania i uiszczania składek za ubezpieczenie od wypadków w zatrudnieniu i chorób zawodowych oraz o wysokości tych składek, wydane w zakresie § 2, 3, 5, 11, 13 i 22 w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa i Reform Rolnych, Dz. U. 1934 nr 56 poz. 496.
23. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z 21 października 1991 r. w sprawie ustalania prawa do renty inwalidzkiej rolniczej oraz zgłaszania i ustalania okoliczności i przyczyn wypadku przy pracy rolniczej, Dz. U. 1991 nr 103 poz. 449.
24. Serwański Z., *Z kart historii – bezpieczeństwo pracy w rolnictwie w okresie międzywojennym*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2001, nr 12.

25. Sprawozdanie z działalności Zakładu Ubezpieczeń Społecznych za 2017 rok, Warszawa, ZUS, 2018.
26. Urbański B., *Zasady bhp w gospodarstwach rolnych*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwa Rolnicze i Leśne, 1966.
27. Ustawa z 28 czerwca 1962 r. o zaopatrzeniu emerytalnym członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych, ich domowników oraz ich rodzin i domowników, Dz. U. 1962 nr 37 poz. 165 ze zm.
28. Ustawa z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. 1977 nr 32 poz. 140.
29. Ustawa z 6 marca 1981 r. o Państwowej Inspekcji Pracy, Dz. U. 1981 nr 6 poz. 23.
30. Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1982 nr 40 poz. 268 ze zm.
31. Ustawa z 25 listopada 1986 r. o organizacji i finansowaniu ubezpieczeń społecznych, Dz. U. 1986 nr 42 poz. 202.
32. Ustawa z 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, Dz. U. 2018 poz. 1376.
33. Ustawa z 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. 2004 nr 91 poz. 873.
34. Ustawa z 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2018 poz. 858.
35. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2019 poz. 299.
36. Tomaszewicz S., *KRUS promotorem bezpieczeństwa pracy na POLAGRZE*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2000, nr 7.
37. Trawiński K., *Działania Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi na rzecz poprawy warunków pracy w rolnictwie*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 1999, nr 5.
38. *Wypadki przy pracy i choroby zawodowe rolników oraz działania prewencyjne KRUS w 2000 roku*, Warszawa, Biuro Prewencji i Rehabilitacji KRUS, 2001.
39. *Wypadki przy pracy i choroby zawodowe rolników oraz działania prewencyjne KRUS w 2003 roku*, Warszawa, Biuro Prewencji i Rehabilitacji KRUS, 2004.
40. *Wypadki przy pracy i choroby zawodowe rolników oraz działania prewencyjne KRUS w 2008 roku*, Warszawa, Biuro Prewencji i Rehabilitacji KRUS, 2009.
41. *Wypadki przy pracy i choroby zawodowe rolników oraz działania prewencyjne KRUS w 2013 roku*, Warszawa, Biuro Prewencji i Rehabilitacji KRUS, 2014.
42. *Wypadki przy pracy i choroby zawodowe rolników oraz działania prewencyjne KRUS w 2018 roku*, Warszawa, Biuro Prewencji KRUS, 2019.
43. Zagórski J., Deleka M., *Nowe rozwiązania bezpieczeństwa i higieny pracy oraz opieki zdrowotnej nad rolnikami indywidualnymi w Polsce*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 1999, nr 1.

The preventive activity of KRUS and increase of work safety in individual farming

Abstract

The article presents the history of activities for the prevention of accidents during agricultural work in Poland, both before the establishment of KRUS and during its operation. The publication contains statistical data on these types of accidents, as well as preventive measures carried out by KRUS. Costs incurred for activities increasing awareness of village residents in the aspect of compliance with health and safety rules were presented. The purpose of this article is to present the impact of preventive activity of KRUS on the increase of work safety in individual farming.

Keywords: competition, prevention, training, social security for farmers, accidents during agricultural work.

The preventive activity of KRUS and increase of work safety in individual farming

Abstract

The article presents the history of activities for the prevention of accidents during agricultural work in Poland, both before the establishment of KRUS and during its operation. The publication contains statistical data on these types of accidents, as well as preventive measures carried out by KRUS. Costs incurred for activities increasing awareness of village residents in the aspect of compliance with health and safety rules were presented. The purpose of this article is to present the impact of preventive activity of KRUS on the increase of work safety in individual farming.

Keywords: competition, prevention, training, social security for farmers, accidents during agricultural work.

Introduction

The year 2018 marked twenty-eight years of activities for the prevention of accidents during agricultural work and agricultural occupational diseases carried out by the Agricultural Social Insurance Fund. Twenty-five years of activities which were specified in Article 63 of the Law on Social Insurance for Farmers¹. This is a good time to try to make a balance sheet of these activities

* **Przemysław Kraska** – Head of the Independent Department of Prevention, Rehabilitation and Medical Certification of PT KRUS in Łódź.

¹ Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers, Journal of Laws of 2019, item 299.

and to formulate an answer to the question: what should the future look like in terms of accident prevention in individual farming? To illustrate the current situation, the genesis of activity for the improvement of safe working conditions in Polish agriculture since the 1920s was presented. Further on in the paper, various forms of preventive activities (both training and after-training activities) that were introduced and developed by the Fund during the last quarter-century have been presented. The publication contains data on the number of reported accidents and occupational diseases for farmers in the years 1993–2018. It should be noted that the scope of accident prevention carried out by the KRUS headquarters, regional branches and field offices, its form and scale of the action depend on the financial resources allocated for this activity. Therefore, the basic assumptions of the Prevention and Rehabilitation Fund were also presented, from which activities for the prevention of accidents in agriculture are financed. The analysis of data included in the article shows that there is a relationship between preventive activity and a reduction in the number of accidents during agricultural work occurring on individual farms.

The genesis of accident prevention in Polish agriculture

Agriculture is one of the oldest sectors of the economy in Poland. Several periods characterize the development of Polish agriculture: the period of the feudal economy, the corvee-farm economy, and the period of Partitions. The problem of safe working conditions for the people working in agricultural holdings was noticed in the interwar period. It was an extremely difficult time for agriculture, and with its new borders – after many years of Partitions – Poland was spatially diverse and the villages were overpopulated. In 1921, around 75% of the country's population lived in rural areas, and by 1939, this percentage had fallen by only around 5%. At the beginning of the 1920s, for around 63% of the working population agriculture was the main source of income, which was one of the highest rates in Europe. The agricultural population constituted over 80% of the working rural population. These were owners and leaseholders of agricultural holdings as well as farmworkers². If we assume that in 1921 the population of Poland was about 27 million, then as many as 20 million Poles were exposed to threats occurring during work in rural areas.

² J. Bański, *Historia rozwoju gospodarki rolnej na ziemiach polskich* [in:] *Człowiek i Rolnictwo*, editorial. Z. Górka, A. Zborowski, Kraków 2009, p. 39.

Poland was one of the founding members of the International Labor Organization (in Polish: Międzynarodowa Organizacja Pracy – MOP). And it was exactly at the MOP level that in 1921 two farming conventions were adopted. The first – Convention No. 12 on compensation for unfortunate accidents at work on farms³ – was signed in Geneva on November 12. Under this convention, legal regulations regarding the topic of compensation for victims of accidents at work were also extended to those working in agriculture. The other one was Convention No. 10 of the International Labor Organization of the League of Nations of November 16 on the age enabling children to work in agriculture⁴. The purpose of this document was to prevent the accidents of children working in agriculture. Particularly interesting (in the current legal status) was the provision of the first article of the convention, which read: “Children under fourteen years of age may be employed or work in an agricultural holding, public or private agricultural holdings or in agricultural branches only outside fixed school hours and this work, as far as it takes place, should not come in the way of their school activities”.

However, Poland’s ratification of these conventions was only a formal step that did not translate into practice, and did not improve the safety of those working in agricultural holdings. This was noticed by labor inspector Kuliczkowski, who in one of the publications from 1931 wrote: “Poland, a country primarily agricultural, does not yet have special or even general legislation protecting a worker employed in agriculture, despite statistics showing that agriculture is right behind mining and metallurgy when it comes to the number of accidents, both in quantity and quality, although we know that most accidents in this branch are usually not presented in the form of protocols, so statistics do not entirely reflect the actual state of affairs”⁵. Further, inspector Kuliczkowski notes the need to introduce preventive measures: “[...] the number of unfortunate accidents can be reduced thanks to preventive activity, which should be understood in the sense of caution propaganda among agricultural workers who should be instructed about the imminent danger at work. The labor inspectors could play an indirect role, who, in visiting even the larger agricultural centers, could at the same time put emphasis on the protection of the machinery as well as the hygienic conditions of the worker and instruct those interested in the consequences that may arise if they will not be cautious”⁶. As chairman of the

³ The International Convention on Compensation for Accidents at Work in the Field, adopted as a draft on November 12, 1921 in Geneva at the General Conference of the International Labor Organization of the League of Nations, Journal U. 1925 No. 54 item 380.

⁴ International Convention on the Age of Enabling Children to Work in Agriculture, Journal of Laws 1925 No. 54 item 376.

⁵ W. Kuliczkowski, *Bezpieczeństwo pracy w rolnictwie*, „Inspektor Pracy” 1931, No. 1–2, reprint „Inspektor Pracy” 2018, No. 9, p. 32.

⁶ *Ibidem*, p 33.

Extraordinary Conciliation Commissions, Kuliczkowski could use his observations to establish the working conditions and salary of agricultural workers which were appointed in the 1930s by ordinances of the minister of labor and social policy⁷.

In 1934, the Minister of Social Welfare issued a regulation regarding the reporting by agricultural employers of the method of lump-sum payment and payment of contributions for insurance against accidents and occupational diseases⁸. It was the first agricultural act that resulted in the amount of the insurance contribution being dependent on preventive actions. In § 11 it is stated: "In relation to agricultural employers [...] who are members of professional associations which have committed themselves to the Accident Insurance Institution to conduct accident prevention actions as per the instructions of the Institution, discounts on flat rates may be applied [...]". The condition for reducing the contribution was the establishment of a work safety service. As it often happens in such situations, some time passes from the creation of legal provisions to their implementation. It wasn't until 1936 that the organization of the occupational safety service was undertaken. An Occupational Safety Commission was established at the Association of Agricultural Chambers and Organizations. It was made up of ten representatives of the Associations of Agricultural Chambers and Organizations, five deputies appointed by the President of the Union and the head of the Central Department of Occupational Safety. Regional Departments of Occupational Safety were created at all Agricultural Chambers. Faculty employees were employed in the field. They instructed farmers on the principles of safe work in the agricultural holding⁹. In less than 13 months (from the creation of the District Departments until the end of 1937), safety instructors inspected nearly 12,000 agricultural holdings¹⁰.

The outbreak of World War II and its aftermath caused major changes in agriculture in the occupied territories. Under the pressure of the occupiers, annexed countries introduced their own principles of running agricultural holdings. Germans confiscated land and displaced Poles. The Soviet Union

⁷ Among others Regulation of the Minister of Labor and Social Policy of March 7, 1931 regarding the establishment of an Extraordinary Conciliation Committee to determine the working and salary conditions of agricultural workers, M.P. 1931 No. 62 item 98.

⁸ Ordinance of the Minister of Social Welfare of 14 June 1934 regarding the submission of reports by agricultural employers, the method of lump-sum payment and payment of contributions for insurance against accidents in employment and occupational diseases and the amount of these contributions, issued in the scope of §§ 2, 3, 5, 11, 13 and 22 in agreement with the Minister of Agriculture and Agricultural Reforms, Journal of Laws of 1934 No. 56 item 496.

⁹ Union Agency press release, *Z towarzystw i instytucyj rolniczych*, „Gazeta Rolnicza” R. 76, No. 48, 1936.

¹⁰ Z. Serwański, *Z kart historii – bezpieczeństwo pracy w rolnictwie w okresie międzywojennym*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2001, No. 12, p. 38.

took over large agricultural holdings and then divided the land among the less affluent peasants. It was a period when nobody could be bothered with social security and improving working conditions in the villages.

The post-war years were also not conducive to reflections on improving the working conditions of farmers. The government had to introduce a land reform, which due to structural differences was different in individual parts of the country. The end of the 1940s marked the beginning of major agricultural changes and an attempt to completely rebuild the Polish village based on a Soviet model. These changes were to occur through collectivization, limiting the number of individual farms, especially the so-called *kulaks* (Kulaks were rural capitalists, who exploited the labor of others), and the expansion of the state sector¹¹. Cooperative activity, the establishment of the National Agricultural Farm, and then the establishment of the Farmers Cooperative Associations in 1957 forced the creation of an agronomist position. His task was to use professional knowledge in agricultural practice with the help of instruction and counseling, indicating safe work, introducing agricultural progress, promoting and controlling the implementation of activities by farmers¹².

Despite the fact that the institutions supervising agriculture noticed dangers in the work of farmers in agricultural holdings, for a long time no legislative changes that could systematically include accident prevention for people working in the countryside were introduced. Later, the Act of June 28, 1962 on retirement provision for members of agricultural production cooperatives, their household members and their families, entered into force¹³. Pursuant to this Act, the right to retirement provision was granted to members of agricultural production cooperatives in the event of disability resulting from an accident at work in a cooperative or occupational disease, and the families of members of agricultural production cooperatives in the case of loss of a breadwinner, and families of members of those cooperatives – in the event of loss of a breadwinner as a result of an accident at work in a cooperative or an occupational disease.

At the beginning of the 1960s, due to the growing mechanization of agriculture, the hazards that occurred when working with machines and during transport were noticed. The Ministry of Agriculture commissioned a project to Wytwórnia Filmów Oświatowych (in English: *Educational Film Studio*) in Łódź to prepare an instructional film on work safety. In 1962, the film *BHP w rolnictwie (maszyny i transport)* (in English: *OHS in agriculture «machines*

¹¹ M. Machałek, *Przemiany polskiej wsi w latach 1918–1989*, „Klio – Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” 2013, vol. 26, No. 3, p. 70.

¹² K. Krzyżanowska, A. J. Parzonko, I. Sikorska-Wolak, *Doradztwo w zmieniającej się sytuacji społeczno-ekonomicznej obszarów wiejskich*, Warszawa, Wydawnictwo SGGW, 2014, p. 61.

¹³ Act of 28 June 1962 on retirement provision of members of agricultural production cooperatives, their household members and their families and household members, Journal of Laws 1962 No. 37 item 165 as amended.

and transport») was produced¹⁴. In a simple way, the film showed the most frequent work hazards for those years when using agricultural machinery and equipment (work with the threshing machine, riding on a trailer, passing near an unprotected reaper-binder power take-off shaft, riding on a tractor beam). The film also used stunt scenes to increase the dramaturgy of the message and to visualize the hazard severity scale. An educational film with a similar title and theme was also made in 1967¹⁵. Zbigniew Kiersztein was the director of both productions. The films were presented during employee trainings of the Farmers Cooperative Associations and agricultural cooperatives.

When it comes to printed publications discussing the subject of work safety in agriculture, one of the first publications of the post-war period – *Podstawy bhp dla rolników*¹⁶ (in English: *Basics of OSH for farmers*) from 1965 – was a literal translation from the Russian language. Later, in 1966, a textbook entitled *Zasady bhp w gospodarstwach rolnych*¹⁷ (in English: *Health and safety rules in agricultural holdings*). A richly illustrated book of 244 pages, in an accessible way, instructed how to safely perform agricultural work.

The International Labor Organization Convention No. 129 on Labor Inspection in Agriculture, adopted in Geneva on June 25, 1969¹⁸, became a step towards increased protection against accidents for people working in agriculture and the introduction of preventive activities. Article 6 of the Convention stipulated that the tasks of labor inspection in agriculture would include:

- a) ensuring that the legal provisions on working conditions and the protection of employees are applied in the work connected with their profession, such as provisions on working time, wages, weekly rest and holidays, safety, health and social conditions, the employment of women, children and young people and other matters related to this, to the extent that labor inspectors are required to ensure that these provisions are applied;
- b) providing information and technical advice to employers and employees on the most effective ways to comply with legal provisions;
- c) drawing the attention of the competent authority to deficiencies or abuses not specifically provided for in existing legal provisions, and presenting its proposals for improving the legislation.

¹⁴ Film *BHP w rolnictwie*, reż. Z. Kiersztein, Wytwórnia Filmów Oświatowych w Łodzi commissioned by Ministerstwo Rolnictwa, 1962.

¹⁵ Film *BHP w rolnictwie*, reż. Z. Kiersztein, Wytwórnia Filmów Oświatowych w Łodzi, 1967.

¹⁶ G.W. Błogowieszceński, *Podstawy bhp dla rolników*, przeł. W. Czajkowski, Z. Kaczmarek, Warszawa, Państwowe Wydawnictwa Rolnicze i Leśne, 1965.

¹⁷ B. Urbański, *Zasady bhp w gospodarstwach rolnych*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwa Rolnicze i Leśne, 1966.

¹⁸ Convention No. 129 on Labor Inspection in Agriculture, adopted in Geneva on June 25, 1969, Journal of Laws of 1997 No. 72, item 452.

Unfortunately, the said convention was ratified by Poland only during the presidency of Lech Wałęsa, as a result of political changes. It came into force on June 2, 1996, i.e. 27 years after its announcement by the International Labor Organization.

In 1975, voivodeship centers of agricultural progress were established, which employed inspectors for extracurricular education; they took over the organization of all agricultural trainings. Employees of Preliminary flood risk assessment were responsible for conducting training for farmers. Among the topics widely related to plant production and animal husbandry were also the principles of work safety.

The problem of accidents in private farming was detected in 1977, by the act on retirement provision for farmers and their families¹⁹. This Act introduced benefits arising from accidents during agricultural work: sickness benefit, invalidity pension, and one-off compensation for the majority of the rural population. Many changes in the farmers' insurance system were introduced as a result of the Act of December 14, 1982 on social insurance for individual farmers and their family members²⁰. The main assumption of the creators of this act was to bring its solutions closer to those exercised in employee insurance, while maintaining certain differences related to the nature of the farmer's work. As a result, the agricultural insurance system was functionally linked to the universal social insurance system²¹. However, both in the Act of 1962 (concerning members of cooperatives) and in the Acts of 1977 and 1982 (concerning individual farmers), there were no provisions regulating activities for the prevention of accidents in agriculture.

The first entries on this subject appeared in the Act of March 6, 1981 on the National Labor Inspectorate²². Article 8, point 1, paragraph 1 read: "The scope of activity of the National Labor Inspectorate includes, in particular, supervision and control of compliance by employers with labor law (...) and initiating undertakings in matters of labor protection in private farming".

Another impulse in the direction of action to prevent accidents in agriculture could be the provisions of the Act of November 25, 1986 on the organization and financing of social security²³. The Social Insurance Fund was created, and one of its tasks was to finance preventive measures initiated by the Department

¹⁹ Act of 27 October 1977 on retirement provision and other benefits for farmers and their families, Journal of Laws of 1977 No. 32, item 140.

²⁰ Act of 14 December 1982 on social insurance for individual farmers and their family members, Journal of Laws 1982 No. 40 item 268 as amended.

²¹ M. Błażejczyk et al., *Ubezpieczenie społeczne rolników. Aspekty prawno-rolne*, Warszawa 1984, p. 12.

²² Act of March 6, 1981 on the National Labor Inspectorate, Journal of Laws 1981 No. 6 item 23.

²³ Act of 25 November 1986 on the organization and financing of social security, Journal of Laws of 1986 No. 42, item 202.

to prevent illness, disability, and accidents. The fund was to ensure rational financing of benefits. The Social Insurance Institution was its administrator. The end of the 1980s was extremely turbulent for the Polish economy, which was not in favor of caring about safety in agriculture. The provisions regarding the tasks of the Social Insurance Fund in the field of disease and accident prevention measures were also formal. During this period, the idea of separating the social insurance system for farmers from the universal insurance system arose. The political changes were convenient for introducing regulations that were to determine the tasks in the field of preventing diseases and accidents of people working in private farming.

Development of preventive activity of KRUS

Until 1990, no legal regulations were introduced in the field of preventive healthcare and accident prevention, covering individual farmers due to their work. A milestone in this topic was the adoption of the Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers²⁴, establishing the Agricultural Social Insurance Fund. At the time of its establishment, the Fund was a modern social security institution for farmers, modeled on the French insurance system. In addition to separating accident, sickness, and maternity insurance, KRUS – in accordance with the provisions of art. 63 of the above-mentioned Act – was to carry out activities for the prevention of accidents and agricultural occupational diseases, mainly in terms of promoting health and safety principles in agriculture. Whereas art. 56 of this Act enabled the Fund to demand products and services for agriculture from suppliers, whose defectiveness was the sole or main cause of accidents at agricultural work, reimbursement of accident benefits paid to farmers injured in accidents or their family members (recourse proceedings).

Thanks to Western European models used when creating KRUS, in November 1991 the Management Board of the International Social Security Association ISSA appreciated the innovative provisions of the Act on social insurance for farmers and decided to accept KRUS as a member. Since its accession to the ISSA, KRUS actively participates in the ISSA International Section for Agricultural Prevention. The section fulfills tasks aimed at preventing occupational accidents and diseases in relation to all persons working in agriculture and forestry, which is also one of the main statutory tasks carried out by KRUS.

²⁴ Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers, Journal of Laws of 1991, No. 7, item 24.

Accident management and its analysis

The Act on social insurance for farmers was a type of revolution in the aspect of increasing job security in the countryside. The first stage of KRUS's preventive activity was the takeover of post-accident farmers from municipalities. It should be noted that the takeover of agricultural accident handling took place in 1993 and was gradual, parallel to the establishment of the Fund's local branches²⁵. According to the provision of art. 45 item 4 of the Act on social insurance for farmers, the Fund sets out the circumstances and causes of an accident at agricultural work. An employee authorized by the president of the Fund has the right to inspect the place and objects related to the accident and to take evidence from the testimony of the injured party and witnesses of the incident. The injured person or other persons reporting the accident should provide information and comprehensive assistance to the Fund's employee conducting evidentiary proceedings regarding the determination of the circumstances and causes of the accident – secure the place until accident site inspection, and then, if possible, provide access to the place and items related to the accident, indicate the witnesses of the event, provide possessed medical documentation. After the evidentiary proceedings are completed, an accident report is drawn up, which is forwarded to the injured or authorized family member applying for one-off compensation. The exact procedure was initially determined by the Ordinance of the Minister of Agriculture and Food Economy of October 1991²⁶.

Conducting post-accident proceedings gave the opportunity to analyze the causes and circumstances of accidents at agricultural work and to determine the course of preventive measures. Post-accident proceedings are the first form of preventive activity, despite the fact that it concerned the development of already existing accidents. However, the analysis of events allows you to get to know the most common causes of accidents, the type of machinery with which incidents occur, the type of work performed at the time of the accident and the production profile of the farm. The possibility to specify the number and type of incidents in a territorial division should be added to this list. Since the beginning, the classification of accidents at KRUS covered 12 groups of incidents and remains in force until today.

The analysis of causes and circumstances was carried out in paper form for many years and it was the basis for the statistics which were drawn up regarding

²⁵ *Information on accidents during agricultural work in 1993. Causes of fatal accidents*, Warsaw, KRUS Prevention and Rehabilitation Office, 1994, p. 1.

²⁶ Ordinance of the Minister of Agriculture and Food Economy of October 21, 1991 on establishing the right to an agricultural disability pension and reporting and determining the circumstances and causes of an accident at agricultural work, Journal of Laws of 1991 No. 103, item 449.

accidents at agricultural work. An interesting fact is that the original computer program, which was initially used to record accidents in individual farming at the then regional branch of KRUS in Legnica, was only implemented in all the organizational units of the Fund in 2007. It was created by Leszek Mizera²⁷, a prevention worker interested in IT, who wanted to simplify the preparation of analyzes, and in 1999 created a database (in a spreadsheet), which could be used to enter all necessary information about reported accidents. This application under the name “WypRol” began to be used in day-to-day work by some of the prevention staff starting in 2003. The database was appreciated by the headquarters of KRUS, so it was decided that an application which could serve all field offices, branches and the headquarters of KRUS was to be created. The mandatory use of the system by the headquarters, 16 regional branches, and 256 field offices was introduced in 2007. The program with minor updates was used until 2017. The application created by an employee of the then regional branch of KRUS from Legnica should be considered a major contribution to preventive activities because it greatly facilitated the preparation of analyzes, collection of statistical data and generation of reports, and thus the creation of an appropriate prevention policy. Currently, a new application for recording accidents during agricultural work is being used. This time it was created by a professional IT company.

The annual analysis of the causes and circumstances of accidents during agricultural work is used by the President of KRUS to determine the course of preventive activity.

Trainings

In the fourth quarter of 1993, KRUS employees conducted training for farmers on health and safety principles in 16 regional branches (out of 49 that operated in the former administrative structure). The conclusions of these trainings enabled the development of 9 topics, which began to be discussed at all courses for farmers. It was significant that the deputy president of KRUS recommended that the training program be implemented within at least 5–6 hours of the course. The full program was specified during conceptual work and included in the studies of the Institute of Rural Medicine²⁸. In KRUS terminology, such training was adopted as an all-subject training. The farmers who participated

²⁷ To this day, Leszek Mizera is the main IT specialist at the KRUS Regional Branch in Wrocław.

²⁸ *Program for training individual farmers in the field of occupational health and safety – auxiliary material for lecturers*, developed by IMW in Lublin, Warsaw, KRUS, 1993.

in the course which lasted a minimum of 5 hours, received certificates. Village leaders, who were the first people trained in the villages, helped organize the trainings. Thanks to the village leaders, attempts were made to reach as many farmers as possible. In 1996, the president of the Fund submitted a proposal to strive to educate all village leaders in the country within 2–3 years. By the end of 1998, 61.8% of them were trained throughout Poland²⁹. In the first two years, trainings which lasted more than 5 hours prevailed in the statistics, but later the proportions began to change. Two–three hour courses began to be organized more often. There were several reasons for this, including farmers' reluctance to participate in classes which were too long, as well as the liquidation of fees for KRUS employees conducting trainings. The latter factor caused a lack of motivation of employees who began to organize short meetings during working hours. Despite this fact, in the following years, the total number of trainings increased. New groups of recipients were also introduced: agricultural school students and children from rural areas. This was due to the fact that children also suffered accidents on farms, and one-time compensation for accidents in agricultural holdings, in addition to insured farmers, could only be applied to farmers.

In subsequent years, more and more trainings were organized for agricultural school students (as for future farmers) and children from rural schools (according to the proverb “what youth is used to, age remembers”). Agricultural development centers, the National Labor Inspectorate, volunteer fire brigades, and other agricultural institutions were helpful in developing training activities. It was decided to combine topics from various fields of agriculture in order to encourage as many people as possible to participate in the trainings. Courses that thoroughly discuss the hazards and methods of accident prevention in the largest number of incident groups such as: “falling”, “being caught and hit by moving machine parts” and “strikes, crushes and bites by animals” have been intensified. With the development of technology, multimedia meetings and films began to be used during meetings with farmers. A variety of preventive brochures and leaflets are also used. In order to encourage farmers to participate in trainings, small preventive materials in the form of personal protective equipment (gloves, half masks, helmets), as well as reflective elements and slogans encouraging safe work started to be handed out. Currently, when organizing trainings employees, the Fund make use of the help of agricultural advisory centers and the Agency for Restructuring and Modernization of Agriculture. The National Labor Inspectorate also helps with the courses organized by KRUS.

²⁹ *Information on KRUS preventive measures in 1998*, Warsaw, KRUS Prevention and Rehabilitation Office, 1999, p. 5.

**Table 1. Trainings in OSH in agriculture conducted by KRUS
in the years 1993–2018**

Category	Year					
	1993	1998	2003	2008	2013	2018
Number of trainings	258	2 308	2 988	3 922	4 181	4 870
Number of training participants	4 744	56 500	95 186	138 800	145 388	194 014

Source: Informacja o wypadkach przy pracy rolniczej w 1993 r. Przyczyny wypadków śmiertelnych, KRUS, Warszawa 1994; Informacja o działaniach prewencyjnych KRUS w 1998 r., KRUS, Warszawa 1999; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2003 r., KRUS, Warszawa 2004; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2008 r., KRUS, Warszawa 2009; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2013 r., KRUS, Warszawa 2014; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2018 r., KRUS, Warszawa 2019.

Non-training prevention

In the first guidelines of the president of KRUS, there were provisions on the need to introduce new forms of impact on occupational safety in agriculture in addition to training (e.g. competitions, demonstrations). The first non-training forms of popularizing knowledge about the risks and principles of safe work in agriculture began to be used in the activities of KRUS in 1995. Since then, many new and original forms have been developed and implemented, largely due to the activity and initiative of the KRUS prevention staff.

Knowledge competitions about health and safety in agriculture

Occupational health and safety knowledge competitions in agriculture are the second (after trainings) most frequently organized preventive action. Such competitions, usually in the form of tests, are conducted at the end of the training, as well as at KRUS information stands or via the media.

Thanks to the involvement of the prevention staff, new ideas for the education of farming families are constantly emerging. These are, for example,

competitions for the safest farmhouse or the safest agricultural holding. Tasks for children include art work, which children cope with perfectly. Local competitions were successfully transformed into nationwide ones – this was the case in 2002, when KRUS, together with the Ministry of Agriculture and the National Labor Inspectorate, organized the First National Competition for Safe Agricultural Holding. Over 20,000 agricultural holdings have participated in its 17 editions to date.

The art competition gained the rank of a nationwide competition in 2010 and was called the National Art Competition for Children entitled “Safe in the countryside”. Previously, this type of event was organized at the level of field offices and regional branches. In the national competition, the second part of the topic always refers to a different group of dangers. A large number of sponsors and attractive prizes result in the fact that every year over 30,000 children take part in the art competition. In 2019, nearly 50,000 works were prepared for the competition in over 3,500 schools.

Awards in competitions for farmers are most often measures increasing work safety in agriculture.

Table 2. Number of competitions for knowledge on health and safety in agriculture in the years 1995–2018

Competitions and olympiads organized by KRUS	Year					
	1995	1998	2003	2008	2013	2018
Health and safety knowledge for farmers	74	122	227	547	1 404	1 794
Knowledge about OSH for high school agricultural students	22	44	128	118	127	138
Art and OSH knowledge for junior high school and primary school students	2	32	522	1 020	710	525
For a safe agricultural holding	3	44	38	35	53	30
In total	101	242	915	1 720	2 294	2 514

Source: Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2000 r., KRUS, Warszawa 2001; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2003 r., KRUS, Warszawa 2004; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2008 r., KRUS, Warszawa 2009; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2013 r., KRUS, Warszawa 2014; Wypadki przy pracy i chorób zawodowych rolników oraz działań prewencyjnych KRUS w 2018 r., KRUS, Warszawa 2019.

Information stands

The creation of information stands during events visited by farmers is another form of a non-training activity. To illustrate the scale of increase in preventive activity involving direct access to farmers, it is best to present statistical data on the number of stands and information points organized during various types of market events, harvest festivals, and other festivals. 190 stands were created in 2000, visited by about 70,000 people, and in 2018 as many as 1089 information stands, visited by over 112,000 interested parties. Field offices were equipped with tents, tables, leaflet stands, posters, and in later years also with banners with preventive slogans that fulfilled both educational and decorative functions. Competitions on knowledge about the principles of safe work are also often organized at KRUS stands.

Demonstrations and exhibitions

The prevention staff is still looking for more ways to disseminate the principles of work safety, as well as to enhance people's knowledge about machinery, equipment, and occupational protection measures that can reduce the risk of accidents. Therefore, an idea to present machines which received the KRUS Safety Mark, to demonstrate safe ways of coupling machines with tractors, and to promote personal protective equipment and work clothing came up.

Due to the high number of accidents in woodworking, it was decided to introduce demonstrations of safe work with chainsaws. One of the first to start these activities was the KRUS regional branch in Tomaszów Mazowiecki (today a field office), which involved representatives of Husqvarna for the demonstrations. Since 1996, cooperation with Husqvarna has developed and included more and more branches of the Fund. At the same time, this resulted in the KRUS Safety Mark being awarded to the manufacturer's chainsaws. In later years, Stihl also joined this type of activity.

The practical preventive activity undertaken in 1998 by the KRUS regional branch in Lublin was the demonstration and replacement of jointed-telescopic shaft guards. Thanks to the cooperation with the Lublin Agricultural Machine Factory, 176 guards were replaced during the first action. This was possible thanks to the involvement of KRUS and the Chamber of Agriculture, which partly financed the covers exchanged in the Lublin region. In the subsequent years, similar demonstrations were organized by the other branches. The culmination was in the year 2006, when over 3,000 guards were replaced all over

Poland. After the takeover of the Lublin Agricultural Machine Factory by Sipma, the exchange of guards was limited only to the Lubelskie and Małopolskie voivodeships. In the years 1998–2018 over 23,000 jointed-telescopic shaft guards were replaced. In 2019, in connection with the campaign “Don’t get screwed”, an attempt was made to extend the campaign once again to other voivodeships in the country (e.g. Łódź, Podlasie and Podkarpackie). This is one of the most practical and effective preventive measures co-financed by KRUS.

In the following years of the activity of the Fund, in cooperation with volunteer fire brigades, the Polish Red Cross and paramedics, demonstrations of pre-medical first aid were introduced to non-training activities. Although first aid is already part of the process of help during an accident, one should bear in mind that an effective rescue action can save lives or reduce the impairment suffered by the injured person.

Exhibitions of personal protective equipment and work clothing are organized at the premises of KRUS, as well as during fairs. These are both: equipment and clothing purchased by KRUS, as well as products made available by distributors and producers.

Przemysław Kraska – Head of the Independent Department of Prevention, Rehabilitation and Medical Certification of the KRUS local office in Łódź.

The article will be continued in the next issue.

Bibliography

1. Biuletyn z 40. posiedzenia Rady Ochrony Pracy z dnia 20 listopada 2018 r., Kancelaria Sejmu, Biuro Komisji Sejmowych.
2. Błażejczyk M. i in., *Ubezpieczenie społeczne rolników. Aspekty prawno-rolne*, Warszawa 1984.
3. Błogowieszczęński G. W., *Podstawy bhp dla rolników*, przeł. W. Czajkowski, Z. Kaczmarek, Warszawa, Państwowe Wydawnictwa Rolnicze i Leśne, 1965.
4. Bański J., *Historia rozwoju gospodarki rolnej na ziemiach polskich* [w:] *Człowiek i Rolnictwo*, red. Z. Górka, A. Zborowski, Kraków 2009.
5. Dyrektywa 2006/42/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 maja 2006 r. w sprawie ujednoczenia przepisów dotyczących maszyn, zmieniająca dyrektywę 95/16/WE, Dz. Urz. UE L 157 z 2006.
6. Film *BHP w rolnictwie*, reż. Z. Kiersztejn, Wytwórnia Filmów Oświatowych w Łodzi na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa, 1962.

7. Film *O BHP w rolnictwie*, reż. Z. Kiersztein, Wytwórnia Filmów Oświatowych w Łodzi, 1967.
8. *Informacja o działaniach prewencyjnych KRUS w 1998 roku*, Warszawa, Biuro Prewencji i Rehabilitacji KRUS, 1999.
9. *Informacja o wynikach kontroli wykonania budżetu państwa w 2017 r. w części 72 – Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego oraz wykonania planów finansowych Funduszu Emerytalno-Rentowego, Funduszu Administracyjnego oraz Funduszu Prewencji i Rehabilitacji*, Warszawa 2018.
10. *Informacja o wypadkach przy pracy rolniczej w 1993 r. Przyczyny wypadków śmiertelnych*, Warszawa, Biuro Prewencji i Rehabilitacji KRUS, 1994.
11. Konwencja nr 129 dotycząca inspekcji pracy w rolnictwie, przyjęta w Genewie dnia 25 czerwca 1969 r., Dz. U. 1997 nr 72 poz. 452.
12. Komunikat prasowy Agencji Związku, *Z towarzystw i instytucyj rolniczych*, „Gazeta Rolnicza” R. 76, nr 48, 1936.
13. Krzyżanowska K., Parzonko A. J., Sikorska-Wolak I., *Doradztwo w zmieniającej się sytuacji społeczno-ekonomicznej obszarów wiejskich*, Warszawa, Wydawnictwo SGGW, 2014.
14. Kuliczkowski W., *Bezpieczeństwo pracy w rolnictwie*, „Inspektor Pracy” 1931, nr 1–2, przedruk „Inspektor Pracy” 2018, nr 9.
15. Machalek M., *Przemiany polskiej wsi w latach 1918–1989*, „Klio – Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” 2013, vol. 26, nr 3.
16. Międzynarodowa Konwencja w sprawie odszkodowań za nieszczęśliwe wypadki przy pracy na roli, Dz. U. 1925 nr 54 poz. 380.
17. Międzynarodowa Konwencja w sprawie wieku dopuszczania dzieci do pracy w rolnictwie, Dz. U. 1925 nr 54 poz. 376.
18. *Präventionsbericht 2017 Sicherheit und Gesundheitsförderung*, SVLFG, Kassel 2018.
19. *Program szkolenia rolników indywidualnych w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy* – materiał pomocniczy dla wykładowców, opracowany przez IMW w Lublinie, Warszawa, KRUS, 1993.
20. Puślecki D., *Społeczne ubezpieczenie wypadkowe rolników – próba oceny*, „Przeгляд Prawa Rolnego” 2010, nr 1.
21. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 7 marca 1931 r. w sprawie powołania Nadzwyczajnej Komisji Rozjemczej dla ustalenia warunków pracy i płacy robotników rolnych, M.P. 1931 nr 62 poz. 98.
22. Rozporządzenie Ministra Opieki Społecznej z 14 czerwca 1934 r. w sprawie dokonywania zgłoszeń przez pracodawców rolnych, sposobu ryczałtowania i uiszczania składek za ubezpieczenie od wypadków w zatrudnieniu i chorób zawodowych oraz o wysokości tych składek, wydane w zakresie § 2, 3, 5, 11, 13 i 22 w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa i Reform Rolnych, Dz. U. 1934 nr 56 poz. 496.

23. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z 21 października 1991 r. w sprawie ustalania prawa do renty inwalidzkiej rolniczej oraz zgłaszania i ustalania okoliczności i przyczyn wypadku przy pracy rolniczej, Dz. U. 1991 nr 103 poz. 449.
24. Serwański Z., *Z kart historii – bezpieczeństwo pracy w rolnictwie w okresie międzywojennym*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2001, nr 12.
25. Sprawozdanie z działalności Zakładu Ubezpieczeń Społecznych za 2017 rok, Warszawa, ZUS, 2018.
26. Urbański B., *Zasady bhp w gospodarstwach rolnych*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwa Rolnicze i Leśne, 1966.
27. Ustawa z 28 czerwca 1962 r. o zaopatrzeniu emerytalnym członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych, ich domowników oraz ich rodzin i domowników, Dz. U. 1962 nr 37 poz. 165 ze zm.
28. Ustawa z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. 1977 nr 32 poz. 140.
29. Ustawa z 6 marca 1981 r. o Państwowej Inspekcji Pracy, Dz. U. 1981 nr 6 poz. 23.
30. Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1982 nr 40 poz. 268 ze zm.
31. Ustawa z 25 listopada 1986 r. o organizacji i finansowaniu ubezpieczeń społecznych, Dz. U. 1986 nr 42 poz. 202.
32. Ustawa z 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, Dz. U. 2018 poz. 1376.
33. Ustawa z 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. 2004 nr 91 poz. 873.
34. Ustawa z 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2018 poz. 858.
35. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2019 poz. 299.
36. Tomaszekiewicz S., *KRUS promotorem bezpieczeństwa pracy na POLAGRZE*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2000, nr 7.
37. Trawiński K., *Działania Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi na rzecz poprawy warunków pracy w rolnictwie*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 1999, nr 5.
38. *Wypadki przy pracy i choroby zawodowe rolników oraz działania prewencyjne KRUS w 2000 roku*, Warszawa, Biuro Prewencji i Rehabilitacji KRUS, 2001.
39. *Wypadki przy pracy i choroby zawodowe rolników oraz działania prewencyjne KRUS w 2003 roku*, Warszawa, Biuro Prewencji i Rehabilitacji KRUS, 2004.
40. *Wypadki przy pracy i choroby zawodowe rolników oraz działania prewencyjne KRUS w 2008 roku*, Warszawa, Biuro Prewencji i Rehabilitacji KRUS, 2009.
41. *Wypadki przy pracy i choroby zawodowe rolników oraz działania prewencyjne KRUS w 2013 roku*, Warszawa, Biuro Prewencji i Rehabilitacji KRUS, 2014.

42. *Wypadki przy pracy i choroby zawodowe rolników oraz działania prewencyjne KRUS w 2018 roku*, Warszawa, Biuro Prewencji KRUS, 2019.
43. Zagórski J., Delekta M., *Nowe rozwiązania bezpieczeństwa i higieny pracy oraz opieki zdrowotnej nad rolnikami indywidualnymi w Polsce*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 1999, nr 1.

Katalog osób podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników (część II)

Streszczenie

Podmiotowy zasięg ubezpieczenia społecznego rolników zależy od zakresu pojęć: rolnika, działalności rolniczej oraz gospodarstwa rolnego. Ubezpieczeniem rolniczym objęty jest również małżonek rolnika oraz domownicy, czyli osoby bliskie rolnikowi, które stale pracują w gospodarstwie rolnym, lecz nie są związane z rolnikiem stosunkiem pracy. Od 18 maja 2018 r. wprowadzono nową kategorię osób objętych ubezpieczeniem, tzw. pomocników rolnika. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników niewystarczająco definiuje szereg pojęć z zakresu podmiotowego ubezpieczenia społecznego rolników. Brak jednoznacznych interpretacji przepisów oraz orzeczeń sądowych będących podstawą wykładni prawa w tym zakresie stwarza szereg wątpliwości zarówno dla samych zainteresowanych ubezpieczeniem społecznym rolników, jak i dla pracowników KRUS oraz osób orzekających w tych sprawach. W artykule została podjęta próba przedstawienia wyżej wymienionych problemów, między innymi: kryteria związane z rolnikiem oraz domownikiem, przesłanka prowadzenia działalności rolniczej, terytorialny aspekt prowadzenia działalności rolniczej, wymóg posiadania gospodarstwa rolnego, warunek zdolności do czynności prawnych, stosunek bliskości, wymóg pracy w gospodarstwie rolnym lub domowym przez małżonka rolnika czy konstrukcja umowy o pomocy przy zbiorach. Podsumowanie zawiera pewne wskazówki dotyczące zmian legislacyjnych w tym zakresie.

Słowa kluczowe: domownik, małżonek rolnika, pomocnik rolnika, rolnik, ubezpieczenie społeczne rolników.

* **Katarzyna Rodak** – doktor nauk prawnych, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Łódzki, Specjalista w PT KRUS w Zgierzu.

Kryteria uznania za domownika

Przy pracy w gospodarstwie rolnym bardzo często pomagają członkowie rodziny rolnika, którzy mogą zostać objęci ubezpieczeniem społecznym rolników jako domownicy, jeżeli spełnią kryteria określone w art. 6 pkt 2 Ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników. W myśl tego przepisu przez domownika rozumie się osobę bliską rolnikowi, która:

- a) ukończyła 16 lat,
- b) pozostaje z rolnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym lub zamieszkuje na terenie jego gospodarstwa rolnego albo w bliskim sąsiedztwie,
- c) stale pracuje w tym gospodarstwie rolnym i nie jest związana z rolnikiem stosunkiem pracy.

Osoba, która spełni powyższe warunki, może zostać objęta ubezpieczeniem społecznym rolników jako domownik pod warunkiem, że nie podlega ubezpieczeniu społecznemu z innego tytułu, nie pobiera emerytury lub renty oraz nie ma ustalonego prawa do świadczeń z ubezpieczeń społecznych (np. zasiłku dla bezrobotnych z Urzędu Pracy)⁶². Z definicji zawartej w przytoczonym przepisie wynika, że ubezpieczony domownik powinien spełnić łącznie kilka warunków, pomimo że nie wynika to wprost z przytoczonego przepisu z uwagi na brak zastosowania łączników: i, lub, albo⁶³.

W ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników przywiązuje się wagę do więzi rodzinnych w gospodarstwach rolnych. Podstawową cechą domownika jest jego bliskość w stosunku do rolnika⁶⁴. Bliskość oznacza przede wszystkim więź emocjonalną pomiędzy określonymi osobami. Stosunek pokrewieństwa lub powinowactwa niewątpliwie wpływa na kształtowanie się takiej więzi. Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników nie wyjaśnia, kogo można uznać za „osobę bliską rolnikowi”. W obowiązującym stanie prawnym pojęcie to występuje w innych aktach prawnych. W Ustawie z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami⁶⁵ pojęcie „osoby bliskiej” zdefiniowano poprzez podanie stopnia pokrewieństwa lub związku rodzinnego albo przysposobienia. Zgodnie z art. 4 pkt 13 tej ustawy przez bliskich należy rozumieć zstępnych, wstępnych, rodzeństwo, dzieci rodzeństwa, małżonka, osoby przysposabiające i przysposobione oraz osobę, która pozostaje ze zbywcą faktycznie we wspólnym pożyciu.

⁶² D. Puślecki, *Społeczne ubezpieczenie wypadkowe rolników. Zagadnienia prawne*, Warszawa – Poznań, Polskie Wydawnictwo Prawnicze „IURIS”, 2011 s. 106.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Art. 6 pkt 2 *in principio* Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Nadto domownik winien mieć ukończone 16 lat, pozostawać z rolnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym lub zamieszkiwać na terenie jego gospodarstwa rolnego albo w bliskim sąsiedztwie, stale pracować w tym gospodarstwie rolnym i nie być związany z rolnikiem stosunkiem pracy.

⁶⁵ Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, Dz. U. 2018 poz. 121 ze zm.

Z przytoczonej definicji wynika, że z pojęciem osoby bliskiej związane jest pojęcie rodziny. Ustawodawstwo w licznych aktach normatywnych posługuje się pojęciem rodziny, jednakże w obowiązującym stanie prawnym legalna definicja tego pojęcia, ani też kręgu osób wchodzących w skład rodziny, nie występuje. Większość aktów prawnych zalicza do rodziny: małżonków, ich dzieci wspólne, dzieci drugiego małżonka, dzieci przysposobione, przyjęte na wychowanie w ramach rodziny zastępczej, dzieci znajdujące się pod opieką (prawną), a niekiedy nawet dzieci obce przyjęte na wychowanie i utrzymanie, jeśli rodzice nie żyją lub nie mogą zapewnić im utrzymania, albo też zostali pozbawieni lub ograniczeni we władzy rodzicielskiej⁶⁶. Zgodnie z Ustawą o pomocy społecznej za rodzinę uważa się osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące (art. 6 pkt 14)⁶⁷.

Definicje słów „najbliższy”, „bliski”, „domownik” także zostały wprowadzone tylko w pojedynczych aktach prawnych i stworzone dla potrzeb konkretnych ustaw. W celu wyjaśnienia tych definicji stosuje się wykładnię celowościową. W doktrynie i orzecznictwie przyjęto, że osobami bliskimi są osoby pozostające w faktycznie bliskich stosunkach uczuciowych, w szczególności należy tutaj zaliczyć także konkubenta, wychowanka, członków rodziny zastępczej, osobę, z którą łączą bliskie więzi przejawiające się we wspólnym, wieloletnim prowadzeniu gospodarstwa domowego⁶⁸. Biorąc pod uwagę rozszerzającą się wykładnię pojęcia „najbliższy członek rodziny”, Sąd Najwyższy zaliczył do tych osób – oprócz współmałżonka – także krewnych, powinowatych i przysposobionych, konkubenta oraz jego krewnych, w tym dzieci jednego lub drugiego z nich, a także dzieci wspólne. Wobec oceny sądu nie tylko samo pokrewieństwo decyduje o uznaniu osoby za „najbliższego członka rodziny”, ale wspólne prowadzenie gospodarstwa domowego, silna więź emocjonalna, ekonomiczna oraz wspólne zamieszkanie⁶⁹.

Zgodnie z Ustawą o ubezpieczeniu społecznym rolników przez osoby bliskie rolnikowi należy rozumieć osoby związane z rolnikiem takimi więziami osobistymi (rodzinnymi lub quasi-rodzinnymi), które wyjaśniają przyczynę wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym na rachunek rolnika bez wynagrodzenia z tego tytułu. Za osoby bliskie uznaje się przede wszystkim najbliższych członków rodziny rolnika, a więc zstępnych (dzieci własne lub przysposobione), ich współmałżonków, wstępnych oraz rodzeństwo⁷⁰. Wskazuje się

⁶⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z 13 kwietnia 2005 r., IV CK 648/04, Monitor Prawniczy, nr 6/2006.

⁶⁷ Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz. U. 2018 poz. 1508.

⁶⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 5 czerwca 2012 r., III AUa 164/12, LEX nr 1378640.

⁶⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z 13 kwietnia 2005 r., IV CK 648/04, Monitor Prawniczy nr 6/2006.

⁷⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 24 listopada 2015 r., sygn. akt III AUa 990/15, LEX nr 1950628.

także, że do osób bliskich może być zaliczony również inny członek rodziny niż powinowaty, jeżeli stan faktyczny wykazuje, że łączą go z rolnikiem bliskie więzy i prowadzi z rolnikiem wspólne gospodarstwo domowe⁷¹. Za innego członka rodziny może być uznana w szczególności osoba, która nie będąc małżonkiem w rozumieniu przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego pozostaje z rolnikiem w faktycznym pożyciu⁷². Jako domownik może zatem podlegać ubezpieczeniu społecznemu rolników zarówno członek najbliższej rodziny, jak i dalszy krewny. Nie jest wykluczone, że ustawodawca w Ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników celowo nie zdefiniował pojęcia „osoby bliskiej rolnikowi”, żeby można było szerzej interpretować to pojęcie, stosując je nie tylko do członków najbliższej rodziny, ale również do konkubentów, którzy na gruncie prawa nie stanowią rodziny.

Do ubezpieczenia społecznego jako domownik może zostać zgłoszona osoba, która nie jest właścicielem ani posiadaczem gospodarstwa rolnego, ale jest powiązana z tym gospodarstwem rolnym szczególnym stosunkiem, cechującym domownika. Istotne jest zatem odwołanie się do szczególnego znaczenia jego roli w społeczno-gospodarczych stosunkach wiejskich, której specyfikę uwzględnia porównanie określenia domownika w art. 6 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników do definicji rolnika zawartej w art. 6 pkt 1 ustawy. Z zestawienia tych przepisów wynika, że istota działań domownika, który pracuje w gospodarstwie rolnym, sprowadza się tylko do pomocy rolnikowi w prowadzeniu gospodarstwa pod jego kierownictwem. Domownik nie prowadzi bowiem zawodowej działalności rolniczej na własny rachunek⁷³ i dlatego nie musi pracować w takim samym wymiarze godzinowym jak rolnik⁷⁴.

Przy określaniu statusu domownika największe trudności wynikają z kwestii ustalenia pojęcia „stale”. Definicja tego słowa, według Słownika języka polskiego, brzmi: niezmiennie, jednakowo, nieustannie, zawsze, ciągle, przez cały czas; natomiast przez słowo „pracuje” należy rozumieć: spełnia jakieś czynności dla swojej lub czyjejs korzyści, w tym wypadku bez stosunku pracy, w sensie umowy o pracę⁷⁵. Teza ta była wielokrotnie przedmiotem wykładni dokonywanej przez judykaturę. Odwołując się do wyroku Sądu Najwyższego z 8 marca 2011 r.⁷⁶ o stałości pracy domownika w gospodarstwie rolnym,

⁷¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 10 czerwca 2016 r., sygn. akt III AUa 200/16, System Analizy Wyroków Sądowych, www.saos.org.pl, dostęp 22.07.2016.

⁷² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 24 listopada 2015 r., sygn. akt III AUa 990/15, LEX nr 1950628; Wyrok Sądu Apelacyjnego z 10 czerwca 2016 r., sygn. akt III AUa 200/16, System Analizy Wyroków Sądowych, www.saos.org.pl, dostęp 22.07.2016.

⁷³ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z 15 stycznia 2015 r., I SA/Bk 438/13, LEX nr 1512140.

⁷⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 6 maja 2014 r., III AUa 1739/13, LEX nr 1458868.

⁷⁵ M. Szymczak, *Słownik języka polskiego PWN*, tom III, Warszawa 1982.

⁷⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z 8 marca 2011 r., II UK 305/10, LEX nr 852557.

w rozumieniu art. 6 pkt 2 Ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, decyduje zachowanie gotowości do świadczenia jej na rzecz gospodarstwa osoby bliskiej w wymiarze czasu stosownym do zakładanego przez rolnika prawidłowego jego funkcjonowania – z uzupełnieniem, że wymiar tego czasu powinien sięgać co najmniej połowy pełnego wymiaru czasu pracy⁷⁷. Stała praca nie musi wiązać się z codzienną pracą w gospodarstwie rolnym oraz koniecznością osiągnięcia z niego znaczących środków utrzymania. Obecnie, odmiennie niż w poprzednio obowiązującej ustawie, nie wymaga się, aby praca w gospodarstwie rolnym stanowiła podstawowe zajęcie i stałe źródło utrzymania. Przepisy nie wymagają, aby domownik poświęcał cały swój czas na pracę w gospodarstwie rolnym. W uzasadnieniu wyroku z 8 marca 2011 r.⁷⁸ Sąd Najwyższy wskazał, że ustalenie obowiązku ubezpieczenia społecznego domownika dotyczy osób, które nie posiadają własnego gospodarstwa rolnego, lecz uczestniczą w prowadzeniu działalności rolniczej na rzecz osoby prowadzącej gospodarstwo rolne. Istota działań domownika sprowadza się zatem do pomocy rolnikowi w gospodarstwie rolnym pod jego kierownictwem i jest wykonywana na rzecz gospodarstwa rolnika. Mając to na względzie wystarczy, że domownik wykonuje zabiegi agrotechniczne związane z daną produkcją w rozmiarze podyktowanym potrzebami i terminami prac oraz z używaniem ułatwiającego tę pracę sprzętu. Wobec tego samo łączenie nauki w szkole z pracą w gospodarstwie rolnym nie stoi na przeszkodzie do zaliczenia okresu wykonywanej pracy w gospodarstwie rolnym do stażu pracowniczego, jeżeli zostanie wykazane, że stała praca w gospodarstwie rolnym rzeczywiście była wykonywana. Takie stanowiska od dawna prezentowane są w piśmiennictwie prawniczym oraz orzecznictwie sądów⁷⁹. Praca w gospodarstwie nie może mieć jednak charakteru jednorazowego lub sporadycznego, np. w okresie wakacji czy ferii zimowych lub w trakcie urlopu wypoczynkowego od pracy zawodowej, czyli pomocy, jakiej w warunkach wiejskich zwyczajowo udziela się w ramach pomocy rodzinnej osobom prowadzącym gospodarstwo rolne. Drobne czynności, nawet systematycznie wykonywane w ramach rodzinnego podziału obowiązków, oraz inne, ale świadczone okazjonalnie, nie stanowią stałej pracy w gospodarstwie rolnym. Z pewnością uznanie pracy za stałą

⁷⁷ Ibidem; Wyrok Sądu Najwyższego z 17 października 2008 r., II UK 61/08, LEX nr 741080; Wyrok Sądu Najwyższego z 4 października 2006 r., II UK 42/06, OSNP 2007 nr 19–20, poz. 292.

⁷⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z 8 marca 2011 r., II UK 305/10, LEX nr 852557.

⁷⁹ E. Szemplińska, *Praca w gospodarstwie rolnym a uprawnienia pracownicze*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1998, nr 6, s. 32; T. Śmigiewicz-Podgórska, *Praca na roli a świadczenia pracownicze*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1993, nr 2, s. 14; Wyrok Sądu Najwyższego z 7 listopada 1997 r., sygn. akt II UKN 318/97, OSNAPiUS 1998 nr 16 poz. 491; Wyrok Sądu Najwyższego z 15 czerwca 2010 r., sygn. akt II CSK 37/10 LEX 852536 oraz Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 22 maja 2014 r., sygn. akt I OSK 1234/13 LEX 1578853; Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 22 kwietnia 2013 r., sygn. akt II SA/Wa 5/13, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.

w gospodarstwie rolnym wyklucza np. zamieszkiwanie danej osoby w internacie⁸⁰. O stałej pracy można mówić dopiero w przypadku pracy o istotnym znaczeniu dla prowadzonej w gospodarstwie działalności rolniczej⁸¹. Zatem przy ustaleniu stażu pracowniczego nie uwzględnia się każdej pomocy w prowadzeniu gospodarstwa rolnego.

Próbując wyjaśnić pojęcie „wykonywania pracy o charakterze stałym” należy wskazać, że powyższa definicja domownika może być wykorzystywana zarówno dla celów ubezpieczeniowych przy ustaleniu obowiązku podlegania, jak i uzyskania uprawnień pracowniczych poprzez możliwość podwyższenia świadczenia za wysługę lat. W pierwszym przypadku chodzi o możliwość zgłoszenia do ubezpieczenia społecznego rolników osób współpracujących z rolnikiem przy prowadzeniu gospodarstwa rolnego jako domowników. Natomiast w drugim przypadku chodzi o domownika, który ubiega się o zaliczenie okresów pracy w gospodarstwie rolnym do stażu pracowniczego czy stażu służby⁸². W Ustawie z 20 lipca 1990 r. o wliczaniu okresów pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym do pracowniczego stażu pracy⁸³ oraz w Ustawie z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników⁸⁴ mowa jest o pracy, a nie tylko pomocy świadczonej przez domownika. Celem tych aktów prawnych nie było nadanie dodatkowych przywilejów wszystkim członkom rodziny rolnika pomagających mu w jakikolwiek sposób w prowadzeniu gospodarstwa rolnego. Przywołana ustawa z 20 lipca 1990 r. już w samym tytule wskazuje, że chodzi tu o okresy pracy w gospodarstwie rolnym, które podlegają zaliczeniu do pracowniczego stażu pracy, tak jak inne okresy służby i zatrudnienia wykonywanego w pełnym wymiarze czasu pracy. Ustawodawca także w art. 6 pkt 2 Ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników wyraźnie położył akcent na pracę, która – chociaż wykonywana poza stosunkiem pracy – ma bezwzględnie charakter stały. W związku z powyższym nie każda pomoc udzielana rolnikowi, lecz wyłącznie stała praca w tym znaczeniu podlega zaliczeniu do stażu pracowniczego⁸⁵.

W myśl art. 38 pkt 4 Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, przy zgłaszaniu do ubezpieczenia domownika, wykonywanie stałej pracy przez do-

⁸⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 28 czerwca 1991 r., sygn. akt III AUr 23/91, OSAiSN 1992, nr 10, s. 37, LEX nr 13667 z głosem aprobującym z pewnymi zastrzeżeniami M. Niedośpiała, OSAiSN 1992, nr 10, s. 37.

⁸¹ Wyrok Sądu Najwyższego z 25 marca 2014 r., sygn. I UK 349/13 – LEX 1477426.

⁸² Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 14 września 1982 r., II SA/Wa 441/11, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.

⁸³ Ustawa z 20 lipca 1990 r. o wliczaniu okresów pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym do pracowniczego stażu pracy, Dz. U. 1990 nr 54, poz. 310.

⁸⁴ Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 1990 poz. 299 ze zm.

⁸⁵ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 1 stycznia 2017 r., I OSK 3256/15, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.

mownika rolnik i domownik potwierdzają zgodnymi oświadczeniami, które składa się we właściwej ze względu na miejsce zamieszkania placówce terenowej lub oddziale regionalnym Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego w obecności pracownika jednostki organizacyjnej KRUS⁸⁶. Samo zgłoszenie do ubezpieczenia społeczno-rolniczego jest jak gdyby czynnością wtórną wobec istniejącego obowiązku ubezpieczenia. Niezależnie od czasu zgłoszenia objęcie ubezpieczeniem następuje również za okresy wsteczne, jeżeli spełnione zostały ustawowe warunki. W przypadku objęcia ubezpieczeniem na wniosek niezbędne zatem będzie wyrażenie woli oraz określenie zakresu ubezpieczenia z uwzględnieniem daty objęcia tym ubezpieczeniem. Rolnik, który występuje z wnioskiem o objęcie ubezpieczeniem domownika i składa swój podpis na wniosku, potwierdza tym samym fakt wykonywania przez tę osobę pracy w jego gospodarstwie rolnym. KRUS pełni jedynie rolę weryfikacyjną. Nie oznacza to jednak, że przedstawione domniemanie z art. 38 ustawy nie może zostać obalone. Należy bowiem do *preasumptiones iuris tantum*, tj. domniemań wzruszalnych, które można zakwestionować odpowiednimi dowodami, wskazującymi na faktyczne zaprzestanie wykonywania pracy przez domownika. Zgodnie z art. 75 § 1 Kodeksu postępowania administracyjnego jako dowód w postępowaniu administracyjnym należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem. W szczególności dowodem mogą być: dokumenty, zeznania świadków, opinie biegłych, oględziny.

Wnioskować można, że organ rentowy KRUS powinien uwzględnić wszystkie dowody, które jednoznacznie wskazują na fakt zaprzestania wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym przez domownika.

W celu wyłączenia domownika z ubezpieczenia społeczno-rolniczego rolnik składa oświadczenie pod rygorem odpowiedzialności karnej, w którym potwierdza fakt zaprzestania wykonywania stałej pracy przez domownika w prowadzonym przez niego gospodarstwie rolnym. Stosowne oświadczenie potwierdza również domownik. Wypełniony w ten sposób dokument stanowi podstawę do wydania decyzji o wyłączeniu z ubezpieczenia społeczno-rolniczego domownika.

Przepis art. 6 pkt 2 Ustawy o ubezpieczeniu społeczno-rolniczym rolników nie wymaga od domownika wspólnego zamieszkiwania z rolnikiem, wystarczające jest zamieszkiwanie w „bliskim sąsiedztwie” rolnika. Ustawa o ubezpieczeniu społeczno-rolniczym rolników nie wyjaśnia, co należy rozumieć pod pojęciem „bliskie sąsiedztwo”. Według Słownika języka polskiego PWN słowo „sąsiedztwo” oznacza:

- 1) znajdowanie się lub mieszkanie w pobliżu kogoś, czegoś,

⁸⁶ Wniosek o objęcie ubezpieczeniem społeczno-rolniczym rolników wraz z wypełnionym oświadczeniem w sprawie pracy w gospodarstwie rolnym rolnika stanowią podstawę do objęcia ubezpieczeniem społeczno-rolniczym domownika.

- 2) miejsce, okolicę najbliższą czegoś położone,
- 3) osobę lub osoby znajdujące się lub mieszkające w pobliżu⁸⁷.

Pojęcie „sąsiedztwo” narzuca zatem pewną bliskość, najbliższe otoczenie, a więc może to oznaczać zamieszkiwanie jeden przy drugim, kilka domów dalej lub w tej samej miejscowości lub wsi. Natomiast słowo „blisko” Słownik języka polskiego opisuje poprzez następujące zwroty: „w małej odległości”, „w krótkim czasie”. Sąd Okręgowy w Szczecinie w wyroku z 21 maja 2013 r. zdefiniował bliskie sąsiedztwo jako „zamieszkiwanie na tyle blisko gospodarstwa rolnego, aby w każdej chwili można było przystąpić do wykonywania czynności – pracy”⁸⁸. Zdaniem J. Pszczółkowskiej bliskim sąsiedztwem będzie taka odległość, która umożliwi codzienne dojście do gospodarstwa i powrót do miejsca zamieszkania z uwzględnieniem tradycyjnego czasu pracy⁸⁹. W praktyce jest to rozumiane jako bezpośrednie sąsiedztwo z rolnikiem bądź niewielką odległość od miejsca zamieszkania domownika do gospodarstwa rolnego, która umożliwi w razie potrzeby jego pełną dyspozycyjność w ciągu każdego dnia, łatwy i szybki osobisty kontakt rolnika i domownika, a co istotniejsze – stałe wykonywanie pracy w gospodarstwie rolnym pod nadzorem rolnika. Zamieszkiwanie w gospodarstwie rolnym lub w bliskim sąsiedztwie wskazuje, że zameldowanie nie jest warunkiem niezbędnym do objęcia ubezpieczeniem społecznym domownika. Oddziały regionalne oraz placówki terenowe KRUS przyjęły zasadę, że bliskim sąsiedztwem jest zamieszkiwanie w odległości do 10 km od gospodarstwa rolnego⁹⁰. Wydaje się, że wykładnia zastosowana przez jednostki organizacyjne KRUS jest błędna. Kryterium bliskiego sąsiedztwa jest niedookreślone, otwarte. W przypadku domownika odległość od gospodarstwa rolnego nie ma znaczenia, jeżeli rolnik i domownik potwierdzą wykonywanie stałej pracy w gospodarstwie rolnym zgodnymi oświadczeniami, złożonymi w trybie art. 38 pkt. 4 ustawy.

Z drugiej strony, samo zamieszkiwanie w gospodarstwie rolnym czy fakt zameldowania nie jest wystarczającym kryterium uznania stałej pracy. Niezbędne jest wykonywanie przez domownika stałej pracy w gospodarstwie rolnym⁹¹. O stałej pracy w gospodarstwie rolnym decyduje pewna systematyczność lub gotowość do jej wykonywania, gdy jest to niezbędne, a nie tylko

⁸⁷ E. Sobol, *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997, s. 877.

⁸⁸ Wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z 21 maja 2013 r., VI U 234/13, Portal Orzeczeń Sądu Okręgowego w Szczecinie.

⁸⁹ J. Pszczółkowska, *Zasady podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników*, „Przegląd Ubezpieczeniowy dla Ciebie” 1997, nr 4, s. 19–20.

⁹⁰ Na przykład oddział regionalny w Łodzi i podlegające pod niego placówki.

⁹¹ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 9 lipca 2011 r., I OSK 321/11, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl>, dostęp 22.07.2016; Wyrok Sądu Najwyższego z 8 marca 2011 r., II UK 305/10, LEX 852557; Wyrok Sądu Najwyższego z 25 września 2007 r., I UK 101/07, OSNP 2008/21–22/331; Wyrok Sądu Najwyższego z 4 października 2006 r., OSNP nr 19–20 2007 poz. 292.

deklaracja domownika. Taką dyspozycyjność domownika potwierdza także zamieszkiwanie na terenie gospodarstwa rolnego lub w bliskim sąsiedztwie, czyli odległości pozwalającej na szybkie dotarcie do gospodarstwa rolnego, jeżeli zachodzi taka konieczność, w celu prawidłowego funkcjonowania gospodarstwa rolnego⁹².

Zgodnie z art. 6 pkt 2 Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników domownikiem może zostać osoba, która ukończyła 16 lat. Nieprzypadkowo wiek minimalny domownika został ustanowiony na takim poziomie⁹³. Od strony prawnej powszechnie akceptowana jest praca dzieci w wieku powyżej 16 lat. Kodeks pracy zezwala na zatrudnianie na podstawie umowy o pracę osób, które ukończyły 16. rok życia (art. 22 § 2 Kodeksu pracy, art. 190–206 Kodeksu pracy). Zatrudnianie młodocianych obłożone jest jednak w Kodeksie pracy szczególnymi obostrzeniami. Wykaz prac wzbronionych młodocianym określa Rada Ministrów w drodze rozporządzenia z 24 sierpnia 2004 roku⁹⁴.

Żadne przepisy nie określają natomiast zasad i warunków pracy dzieci w gospodarstwie rolnym. Typową cechą rodzinnych gospodarstw rolnych w Polsce jest udział wszystkich domowników, w tym również dzieci, w pracach związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego i gospodarstwa domowego. Pomimo upływu lat, rozwoju cywilizacyjnego i postępu technicznego wiele dzieci wychowujących się na wsi jest angażowanych do prac o dużym zagrożeniu zdrowotnym i wypadkowym. Nadal można zaobserwować nieletnich, którzy kierują maszynami rolniczymi bez uprawnień, którym brakuje doświadczenia i wyobraźni i którzy niedostatecznie potrafią ocenić niebezpieczeństwo lub przeciwdziałać skutkom swoich zachowań. Rolnicy wykazują brak wyobraźni, zezwalając młodocianym na niebezpieczne prace, które w konsekwencji doprowadzają do częstych wypadków lub urazów. Niezbędna jest zatem świadomość rodziców lub opiekunów, że prace w gospodarstwie rolnym wykonywane przez dzieci powinny być dostosowane do ich wieku. Lekkomyślność, brawura czy przeciążenie młodego organizmu może prowadzić do nieodwracalnych skutków. Mimo że wykonywanie pracy w gospodarstwie rolnym przez dzieci jest powszechnie akceptowane, to jednak panuje przekonanie, że duża część dzieci z rodzin rolniczych jest nadmiernie obciążona pracą i sytuacja ta

⁹² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 17 stycznia 2014 r., III AUa 517/12, LEX nr 1428151.

⁹³ W Polsce jest zakaz stałego zatrudniania dzieci do lat 16 (art. 65 ust. 3 Konstytucji RP). Zakaz ten ma celu ochronę zdrowia młodocianych oraz zapewnienie realizacji wobec nich obowiązku szkolnego. Ma on charakter bezwzględnie obowiązujący. Granica wieku ustalona na takim poziomie jest wynikiem postanowień Ustawy z 7 września 1991 r. o systemie oświaty, zgodnie z którą o zakończeniu przez dziecko obowiązku szkolnego decyduje ukończenie gimnazjum (co następuje co do zasady w wieku 16 lat); D. Szałkiewicz, *Sytuacja prawna dzieci do 16. roku życia wykonujących pracę w środowisku wiejskim*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2012, nr 44, s. 76.

⁹⁴ Rozporządzenie z 24 sierpnia 2004 r. w sprawie wykazu prac wzbronionych młodocianym i warunków ich zatrudniania przy niektórych z tych prac, Dz. U. 2004 nr 200 poz. 2047.

może przynosić negatywne konsekwencje dla ich zdrowia oraz rozwoju zarówno fizycznego, jak i psychicznego⁹⁵. Pomoc dzieci w pracach związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego i innymi obowiązkami domowymi nie może odbywać się kosztem ich czasu niezbędnego na sen, naukę, wypoczynek czy nawet rozrywkę⁹⁶. Dobowy wymiar czasu pracy młodocianego w wieku do 16 lat nie może bowiem przekraczać 6 godzin, zaś w wieku powyżej 16 lat – 8 godzin na dobę. Wydaje się zatem zasadne, żeby osoby, które ukończyły 16 lat, a nie przekroczyły 18. roku życia i zdecydowały się na pracę w gospodarstwie rolnym, otrzymały gwarancję i ochronę ubezpieczeniową zbliżoną do tej, jaką przepisy zapewniają pracownikom młodocianym. Niestety, wykaz prac, które mogą podejmować dzieci w gospodarstwie rolnym, nie został sformułowany wyraźnie w żadnym akcie powszechnie obowiązującego prawa. Śmiało można powiedzieć, że stanowi to zaniedbanie ustawodawcy⁹⁷. Istnieje zatem konieczność stworzenia odrębnej regulacji w sprawie wykazu prac w gospodarstwie rolnym wzbронionych młodocianym. Praktyka ta może być potępiana przez środowisko wiejskie, jednak biorąc pod uwagę dobro młodocianego, fakt ten powinien być dostrzeżony przez ustawodawcę⁹⁸.

Pomocnik rolnika

Przepisy Ustawy z 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz niektórych innych ustaw⁹⁹ wprowadziły nową kategorię osób objętych ubezpieczeniem społecznym rolników, czyli pomocnika rolnika, oraz nowy rodzaj umowy cywilnoprawnej – umowę o pomocy przy zbiorach, na podstawie której pomocnik będzie świadczył pomoc w gospodarstwie rolnym¹⁰⁰.

Zgodnie z art. 6 pkt 2a Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników pomocnikiem rolnika jest osoba pełnoletnia, z którą rolnik zawarł umowę o pomocy przy zbiorach chmielu, owoców, warzyw, tytoniu, ziół i roślin zielarskich. Pomocnikiem może być osoba posiadająca obywatelstwo polskie oraz

⁹⁵ S. Lachowski, *Praca dzieci w wieku 12–14 lat w rodzinnym gospodarstwie rolnym a ich rozwój fizyczny i stan zdrowia*, „Medycyna Ogólna” 2000, nr 6, s. 78–99.

⁹⁶ E. Kielbasa, *Dzieci w gospodarstwach rolnych*, <https://www.ppr.pl/wiadomosci/dzieci-w-gospodarstwach-rolnych>, dostęp 12.08.2016.

⁹⁷ D. Szałkiewicz, op. cit. s. 78.

⁹⁸ Ibidem, s. 86.

⁹⁹ Ustawa z 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2018 poz. 858.

¹⁰⁰ B. Surdykowska, *Kontrowersje wokół umowy o pomocy przy zbiorach*, „Młody Jurysta” Kwartalnik Studentów i Doktorantów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, 2018, nr 3, s. 3.

cudzoziemiec uprawniony do wykonywania pracy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie art. 87 Ustawy 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy¹⁰¹ albo zwolniony na podstawie przepisów szczególnych z obowiązku posiadania zezwolenia na pracę (art. 1 ust. 1 pkt 1 i 2 Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników).

Pomocnikiem rolnika może być rolnik bądź małżonek rolnika, domownik prowadzący własne gospodarstwo rolne lub wykonujący stałą pracę w gospodarstwie rolnym i z tego tytułu podlegający równocześnie ubezpieczeniu społecznemu rolników, bez względu na zakres tego ubezpieczenia, a także osoba podlegająca ubezpieczeniu społecznemu w ZUS bądź posiadająca prawo do emerytury lub renty z ubezpieczeń społecznych.

Przez umowę o pomocy przy zbiorach pomocnik rolnika zobowiązuje się do świadczenia pomocy przy zbiorach produktów rolnych należących do sektora, o którym mowa w art. 1 ust. 2 lit. f oraz n rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1308/2013 z 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólną organizację rynków produktów rolnych oraz uchylającego rozporządzenie Rady (EWG) nr 234/79 (WE) nr 1037/2001 i (WE) nr 1234/2007¹⁰², a także pozostałych ziół i roślin zielarskich (art. 91a Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników). Świadczenie pomocy przy zbiorach jest świadczeniem odpłatnym. Umowę o pomocy przy zbiorach zawiera się w formie pisemnej przed rozpoczęciem świadczenia pomocy. Umowa taka określa zakres czynności wykonywanych przez pomocnika rolnika oraz dzień rozpoczęcia świadczenia pracy, jeżeli jest on inny niż dzień zawarcia umowy o pomocy przy zbiorach (art. 91a ust. 3 Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników). Każdej ze stron umowy o pomocy przy zbiorach przysługuje prawo wypowiedzenia umowy. Umowa ulega rozwiązaniu z upływem dnia, w którym została wypowiedziana, chyba że strony umowy postanowiły inaczej (art. 91c ust. 2 Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników).

Pomoc przy zbiorach obejmuje czynności bezpośrednio związane ze zbiorom owoców i warzyw, jak i późniejszym ich sortowaniem i przygotowaniem do sprzedaży. Nie wszystkie czynności wykonywane w gospodarstwie rolnym mogą być objęte umową o pomocy przy zbiorach. Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników zawiera listę produktów rolnych, przy których praca uzasadnia zawarcie umowy.

Umowa o pomocy przy zbiorach musi spełniać szereg wymagań formalnych:

- można ją zawrzeć wyłącznie z osobą pełnoletnią,
- maksymalny okres zatrudnienia jednego pomocnika na podstawie zawartych umów nie może przekraczać 180 dni w danym roku kalendarzowym (art. 91c ust. 1 Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników),

¹⁰¹ Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. 2018 poz. 1265 ze zm.

¹⁰² Rozporządzenie Rady (EWG) nr 234/79 (WE) nr 1037/2001 i (WE) nr 1234/2007, Dz. U. L. 347 z 20 grudnia 2013 r., s. 671.

- pomocnik rolnika przed zawarciem umowy o pomocy przy zbiorach składa oświadczenie o liczbie dni w danym roku kalendarzowym, przez jakie świadczył pomoc przy zbiorach zawartych z innymi rolnikami (art. 91b ust. 1 i 2 Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników),
- pomocnik zobowiązany jest do osobistego świadczenia pracy (art. 91e ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników).

Przepisy Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników dopuszczają możliwość, by pomocnik w tym samym czasie wykonywał umowy o pomocy przy zbiorach zawarte z więcej niż jednym rolnikiem. W przypadku nakładania się takich umów zawartych z różnymi rolnikami, obejmujących ten sam okres (sumując liczbę dni wykonywania umów o pomocy przy zbiorach do ustalenia 180-dniowego limitu), dzień, w którym pomocnik wykonywał pracę u różnych rolników, liczony jest jako jeden dzień.

Podsumowując, zgodnie z Ustawą o ubezpieczeniu społecznym rolników umowa o pomocy przy zbiorach jest umową terminową (art. 91a oraz art. 91b ustawy), odpłatną (art. 91a ustawy) i polegającą na osobistym wykonywaniu czynności określonych w art. 91 ust. 2 ustawy. W zakresie nieuregulowanym w ustawie do umowy o pomocy przy zbiorach stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego (art. 91e ustawy)¹⁰³.

Pomocnik, z którym rolnik zawarł umowę o pomocy przy zbiorach, podlega obowiązkowo z mocy ustawy ubezpieczeniu wypadkowemu, chorobowemu, macierzyńskiemu (w zakresie ograniczonym do jednorazowego odszkodowania z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu, śmierci wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej) oraz ubezpieczeniu zdrowotnemu (art. 7 ust. 1a Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników). Obowiązek ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego powstaje od dnia oznaczonego w umowie o pomocy przy zbiorach jako dzień rozpoczęcia świadczenia pomocy, a jeżeli ten dzień nie zostanie wskazany w umowie, objęcie ubezpieczeniem następuje od dnia zawarcia umowy. Obowiązek ten ustaje od dnia następującego po dniu, w którym pomocnik zaprzestał świadczenia pomocy wykonywanej na podstawie umowy zawartej z rolnikiem lub po przekroczeniu w danym roku kalendarzowym limitu 180 dni świadczenia pomocy. Natomiast obowiązek ubezpieczenia zdrowotnego powstaje od dnia zgłoszenia pomocnika rolnika do ubezpieczenia, a ustaje z dniem rozwiązania lub wygaśnięcia umowy o pomocy przy zbiorach. Pomocnik rolnika nie ma możliwości zgłoszenia do ubezpieczenia zdrowotnego członków swojej rodziny.

Obowiązkiem rolnika jest zgłoszenie pomocnika do ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego oraz do ubezpieczenia zdrowotnego w terminie 7 dni od dnia zawarcia umowy pomocy przy zbiorach, lecz nie

¹⁰³ B. Surdykowska, op. cit. s. 6.

później niż przed upływem okresu, na który umowa ta została zawarta. Rolnik po zatrudnieniu pomocnika zobowiązany jest do opłacania składki na zasadach określonych w art. 8 Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Fakt podlegania przez pomocnika rolnika ubezpieczeniu społecznemu (zarówno w KRUS, jak i w ZUS) nie zwalnia rolnika z obowiązku opłacenia za niego składek zarówno na ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie, jak i na ubezpieczenie zdrowotne.

Pomocnika może zgłosić rolnik, który prowadzi jako osoba fizyczna działalność rolniczą w gospodarstwie rolnym lub dziale specjalnym produkcji rolnej oraz:

- podlega ubezpieczeniu społecznemu rolników z mocy ustawy lub na wniosek,
- podlega innemu ubezpieczeniu społecznemu lub posiada prawo do emerytury lub renty albo prawo do innych świadczeń z ubezpieczenia społecznego,
- nie podlega ubezpieczeniu społecznemu rolników i nie figuruje w ewidencji KRUS.

W wyniku nowelizacji Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników nastąpiła konieczność zmiany definicji „innej pracy zarobkowej” zawartej w art. 2 ust. 1 pkt 11 ustawy o promocji zatrudniania i instytucjach rynku pracy. W aktualnym stanie prawnym „inna praca zarobkowa” oznacza wykonywanie pracy lub świadczenie usług na podstawie umów cywilnoprawnych, w tym umowy agencyjnej, umowy zlecenia, umowy o dzieło lub umowy o pomocy przy zbiorach w rozumieniu Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników albo wykonywanie pracy w okresie członkostwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej, spółdzielni kółek rolniczych lub spółdzielni usług rolniczych. Zmiana przepisu polegająca na dodaniu do definicji „innej pracy zarobkowej” umowy o pomocy przy zbiorach niesie za sobą konsekwencje prawne w obszarze zatrudniania w Polsce obywateli państw spoza Unii Europejskiej¹⁰⁴.

Pomocnik rolnika do prac sezonowych to nowy zawód, który został wprowadzony z 18 maja 2018 r. Daje rolnikom możliwość legalnego zatrudniania osób, które w sezonie prac polowych są niezbędne. Wprowadzenie nowej umowy dla pomocników rolnika jest małym krokiem do „ucywilizowania” ich pracy. Zatrudnianie pracowników sezonowych „na czarno” było częstą praktyką, w szczególności wśród obcokrajowców. Z nowego rozwiązania będą mogli skorzystać m.in. obywatele Ukrainy¹⁰⁵. Według szacunków, pracę w rolnictwie w Polsce podejmuje ok. 500 tys. obywateli tego kraju. Pomocnik rolnika, który podlega ubezpieczeniu wypadkowemu, chorobowemu i macierzyńskiemu w KRUS w zakresie ograniczonym, ma prawo do jednorazowego odszkodo-

¹⁰⁴ Ibidem, s. 6.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 14.

wania z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu. Dotyczy to także śmierci wskutek wypadku przy pracy rolniczej, a także rolniczej choroby zawodowej. Osoby zatrudnione na podstawie umowy o dzieło nie są objęci takim ubezpieczeniem.

Nowelizacja Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników została stworzona w pośpiechu, żeby zdążyć ją uchwalić jeszcze przed sezonem letnim, dlatego nie jest pozbawiona mankamentów. Przepisy przewidują obowiązkowe ubezpieczenia, ale nie gwarantują podstawowych uprawnień, na które mogą liczyć osoby zatrudnione w innych branżach. Do wynagrodzenia pomocników rolnika z tytułu świadczenia pomocy na podstawie umowy o pomocy przy zbiorach nie mają zastosowania przepisy Ustawy z 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę¹⁰⁶. Umowa o pomocy przy zbiorach nie stanowi bowiem umowy wykonywanej w ramach stosunku pracy ani umowy zlecenia (art. 734 Kodeksu cywilnego) lub umowy o świadczenie usług, do których stosuje się przepisy o zleceniu (art. 750 Kodeksu cywilnego). Zgodnie z przepisami Ustawy o minimalnym wynagrodzeniu za pracę obowiązkiem stosowania minimalnej stawki godzinowej są objęte jedynie określone umowy zlecenia (art. 734 Kodeksu cywilnego) oraz umowy o świadczenie usług, do których stosuje się przepisy o zleceniu (art. 750 Kodeksu cywilnego). W tym kontekście należy mieć w szczególności na uwadze przepis art. 750 Kodeksu cywilnego, który wskazuje, że przepisy o zleceniu stosuje się do takich umów o świadczenie usług, które nie są uregulowane innymi przepisami. Ponadto nowe uregulowania nie zapewniają prawa do urlopu wypoczynkowego, a także możliwości zastosowania przepisów dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy¹⁰⁷. Przepisy art. 304 Kodeksu pracy gwarantują osobom wykonującym pracę na innej podstawie niż stosunek pracy lub prowadzącym na własny rachunek działalność gospodarczą ochronę w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy. Jednak nie mogą one dotyczyć umowy o pomocy przy zbiorach, ponieważ drugą stroną umowy jest rolnik, który nie jest ani pracodawcą, ani przedsiębiorcą. Natomiast obowiązki w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy wynikające z art. 304 Kodeksu pracy mają zastosowanie wyłącznie do pracodawców lub przedsiębiorców.

Takie zakwalifikowanie umowy jako pomocy przy zbiorach lub innych określonych prac na rzecz rolnika, do której nie obowiązują przepisy dotyczące pracy na podstawie umowy zlecenia, wśród wielu ludzi, zwłaszcza przed-

¹⁰⁶ Ustawa z 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę, Dz. U. 2018 poz. 2171.

¹⁰⁷ Uzasadnienie do projektu ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, druk sejmowy nr 2334, orka.sejm.gov.pl, dostęp 1.08.2018; *Prezydent podpisał ustawę o umowie o pracę pomocnika rolnika*, „Gazeta Prawna” 2018, <http://praca.gazetaprawna.pl>, dostęp 9.05.2018; B. Surdykowska, op. cit. s. 7.

siębiorców, budzi kontrowersje. Dobrą stroną tej umowy jest obowiązkowe objęcie pracowników rolnika ubezpieczeniem wypadkowym i zdrowotnym w KRUS oraz konieczność odprowadzania podatku od osób fizycznych.

Dla rolników zatrudniających pomocników sezonowych nietyпова konstrukcja oskładkowania umowy jest korzystna, ponieważ czyni ją znacznie tańszą w porównaniu do umowy o pracę lub umowy o dzieło – nawet o kilkaset złotych.

Podsumowanie

Definicja rolnika zawarta w art. 6 pkt. 1 Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników budzi szereg wątpliwości. W definicji tej przewidziano szereg przesłanek o kumulatywnym charakterze, które muszą zostać spełnione łącznie, aby dana osoba mogła zostać uznana za rolnika. Niektóre z tych przesłanek (wiek, miejsce zamieszkania) wydają się *prima facie* oczywiste i klarowane, inne z kolei mają wieloznaczną i niejasną treść. Do takich przesłanek należy wymóg posiadania przez rolnika gospodarstwa rolnego, w którym prowadzi działalność rolniczą. Ubezpieczenie w założeniach ma obejmować osoby utrzymujące się z działalności rolniczej, która jako aktywność zawodowa, powinna rodzić obowiązek ubezpieczenia społecznego. W związku z tym uprawniony jest wniosek, że osoba prowadząca działalność rolniczą, będąca posiadaczem gospodarstwa rolnego nawet bez tytułu prawnego, jest rolnikiem w rozumieniu art. 6 pkt 1 tej ustawy. Dlatego obecnie samo posiadanie użytków rolnych i przyjęcie domniemania, że prowadzona jest w związku z tym działalność rolnicza, nie powinno automatycznie przesądzać o podleganiu ubezpieczeniu społecznemu rolników. Ubezpieczeniem społecznym rolników powinny być objęte tylko te osoby, które rzeczywiście prowadzą działalność rolniczą i uzyskują z niej dochody. O tytule podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników powinna decydować zatem przynależność do określonego zawodu (tu rolniczego) i prowadzenia charakterystycznej dla niego działalności rolniczej.

Definicja domownika i odpowiednie stosowanie przepisów ustawy do małżonka rolnika w Ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników są określone nieprecyzyjnie. Dokonując oceny definicji domownika na gruncie art. 6 pkt 2 ustawy należy zwrócić uwagę, że ustawodawca posługuje się wieloma pojęciami nieostryimi, o wieloznacznej konotacji, jak chociażby „osoba bliska”, „bliskie sąsiedztwo”, „stała praca”. Przesłanki te stają się dość nieprecyzyjne i niezrozumiałe. Odkodowanie ich znaczenia wymaga zatem nie tylko dokonania zabiegów interpretacyjnych w oparciu o dyrektywy wykładni językowej, lecz również odwołania się do *ratio legis* omawianego unormowania.

Jeżeli chodzi o małżonka rolnika trzeba zauważyć, że w przypadku, gdy jest on współposiadaczem gospodarstwa rolnego, należy go objąć ubezpieczeniem społecznym rolników na ogólnych zasadach z uwagi na to, że jest on również rolnikiem. W innym przypadku głównym kryterium jest wykonywanie pracy nie tylko w gospodarstwie rolnym, lecz także w gospodarstwie domowym. Do objęcia ubezpieczeniem wystarczy zatem wykonywanie przez małżonka rolnika pracy w gospodarstwie domowym w jakikolwiek sposób związanym z gospodarstwem rolnym. Definicja wypadku przy pracy rolniczej nie pozwala jednak uznawać za wypadek przy pracy w gospodarstwie rolnym zdarzeń, do których doszło podczas wykonywania przez małżonka rolnika czynności w gospodarstwie domowym niezwiązanych z działalnością rolniczą. Konieczność konkretyzacji przepisów w tym zakresie nie budzi zatem wątpliwości¹⁰⁸.

Na szczególną uwagę zasługuje również nowa kategoria rolniczych ubezpieczeń społecznych, a mianowicie pomocnik rolnika. Pojęcie to zostało wprowadzone nowelizacją Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników z 13 kwietnia 2018 roku¹⁰⁹, która ustanowiła „umowę o pomocy przy zbiorach”. Umowa ta, której celem ma być unikanie umów o dzieło oraz „pracy na czarno”, budzi szereg kontrowersji. Mamy bowiem do czynienia z umową prawa cywilnego (choć w zasadzie spełnione są przesłanki umowy o pracę), której stosowanie jest obwarowane licznymi ograniczeniami, a która jednocześnie nie gwarantuje osobom zainteresowanym minimalnego wynagrodzenia. Pomocnik rolnika podlega ubezpieczeniu wypadkowemu, chorobowemu i macierzyńskiemu w ograniczonym zakresie, wyłącznie z prawem do jednorazowego odszkodowania z tytułu pracy w gospodarstwie rolnym lub choroby zawodowej, ale z wyłączeniem ubezpieczenia emerytalno-rentowego. Powstaje zatem wątpliwość, czy ustanowienie takich tytułów ubezpieczeń może być uznane za właściwy kierunek rozwoju ubezpieczeń rolniczych.

Katarzyna Rodak – doktor nauk prawnych, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Łódzki, Specjalista w PT KRUS w Zgierzu.

Literatura

1. Baran B., *Prawo cywilne dla zarządców nieruchomości*, Warszawa, LEX, 2012.
2. Bierć A., *Zarys prawa prywatnego. Część ogólna*, Warszawa, LEX, 2012.

¹⁰⁸ D. Puślecki, op. cit., s. 311–312.

¹⁰⁹ Ustawa z 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2018 poz. 858. Dz. U. z 2018 r., poz. 858.

3. Bińczycka-Majewska T., *Zabezpieczenie emerytalne rolników indywidualnych* [w:] *Ryzyko starości – problemy zabezpieczenia*, red. T. Nawrocka-Szczerbik, L. Jakubiec, Kraków, Polskie Stowarzyszenie Ubezpieczenia Społecznego, ZUS, 2007.
4. Blajer P., *Status prawny osób pozostających w związkach partnerskich w gospodarstwach rolnych*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2013, nr 11.
5. Borowicz A., *Wzajemne roszczenia współwłaścicieli o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy wspólnej*, „*Przegląd Sądowy*”, 2011, nr 6.
6. Budzinowski R., *Status prawny rolnika jako przedsiębiorcy (zagadnienia wybrane)*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, Rok LXIV, z. 3, 2002.
7. Dekret z 18 kwietnia 1955 r. o uwłaszczeniu i uregulowaniu innych spraw związanych z reformą rolną i osadnictwem rolnym, Dz. U. 1959 nr 14 poz. 78 ze zm.
8. Grudzień A., *Problemy interpretacyjne na tle artykułu 5a Ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników*, „*Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia*” 2008, nr 32.
9. Jaskuła W., *Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników – postulaty de lege ferenda*, „*Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia*” 2008, nr 33.
10. Kiełbasa E., *Dzieci w gospodarstwach rolnych*, *Pierwszy Portal Rolny*, <https://www.ppr.pl/wiadomosci/dzieci-w-gospodarstwach-rolnych>, dostęp 12.08.2016.
11. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483.
12. Lachowski S., *Praca dzieci w wieku 12–14 lat w rodzinnym gospodarstwie rolnym a ich rozwój fizyczny i stan zdrowia*, „*Medycyna Ogólna*” 2000, nr 6.
13. Litowski J., *Wypadek przy pracy rolniczej w ubezpieczeniu społecznym rolników*, Toruń 2016.
14. Orlewski M., Słotwiński Ł., *Zakres podmiotowy ubezpieczenia społecznego rolników*, „*Rejent*” 2005, nr 2.
15. Pławucka H., *Obowiązek ubezpieczenia społecznego rolników*, „*Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i Praktyka*” 2017, nr 3.
16. Pławucka H., *Ubezpieczenie społeczne indywidualnych rolników*, „*Praca i Zabezpieczenie Społeczne*”, nr 4/83.
17. Postanowienie Sądu Najwyższego z 24 kwietnia 2008 r., II UK 2/08, LEX nr 829126.
18. *Prezydent podpisał ustawę o umowie o pracę pomocnika rolnika*, „*Gazeta Prawna*” 2018, 9 maja, <http://praca.gazetaprawna.pl>, dostęp 9.05.2018.
19. Pszczółkowska J., *Zasady podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników*, „*Przegląd Ubezpieczeniowy dla Ciebie*” 1997, nr 4.
20. Puślecki D., *Społeczne ubezpieczenie wypadkowe rolników. Zagadnienia prawne*, Warszawa – Poznań, Polskie Wydawnictwo Prawnicze „*IURIS*”, 2011.

21. Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne – część ogólna*, Poznań, C.H.BECK, 2017.
22. Rozporządzenie Rady (EWG) nr 234/79 (WE) nr 1037/2001 i (WE) nr 1234/2007, Dz. U. L. 347 z 20 grudnia 2013.
23. Rozporządzenie z 24 sierpnia 2004 r. w sprawie wykazu prac wzbronionych młodocianym i warunków ich zatrudniania przy niektórych z tych prac, Dz. U. 2004 nr 200 poz. 2047.
24. Różański I., *Prawo osobowe. Postępowanie o ubezwłasnowolnienie – postępowanie o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu. Komentarz*, Kraków 1946.
25. Smoczyński T., *Rodzina i prawo rodzinne w świetle nowej Konstytucji*, „Państwo i Prawo”, 1997, nr 11–12.
26. Sobol E., *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997.
27. Stelmachowski A., *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1984.
28. Surdykowska B., *Kontrowersje wokół umowy o pomocy przy zbiorach*, „Młody Jurysta” 2018, nr 3.
29. Szalkiewicz D., *Sytuacja prawna dzieci do 16. roku życia, wykonujących pracę w środowisku wiejskim*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2012, nr 44.
30. Szemplińska E., *Praca w gospodarstwie rolnym a uprawnienia pracownicze*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1998, nr 6.
31. Szymczak M., *Słownik języka polskiego PWN*, tom III, Warszawa 1982.
32. Śmigiewicz-Podgórska T., *Praca na roli a świadczenia pracownicze*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1993, nr 2.
33. Uchwała Sądu Najwyższego z 30 maja 1988 r., III UZP 8/88, OSNCP 1988 nr 12 poz. 166.
34. Uchwała Sądu Najwyższego z 30 sierpnia 2001 r., sygn. akt III ZP 11/2001, OSNP 2002, nr 1 poz. 18.
35. Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. 2017 poz. 1065 ze zm.
36. Ustawa z 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę, Dz. U. 2018 poz. 2177.
37. Ustawa z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego, Dz. U. 2018 poz. 1405.
38. Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz. U. 2018 poz. 1508.
39. Ustawa z 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2018 poz. 858.
40. Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. nr 40 poz. 206 ze zm.
41. Ustawa z 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. 2004 nr 91 poz. 873.
42. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2019 poz. 299 ze zm.

43. Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. 2018 poz. 1265 ze zm.
44. Ustawa z 20 lipca 1990 r. o wliczaniu okresów pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym do pracowniczego stażu pracy, Dz. U. 1990 nr 54, poz. 310.
45. Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, Dz. U. z 2018 poz. 2204 ze zm.
46. Ustawa z 23 października 2014 r. o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2014 poz. 1831.
47. Ustawa z 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. 2017 poz. 682 ze zm.
48. Ustawa z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. 1977 nr 32 poz. 140.
49. Wiszniewski J., *Prawo cywilne*, Warszawa 1956.
50. Wolter A., *Zdolność osób fizycznych do działań prawnych*, NP 1947, nr 8.
51. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 11 stycznia 2017 r., I OSK 3256/15, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.
52. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 22 maja 2014 r., sygn. akt I OSK 1234/13, LEX 1578853.
53. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 29 lipca 2011 r., I OSK 321/11, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl>, dostęp 22.07.2016.
54. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 6 maja 2014 r., III AUa 1739/13, LEX nr 1458868.
55. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 18 czerwca 2013 r., III AUa 1319/12, LEX nr 1327485.
56. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 18 maja 1995 r., III AUr 126/95, OSA 1995/6/52.
57. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 27 lutego 2001 r., sygn. akt III AUa 91/2001, www.saos.org.pl/judgments/242092, dostęp 22.07.2016.
58. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 28 czerwca 1991 r., sygn. akt III AUr 23/91, OSAiSN 1992, nr 10, LEX nr 13667 z głosem aprobującym z pewnymi zastrzeżeniami M. Niedośpiała, OSAiN 1992, nr 10.
59. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 10 czerwca 2016 r., sygn. akt III AUa 200/16, System Analizy Wyroków Sądowych, www.saos.org.pl, dostęp 22.07.2016.
60. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 24 listopada 2015 r., sygn. akt III AUa 990/15, LEX nr 1950628.
61. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 29 stycznia 2014 r., III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, III AUa 844/13.
62. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 26 września 2006 r., III AUa 859/05, LexPolonica nr 2616182.
63. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 8 listopada 2005 r., III AUa 2385/04, LexPolonica nr 394995.
64. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 17 stycznia 2014 r., III AUa 517/12, LEX nr 1428151.
65. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 2 lutego 1993 r., III Aur 602/92, OSA 1993.

66. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z 21 maja 2013 r., sygn. akt III AUa 141/13, OSA 2013.
67. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z 24 maja 1994 r., II I AUr 162/94, OSA 1994/7/60.
68. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 5 czerwca 2012 r., III AUa 164/12, LEX nr 1378640.
69. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 9 lutego 2010 r., III AUa 741/09, Biuletyn Sądu Apelacyjnego w Szczecinie 2011/2/95–111.
70. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 13 maja 2009 r., III AUa 122/09, Lex Polonica nr 2131161.
71. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 26 listopada 2008 r., III AUa 839/08, LEX nr 509776.
72. Wyrok Sądu Najwyższego z 11 maja 2005 r., OSNP 2005 nr 23 poz. 380.
73. Wyrok Sądu Najwyższego z 12 lutego 2015 r., I UK 222/14, LEX nr 1666015.
74. Wyrok Sądu Najwyższego z 13 kwietnia 2005 r., IV CK 648/04, Monitor Prawniczy, nr 6/2006.
75. Wyrok Sądu Najwyższego z 13 lipca 2011 r., I UK 33/11, LEX nr 1043981.
76. Wyrok Sądu Najwyższego z 15 czerwca 2010 r., sygn. akt II CSK 37/10 LEX 852536.
77. Wyrok Sądu Najwyższego z 16 grudnia 1998 r., II UKN 389/98, OSNP 2000/4/156.
78. Wyrok Sądu Najwyższego z 17 października 2008 r., II UK 61/08, LEX nr 741080.
79. Wyrok Sądu Najwyższego z 20 września 2005 r., III UK 77/05, LEX nr 276349.
80. Wyrok Sądu Najwyższego z 21 czerwca 2016 r., sygn. akt I UK 219/15, LEX nr 2109627.
81. Wyrok Sądu Najwyższego z 22 marca 2001 r., II UKN 276, PPIPS 2002 nr 10 poz. 42.
82. Wyrok Sądu Najwyższego z 25 marca 2014 r., sygn. I UK 349/13, LEX 1477426.
83. Wyrok Sądu Najwyższego z 25 stycznia 2000 r., II UKN 341/99, OSNAPiUS 2001 nr 11 poz. 397.
84. Wyrok Sądu Najwyższego z 25 września 2007 r., I UK 101/07, OSNP 2008, nr 21–22 poz. 331.
85. Wyrok Sądu Najwyższego z 28 maja 2008 r., II UK 303/07, OSNP 2009/17–18/244.
86. Wyrok Sądu Najwyższego z 28 stycznia 2009 r., I UK 202/08, OSNP 2010, nr 15–16 poz. 200.
87. Wyrok Sądu Najwyższego z 30 listopada 2005 r., I UK 59/05, OSNP 2006/19–20/310, M.P.Pr. 2006/3/161.
88. Wyrok Sądu Najwyższego z 4 października 2006 r., II UK 42/06, OSNP 2007 nr 19–20 poz. 292.
89. Wyrok Sądu Najwyższego z 7 listopada 1997 r., sygn. akt II UKN 318/97, OSNAPiUS 1998 nr 16 poz. 491.
90. Wyrok Sądu Najwyższego z 8 marca 2011 r., II UK 305/10, LEX nr 852557.
91. Wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z 21 maja 2013 r., VI U 234/13, Portal Orzeczeń Sądu Okręgowego w Szczecinie.

92. Wyrok Sądu Rejonowego we Wrocławiu z 6 lipca 2016 r., IV U 196/16, Portal Orzeczeń Sądu Rejonowego dla Wrocławia-Śródmieścia.
93. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z 15 stycznia 2015 r., I SA/Bk 438/13, LEX nr 1512140.
94. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 14 września 1982 r., II SA/Wa 441/11, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.
95. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 22 kwietnia 2013 r., sygn. akt II SA/Wa 5/13, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.
96. Zoll F., *Prawo cywilne w zarysie. Część ogólna*, Tom I, Kraków 1948.

Catalog of persons covered by farmers' social insurance (part II) Abstract

The subjective scope of social insurance for farmers depends on the scope of the following concepts: farmer, agricultural activity, and agricultural holding. Agricultural insurance also covers the farmer's spouse and household members, i.e. persons close to the farmer who work permanently on the farm but are not related to the farmer's employment relationship. From May 18, 2018, a new category of persons covered by the agricultural insurance was introduced. These are the so-called farmer's helpers. The Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers insufficiently defines a number of terms in the field of subjective social insurance for farmers. The lack of unequivocal interpretations of the provisions and court rulings underlying the interpretation of the law in this field creates a number of doubts both for farmers themselves interested in social insurance, as well as for KRUS employees and persons adjudicating in these cases. The article attempts to present the above-mentioned problems, among others: criteria related to the farmer and the household member, the premise for conducting agricultural activity, the territorial aspect of conducting agricultural activity, the requirement of owning an agricultural holding, the condition of legal capacity, proximity, requirement of work on a farm or housekeeping by a farmer's spouse or a contract for harvest assistance. The conclusion provides some guidance on legislative changes in this field.

Key words: household member, farmer's spouse, farmer's assistant, farmer, social security for farmers.

Catalog of persons covered by farmers' social insurance (part II)

Abstract

The subjective scope of social insurance for farmers depends on the scope of the following terms: farmer, agricultural activity and agricultural holding. Agricultural insurance also covers the farmer's spouse and household members, i.e. persons close to the farmer who work permanently on the farm but do not have an employment contract of any kind. Since May 18, 2018, a new category of insured persons was introduced, the so-called farmer's helpers. The Act of 20 December 1990 on social security for farmers does not sufficiently define a number of terms in the field of subjective social insurance for farmers. The lack of unambiguous interpretations of the provisions and court rulings underlying the interpretation of the law in this area creates a number of doubts both for farmers themselves interested in social insurance, as well as for KRUS employees and persons adjudicating in these cases. The article attempts to present the above-mentioned problems, among others: criteria related to the farmer and the household member, the premise for conducting agricultural activity, the territorial aspect of conducting agricultural activity, the requirement to have an agricultural holding, the condition of legal capacity, proximity, the requirement of work on a farm or housekeeping by a farmer's spouse or a contract for harvest assistance. The summary provides some guidance on legislative changes in this field.

Keywords: household member, farmer's spouse, farmer's helper, farmer, farmers' social insurance.

* **Katarzyna Rodak** – doctor of law, Faculty of Law and Administration, University of Lodz, Specialist at PT KRUS in Zgierz.

Criteria for being considered a household member

Farmer's family members who can be covered by social insurance for farmers as household members often help when working in an agricultural holding, if they meet the criteria specified in Art. 6 point 2 of the Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers. According to this provision, a household member means a person, who is close to the farmer and:

- a) is over 16 years old,
- b) stays with the farmer in a common household or lives in his agricultural holding or in close proximity,
- c) permanently works in this agricultural holding and does not have an employment relationship with the farmer.

A person who meets the above conditions may be covered by social insurance for farmers as a household member, provided that he/she is not covered by any other social insurance, does not receive a pension, or has no fixed entitlement to social insurance benefits (e.g. unemployment benefit from an Employment Agency/Job-center)⁶². According to the definition of the quoted provision it means that the insured household member should collectively meet several conditions, despite the fact that this does not result directly from the quoted provision due to the lack of the use of connectors: and/or⁶³.

The Farmers' Social Insurance Act focuses its attentions on the importance of family ties in agricultural holdings. The basic feature of a household member is his close relationship with the farmer⁶⁴. Above all, a close relationship means an emotional bond between particular people. The relationship of kinship or affinity undoubtedly affects the formation of such a bond. The Farmers' Social Insurance Act does not explain who can be considered a "close person to the farmer". In the current legal status, this term appears in other legal acts. In the Act of August 21, 1997, on real estate management⁶⁵, the concept of "a close person" was defined by specifying the family relationship or bonds between family members. In accordance with Art. 4 item 13 of this Act, relatives should be understood as descendants, siblings, children of siblings, spouses, adoptive and adopted persons, and a person who lives and has an actual relationship with the farmer. From the above-mentioned definition, it can be noticed that

⁶² D. Puślecki, *Spoleczne ubezpieczenie wypadkowe rolników. Zagadnienia prawne*, Warszawa – Poznań, Polskie Wydawnictwo Prawnicze „IURIS”, 2011, p. 106.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Art. 6 item 2 *in principio* of the Act on social insurance for farmers. In addition, the household member should be at least 16 years old, remain with the farmer in a common household or reside on his farm or in close proximity, work permanently on this farm and not be associated with the farmer by an employment relationship.

⁶⁵ Act of 21 August 1997 on property management, Journal Of Laws of 2018, item 121 as amended.

the notion of a close person is associated with the notion of family. Legislation in numerous normative acts uses the concept of family, however, in the current legal status there is no legal definition of this concept. Most of the legal acts include the following people as family: spouses, their joint children, children of the other spouse, adopted children, adopted for fostering as part of a foster family, children in (legal) care, and sometimes even foreign children adopted for upbringing and subsistence, if their parents are no longer alive or unable to provide for their livelihood or have been deprived or restricted of parental responsibility⁶⁶. Pursuant to the Act on social assistance, relatives or unrelated persons who are in an actual relationship, living, and farming together (Article 6 point 14)⁶⁷ are regarded as family.

Definitions of the words “immediate”, “close”, “household member” were also introduced only in individual legal acts and were created for the purposes of specific acts. To clarify these definitions, a broad interpretation is used. The doctrine and case law assume that relatives are persons who remain in truly close emotional relations, in particular, we should also include here a partner, foster child, foster family members, a person with whom they have close bonds manifested in the joint, long-term running of a household⁶⁸. Given the broader interpretation of the term “immediate family member”, the Supreme Court, in addition to the spouse, also included relatives and adopted members, the cohabitant and his relatives, including the children of one or the other, and their children. According to the Court, it is not only the relationship that determines whether a person will be considered an “immediate family member”, but also the fact of running a household together, a strong emotional and economic bond, and living together⁶⁹.

According to the Act on social insurance for farmers, persons close to the farmer should be understood as persons related to the farmer with such personal ties (family or quasi-family), which explain the reason for performing work in an agricultural holding for the farmer’s own account without remuneration in this respect. Close persons are primarily the closest members of the farmer’s family, i.e. descendants (own or adopted children), their spouses, ascendants, and siblings⁷⁰. It is also indicated that a close person may also include a family member other than a relative if facts show that he has close ties with the farmer

⁶⁶ Judgment of the Supreme Court of 13 April 2005, IV CK 648/04, Monitor Prawniczy, No. 6/2006.

⁶⁷ Act of 12 March 2004 on social assistance, Journal Of Laws of 2018, item 1508.

⁶⁸ Judgment of the Court of Appeal in Szczecin of June 5, 2012, III AUa 164/12, LEX No. 1378640.

⁶⁹ Judgment of the Supreme Court of 13 April 2005, IV CK 648/04, Monitor Prawniczy, No. 6/2006.

⁷⁰ Judgment of the Court of Appeal in Gdańsk of November 24, 2015, reference number act III AUa 990/15, LEX No. 1950628.

and runs a common household with the farmer⁷¹. In particular, a person who, without being a spouse within the meaning of the Family and Guardianship Code, stays with the farmer in actual life can be considered a member of the family⁷². As a household member, a member of one's immediate family and a distant relative, this person may be subject to social insurance for farmers. It is not excluded that the legislator in the Act on social insurance for farmers intentionally did not define the concept of "a person close to a farmer" so that it could be interpreted more broadly, applying not only to members of the immediate family, but also to cohabitants who, by law, do not constitute families.

A person who is not the owner of an agricultural holding, but is associated with this agricultural holding in a way that gives this person the right to be considered a household member, may be subject to the social insurance for farmers. It is therefore important to refer to the special significance of his role in socio-economic rural relations, whose specificity is taken into account by comparing the definition of a household member in Art. 6 point 2 of the Act on social insurance for farmers, to the definition of a farmer in Art. 6 item 1 of the Act. The statement of these provisions shows that the essence of the actions of a household member who works in an agricultural holding is only to help the farmer in running the agricultural holding under the farmer's supervision and management. A household member does not conduct professional agricultural activity on his own account⁷³ and therefore does not have to work the same hours as a farmer⁷⁴.

When determining the status of a member of the household, the biggest difficulties arise when establishing the concept of the term "permanently". The definition of the word, according to the Polish language dictionary, reads: invariably, equally, constantly, always, all the time; while the word "works" should be understood as: performs some activities for personal benefit or someone else's, in this case without an employment relationship, in the sense of an employment contract⁷⁵. This thesis has been the subject of interpretations by jurisprudence many times. Referring to the judgment of the Supreme Court of 8 March 2011⁷⁶ on the stability of work of a household member in an

⁷¹ Judgment of the Gdańsk Court of Appeal of 10 June 2016, reference number act III AUa 200/16, Court Judgment Analysis System, www.saos.org.pl, access 22.07.2016.

⁷² Judgment of the Court of Appeal in Gdańsk of November 24, 2015, reference number act III AUa 990/15, LEX No. 1950628; Judgment of the Court of Appeal of 10 June 2016, reference number act III AUa 200/16, Court Judgment Analysis System, www.saos.org.pl, access 22.07.2016.

⁷³ Judgment of the Provincial Administrative Court in Białystok of January 15, 2015, I SA/Bk 438/13, LEX No. 1512140.

⁷⁴ Judgment of the Court of Appeal in Białystok of May 6, 2014, III AUa 1739/13, LEX No. 1458868.

⁷⁵ M. Szymczak, *Polish Dictionary of the PWN*, Vol. III, Warsaw 1982.

⁷⁶ Supreme Court Judgment of 8 March 2011, II UK 305/10, LEX No. 852557.

agricultural holding, within the meaning of Art. 6 point 2 of the Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers, the decisive factor is whether the person maintains readiness to work in the agricultural holding of a close person in the amount of time appropriate to the proper functioning assumed by the farmer – with the addition that this time should be at least half of the full-time working hours⁷⁷. Permanent work does not have to involve daily work on a farm and the need to achieve significant means of subsistence. Currently, unlike the previous law, it is not required that work on a farm has to be the basic occupation and a permanent source of income. The regulations do not require the household member to devote all his time to work in the agricultural holding. In the justification of the judgment of 8 March 2011⁷⁸, the Supreme Court indicated that the determination of the householder's social insurance obligation applies to persons who do not own their own farm, but participate in conducting agricultural activity for the person running the agricultural holding. Therefore, the essence of the householder's actions boils down to helping a farmer in the agricultural holding under his leadership and is carried out for the benefit of the farmer's agricultural holding. With this in mind, it is enough that the household member performs agrotechnical operations related to the given production in the amount of time demanded by the needs and dates of particular activities, and the use of equipment facilitating this work. Therefore, the very combination of school education and work in an agricultural holding does not prevent one from counting the period of work performed on the farm as seniority if it is shown that permanent work on the farm was actually carried out. Such positions have long been presented in legal literature and court rulings⁷⁹. However, work in an agricultural holding may not be of a one-off or occasional nature, e.g. during the summer holidays or winter break or during vacation leave from work, i.e. assistance that is customarily granted in rural conditions as part of family assistance to persons running an agricultural holding. Small activities, even systematically performed as part of the family division of duties, and other, but provided occasionally, do not constitute permanent work in an agricultural holding. Certainly, recognizing work as permanent on a farm

⁷⁷ Ibid.; Supreme Court Judgment of October 17, 2008, II UK 61/08, LEX No. 741080; Supreme Court Judgment of October 4, 2006, II UK 42/06, OSNP 2007 No. 19–20, item 292.

⁷⁸ Supreme Court Judgment of 8 March 2011, II UK 305/10, LEX No. 852557.

⁷⁹ E. Szemplińska, *Praca w gospodarstwie rolnym a uprawnienia pracownicze*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 1998, No. 6, p. 32; T. Śmigiewicz-Podgórska, *Praca na roli a świadczenia pracownicze*, "Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego" 1993, No. 2, p. 14; Judgment of the Supreme Court of November 7, 1997, reference number act II UKN 318/97, OSNAPiUS 1998, No. 16, item 491; Judgment of the Supreme Court of 15 June 2010, reference number act II CSK 37/10 LEX 852536 and Judgment of the Supreme Administrative Court of 22 May 2014, reference number act I OSK 1234/13 LEX 1578853; Judgment of the Provincial Administrative Court in Warsaw of 22 April 2013, reference number akt II SA/Wa 5/13, Central Database of Administrative Court Decisions.

excludes, for example, living in a boarding house⁸⁰. One can speak of permanent work only in the case of work of significant importance for agricultural activity carried out in the agricultural holding⁸¹. Thus, when determining the seniority, assistance in running an agricultural holding is not taken into account.

When attempting to explain the concept of “permanent work”, one should point out that the above definition of a household member can be used both for insurance purposes in determining the obligation to be covered and when obtaining employee rights by the possibility of increasing the benefit for the years of work. The first case refers to the possibility of registering persons who cooperate with the farmer in running the farm as household members for farmer’s social insurance. The second case, however, concerns a household member who applies to include periods of work in an agricultural holding as an employee or service seniority⁸². The Act of July 20, 1990 on the inclusion of periods of work in an individual farm for employee seniority⁸³ and the Act of December 20, 1990 on social insurance for farmers⁸⁴ refer to work, not only to assistance provided by a household member. The purpose of these legal acts was not to give additional privileges to all members of the farmer’s family helping him in any way to run a farm. The aforementioned Act of July 20, 1990 already in the title itself indicates that these are periods of work on a farm, which are included in employee seniority, as well as other periods of full-time service and employment. The legislator also in Art. 6 point 2 of the Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers clearly put an emphasis on work, which – although performed outside the employment relationship – is absolutely permanent. Therefore, not every form of assistance provided to a farmer, but only permanent work in this sense, is included in the employee seniority⁸⁵.

According to Art. 38 point 4 of the Act on social insurance for farmers, when registering a household member for social insurance for farmers, the farmer and the household member confirm permanent work by consistent statements, which are submitted to the appropriate local or regional branch of the Agricultural Social Insurance Fund in the presence of an employee of the

⁸⁰ Judgment of the Court of Appeal in Białystok of June 28, 1991, reference number act III AUr 23/91, OSAiSN 1992, No. 10, p. 37, LEX No. 13667 with approval voice with some reservations M. Niedośpiąła, OSAiSN 1992, No. 10, p. 37.

⁸¹ Judgment of the Supreme Court of 25 March 2014, reference number I UK 349/13 – LEX 1477426.

⁸² Judgment of the Provincial Administrative Court in Warsaw of September 14, 1982, II SA/Wa 441/11, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.

⁸³ Act of July 20, 1990 on the inclusion of periods of work in an individual farm for employee seniority, Dz. Of Laws of 1990 No. 54, item 310.

⁸⁴ Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers, Journal Of Laws of 2019, item 299 as amended.

⁸⁵ Judgment of the Supreme Administrative Court of 1 January 2017, I OSK 3256/15, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.

organizational unit of KRUS⁸⁶. Simply applying for social insurance for farmers is secondary to existing insurance obligations. Regardless of the time of reporting, insurance coverage is also provided for retrospective periods if the statutory conditions are met. In the event of insurance coverage on the application, therefore, it will be necessary to express one's will and specify the scope of insurance, including the date of coverage. A farmer who applies for the household's insurance and places his signature on the application confirms the fact that the person is working in his agricultural holding. The role of KRUS is to verify the information. This does not mean, however, that the presumption presented under Art. 38 of the Act may not be refuted. It belongs to the *presumptiones iuris tantum*, i.e. rebuttable presumptions, which can be questioned by appropriate evidence indicating that the household member has actually ceased working. In accordance with Art. 75 § 1 of the Code of Administrative Procedure, as evidence in administrative proceedings, it is necessary to provide all documentation that may contribute to the clarification of the case and is not unlawful. In particular, the evidence may be for example: documents, testimonies of witnesses, opinions of experts, and visual inspection.

It can be concluded that the KRUS disability pension body should take into account all evidence that clearly indicates the cessation of work by a household member.

In order to exclude a household member from social insurance, the farmer makes a statement under pain of criminal liability, in which he/she confirms the fact that the household member has ceased to perform permanent work in his/her agricultural holding. An appropriate statement is also confirmed by the household member. The document completed this way is the basis for issuing a decision to exclude a member of the household from social insurance.

The provision of Art. 6 point 2 of the Act on social insurance for farmers does not require the household member to live together with the farmer, but to live in "close vicinity" to the farmer. The Farmers' Social Insurance Act does not explain what is meant by "close vicinity." According to the PWN Polish Dictionary, the word "close vicinity" means:

- 1) being or living near someone,
- 2) place, neighborhood closest to something,
- 3) a person or persons located or living nearby⁸⁷.

The concept of "close vicinity" therefore imposes a certain closeness, immediate surroundings, and so it can mean living next to each other, a few houses away or in the same town or village. However, the word "close" is described by

⁸⁶ The application for coverage of farmers' social insurance together with the completed statement on work on a farmer's farm constitute the basis for covering the household's social security.

⁸⁷ E. Sobol, *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997, p. 877.

the Polish dictionary by the following phrases: “short distance”, “short term”. In the judgment of May 21, 2013, the District Court in Szczecin defined close neighborhood as “living close enough to a farm so that one can start working at any time”⁸⁸. According to J. Pszczółkowska, close proximity will be such a distance that allows daily access to the farm and return to the place of residence, taking into account traditional working time⁸⁹. In practice, this is understood as a direct neighborhood with the farmer or a short distance from the place of residence of the household member to the farm, which allows, if necessary, its full availability during each day, quick and easy personal contact between the farmer and the household member, and more importantly – permanent work on a farm under the farmer’s supervision. Living on a farm or in close proximity indicates that registration is not a prerequisite for social security coverage for a household member. Regional branches and KRUS regional offices have adopted the principle that living in a distance of up to 10 km from a farm is considered close proximity⁹⁰. The interpretation used by the organizational units of KRUS seems to be incorrect. The criterion of close proximity is vague, open. In the case of a household member, the distance from the farm does not matter if the farmer and household member confirm the performance of permanent work in the agricultural holding by consistent statements made under Art. 38 points 4 of the Act.

On the other hand, just living in an agricultural holding or registering is not a sufficient criterion for recognizing it as a permanent job. It is necessary for the household member to perform permanent work in the agricultural holding⁹¹. Permanent work on a farm is determined by a certain regularity or readiness to perform it when it is necessary, and not only a declaration of doing so by the household member. Such availability of a household member is also confirmed by living in an agricultural holding or in close vicinity, i.e. a distance allowing for quick access to the farm, if necessary, for the proper functioning of the agricultural holding⁹².

Under Art. 6 point 2 of the Act on social insurance for farmers, a person over 16 years of age may become a household member. The fact that the minimum age of a household member has been set at this level was done inten-

⁸⁸ Judgment of the District Court in Szczecin of May 21, 2013, VI U 234/13, Portal of Judgments of the District Court in Szczecin.

⁸⁹ J. Pszczółkowska, *Zasady podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników*, “Przegląd Ubezpieczeniowy dla Ciebie” 1997, No. 4, p. 19–20.

⁹⁰ For example, the regional branch in Łódź and the branches subordinate to it.

⁹¹ Judgment of the Supreme Administrative Court of July 9, 2011, I OSK 321/11, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl>, access 22.07.2016; Supreme Court Judgment of 8 March 2011, II UK 305/10, LEX 852557; Supreme Court Judgment of 25 September 2007, I UK 101/07, OSNP 2008/21–22/331; Judgment of the Supreme Court of October 4, 2006, OSNP 2007, No. 19–20, item 292.

⁹² Judgment of the Court of Appeal in Łódź of 17 January 2014, III AUa 517/12, LEX No. 1428151.

tionally⁹³. The work of children over 16 years of age is legally accepted. The Labor Code permits the employment of persons who are at least 16 years of age based on an employment contract (Article 22 § 2 of the Labor Code, Articles 190–206 of the Labor Code). The employment of juveniles is, however, subject to special restrictions in the Labor Code. The list of works prohibited to young people is determined by the Council of Ministers by way of regulation of 24 August 2004⁹⁴.

However, no regulations specify the principles and conditions of child labor in an agricultural holding. A typical feature of family farms in Poland is the participation of all household members, including children, in works related to running a farm and household. Despite the years that have passed, civilization development and technical progress, many children growing up in the countryside are engaged in work with a high health and accident risk. You can still see minors who run agricultural machinery without permission, who lack experience and imagination, and who are insufficiently able to assess the danger or counteract the effects of their behavior. Farmers also show lack of imagination, when they allow young people to do dangerous jobs that, as a consequence, lead to frequent accidents or injuries. It is therefore necessary for parents or guardians to be aware that farm work carried out by children should be age-appropriate. Recklessness or overburdening such a young organism can lead to irreversible consequences. Although the performance of farm work by children is widely accepted, it is believed that a significant amount of children from families living on farms are overloaded with work and this situation may have negative consequences for their health, as well as their physical and mental development⁹⁵. The assistance of children in the work related to running a farm and other household duties cannot be done at the expense of their time necessary for sleep, study, rest or even entertainment⁹⁶. The daily working time of an adolescent under 16 years of age may not exceed 6 hours, while those over 16 years old may not exceed 8 hours a day. Therefore, it seems reasonable that

⁹³ In Poland, there is a ban on permanent employment of children under 16 (Article 65 (3) of the Polish Constitution). This prohibition aims to protect the health of young people and ensure that they have a school duty. It is absolutely mandatory. The age limit set at such a level is the result of the provisions of the Act of 7 September 1991 on the education system, according to which the completion of a schooling by a child is decided by the completion of gymnasium (which is generally at the age of 16); D. Szalkiewicz, *Sytuacja prawna dzieci do 16. roku życia wykonujących pracę w środowisku wiejskim*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2012, No. 44, p. 76.

⁹⁴ Ordinance of 24 August 2004 on the list of prohibited work for adolescents and the conditions for their employment for some of these works, Journal Of Laws of 2004, No. 200, item 2047.

⁹⁵ S. Lachowski, *Praca dzieci w wieku 12–14 lat w rodzinnym gospodarstwie rolnym a ich rozwój fizyczny i stan zdrowia*, "Medycyna Ogólna" 2000, No. 6, p. 78–99.

⁹⁶ E. Kiełbasa, *Dzieci w gospodarstwach rolnych*, <https://www.ppr.pl/wiadomosci/dzieciw-gospodarstwach-rolnych>, access 12.08.2016.

persons who are at least 16 years old and do not exceed 18 years of age and decide to work on a farm, receive a guarantee and insurance similar to that provided for young workers. Unfortunately, the list of jobs that can be undertaken by children on a farm is not clearly formulated in any act of generally applicable law. We can safely say that this is the legislator's negligence⁹⁷. There is therefore a need to create a separate regulation on the list of works forbidden when it comes to children working in an agricultural holding. This practice may be condemned by the rural environment, but taking into account the well-being of the young person, this fact should be recognized by the legislator⁹⁸.

Farmer's helper

The provisions of the Act of 13 April 2018 amending the Act on social insurance for farmers and some other acts⁹⁹ introduced a new category of persons covered by social insurance for farmers, i.e. a farmer's helper, and a new type of civil law agreement – a contract for assistance at harvest, on the basis of which the helper will provide farm assistance¹⁰⁰.

In accordance with Art. 6 point 2a of the Act on social insurance for farmers, the farmer's assistant is an adult, with whom the farmer has concluded a contract for assistance with the harvest of hops, fruit, vegetables, tobacco, herbs, and herbal plants. A helper may be a person with Polish citizenship or a foreigner entitled to work on the territory of the Republic of Poland under Art. 87 of the Act of 20 April 2004 on employment promotion and labor market institutions¹⁰¹, or exempted from the obligation to have a work permit pursuant to special provisions (Article 1 [1] [1] and [2] of the Act on Social Insurance of Farmers).

A farmer's assistant can be a farmer or spouse of a farmer, a household member running his own agricultural holding or performing permanent work on a farm and thus also subject to social insurance for farmers, regardless of the scope of this insurance, as well as a person subject to social insurance in ZUS or having the right to a pension or social security pensions.

By signing the contract for assistance at harvest, the farmer's assistant undertakes to provide assistance for the harvest of agricultural products belonging

⁹⁷ D. Szalkiewicz, op. cit. p. 78.

⁹⁸ Ibidem, p. 86.

⁹⁹ Act of 13 April 2018 amending the act on social insurance for farmers and some other acts, Journal Of Laws of 2018, item 858.

¹⁰⁰ B. Surdykowska, *Kontrowersje wokół umowy o pomocy przy zbiorach*, "Młody Jurysta" 2018, No. 3, p. 3.

¹⁰¹ Act of 20 April 2004 on employment promotion and labor market institutions, Journal Of Laws of 2018, item 1265 as amended.

to the sector referred to in Art. 1 clause 2 letters (f) and (n) of Regulation (EU) No. 1308/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 establishing a common organization of markets in agricultural products and repealing Council Regulations (EEC) No. 234/79 (EC) No. 1037/2001 and (EC) No. 1234/2007¹⁰², as well as other herbs and herbal plants (Article 91a of the Act on Social Insurance for Farmers). The provision of help with the harvest is a payable benefit. The harvest assistance contract is concluded in writing prior to the start of assistance. Such a contract specifies the range of activities performed by the farmer's helper and the date of commencement of work if it is different from the day of concluding the harvest assistance contract (Article 91a [3] of the Act on Social Insurance of Farmers). Each party of the harvest assistance contract has the right to terminate the contract. The contract shall be terminated on the day on which it was terminated unless the parties agreed otherwise (Article 91c [2] of the Act on Social Insurance for Farmers).

Assistance with harvest covers activities directly related to the collection of fruit and vegetables, as well as their subsequent sorting and preparation for sale. Not all activities carried out on an agricultural holding may be covered by a harvest assistance agreement. The Farmers' Social Insurance Act contains a list of agricultural products at which work justifies the conclusion of a contract.

The harvest assistance contract must meet a number of formal requirements:

- it can only be concluded with an adult,
- the maximum period of employment of one helper on the basis of concluded contracts may not exceed 180 days in a given calendar year (Article 91c [1] of the Act on Social Insurance for Farmers),
- the farmer's helper, before concluding the harvest assistance agreement, makes a statement about the number of days in a given calendar year when he/she provided assistance with harvest to other farmers (Article 91b [1] and [2] of the Act on Social Insurance for Farmers),
- the assistant is obliged to provide work in person (Article 91e of the Act on Social Insurance for Farmers).

The provisions of the Act on social insurance for farmers allow for the possibility of a helper performing harvest assistance agreements concluded with more than one farmer at the same time. In the event of overlapping of such contracts concluded with different farmers, covering the same period (adding up the number of days of performance of harvest assistance contracts to set a 180-day limit), the day on which the helper performed work for different farmers is counted as one day.

To sum up, in accordance with the Act on Social Insurance for Farmers, the harvest assistance contract is a fixed-term contract (Article 91a and Article

¹⁰² Council Regulations (EEC) No 234/79 (EC) No 1037/2001 and (EC) No 1234/2007, OJ U. L. 347 of 20 December 2013, p. 671.

91b of the Act), payable (Article 91a of the Act) and consisting of the personal performance of the activities specified in Article 91 section 2 of the Act. To the extent not regulated in the Act, the provisions of the Civil Code (Article 91e of the Act) apply to the harvest assistance contract¹⁰³.

The helper with whom the farmer has concluded a harvest assistance contract is subject to compulsory accident, sickness, maternity insurance under the Act (to the extent limited to one-off compensation for permanent or long-term damage to health, death as a result of an accident at agricultural work or agricultural occupational disease) and health insurance (Article 7 [1a] of the Act on Social Insurance for Farmers). The obligation of accident, sickness, and maternity insurance arises from the day marked in the harvest assistance contract as the day on which assistance is provided, and if that day is not indicated in the contract, coverage is provided from the day the contract is concluded. This obligation is terminated the day after the helper ceased to provide assistance determined by the contract concluded with the farmer or after exceeding the limit of 180 days of assistance in a given calendar year. However, the obligation of health insurance arises from the day the farmer's helper is registered for insurance, and ceases on the day of termination or expiration of the harvest assistance contract. A farmer's helper is not able to register his family members for health insurance.

It is the farmer's duty to register the helper for accident, sickness, and maternity insurance as well as health insurance within 7 days of concluding the harvest assistance contract, but not later than before the end of the period for which the contract was concluded. A farmer after hiring a helper is obliged to pay a premium on the terms specified in Art. 8 of the Act on Social Insurance for Farmers. The fact that a farmer's assistant is subject to social insurance (both in KRUS and ZUS) does not exempt the farmer from the obligation to pay contributions for his/her accident, sickness, maternity, as well as health insurance. A helper may be registered by a farmer, who conducts, as a natural person, agricultural activity in an agricultural holding or special department of agricultural production, and:

- is subject to social insurance for farmers under the Act or the application,
- is subject to other social insurance or has the right to an old-age or disability pension or the right to other social insurance benefits,
- is not subject to farmers' social insurance and is not listed in KRUS.

As a result of the amendment to the Act on Social Insurance for Farmers, it was necessary to change the definition of "other paid work" contained in Art. 2 clause 1 point 11 of the Act on employment promotion and labor market institutions. In the current legal status, "other paid work" means performing work or providing services on the basis of civil law contracts, including agency contracts, mandate contracts, specific work contracts or harvest assistance contracts within

¹⁰³ B. Surdykowska, *op. cit.* p. 6.

the meaning of the Act on Social Insurance for Farmers, or performing work during the membership period in an agricultural production cooperative, an agricultural circle cooperative or an agricultural service cooperative. The change in the provision which consisted of adding to the definition of “other paid work” a contract on assistance for harvesting has legal consequences in the area of employing citizens from countries outside the European Union in Poland¹⁰⁴.

A seasonal farmer’s helper is a new profession that was introduced on May 18, 2018. It allows farmers to legally employ people who are necessary to the agricultural holding in the work season. The introduction of a new contract for farmer’s helpers is a small step to civilizing their work. Hiring seasonal workers illegally was a common practice, especially among foreigners. The new solution will give, among others, citizens of Ukraine, an opportunity to work in agricultural holdings¹⁰⁵. It is estimated that about 500,000 Ukrainian citizens work in agriculture in Poland. A farmer’s assistant who is subject to limited accident, sickness, and maternity insurance at KRUS has the right to a one-off compensation for permanent or long-term damage to health. This also applies to death as a result of an accident during agricultural work, as well as an agricultural occupational disease. Persons employed under a contract for specific work are not covered by such insurance.

The amendment to the Act on Social Insurance for Farmers was created in haste so it could be passed before the summer season, which is why it contains some errors. The regulations provide for compulsory insurance but do not guarantee basic entitlements that people employed in other industries can count on. The provisions of the Act of 10 October 2002 on minimum remuneration for work¹⁰⁶ do not apply to the farmer’s helpers providing assistance under the harvest assistance contract. The harvest assistance contract does not constitute an employment contract or mandate contract (Article 734 of the Civil Code) or a service contract to which the mandate provisions apply (Article 750 of the Civil Code). Pursuant to the provisions of the Act on minimum remuneration for work, the obligation to apply the minimum hourly rate applies only to specific mandate contracts (Article 734 of the Civil Code) and service contracts to which the mandate provisions (Article 750 of the Civil Code) apply. In this context, the provision of Art. 750 of the Civil Code indicates that the provisions of the order shall apply to such service contracts that are not governed by other provisions. In addition, the new regulations do not ensure the right to vacation leave, nor the possibility of applying provisions on health and safety at work¹⁰⁷.

¹⁰⁴ Ibidem, p. 6.

¹⁰⁵ Ibidem, p. 14.

¹⁰⁶ Act of 10 October 2002 on minimum pay for work, Dz. Of Laws of 2018, item 2171.

¹⁰⁷ Justification to the draft act on social insurance for farmers, Sejm print no. 2334, orka.sejm.gov.pl, access 1.08.2018; *Prezydent podpisał ustawę o umowie o pracę pomocnika rolnika*, “Gazeta Prawna” 2018, May 9, <http://praca.gazetaprawna.pl>, access 9.05.2018; B. Surdykowska, op. cit., p. 7.

The provisions of Art. 304 of the Labor Code guarantee protection for occupational health and safety for persons performing work on a basis other than an employment relationship or being self-employed. However, they cannot relate to the harvest assistance contract because the other party of the contract is a farmer who is neither an employer nor an entrepreneur. Whereas the obligations in the field of occupational health and safety arising from Art. 304 of the Labor Code apply only to employers or entrepreneurs.

Such classification of the contract as assistance for harvesting or other specific work for the farmer, to whom the provisions on work under the mandate contract do not apply, is controversial among many people, especially entrepreneurs. The advantage of this contract is the compulsory coverage of farmer's employees with accident and health insurance at KRUS and the need to pay personal tax. For farmers employing seasonal helpers, the unusual system of the contract, namely the contributions deducted from payments, is beneficial because it is much cheaper compared to an employment contract or a specific work contract – up to several hundred zlotys cheaper.

Conclusion

The definition of a farmer in Article 6 (1) of the Act on Social Insurance for Farmers raises a number of questions. This definition provides for a number of cumulative conditions which must be met cumulatively for a person to be considered as a farmer. Some of these conditions (age, place of residence) seem *prima facie* obvious and clear, others in turn have ambiguous and unclear content. The latter include the requirement for the farmer to possess a farm on which he carries out his agricultural activity. The insurance, in its fundamental concept, is to cover people who make a living from agricultural activity, which, as a professional activity, should result in a social insurance obligation. Therefore, it is reasonable to presume that a person carrying out an agricultural activity and being a possessor of a farm, even without having ownership, is a farmer within the meaning of Article 6 (1) of this Act. Therefore, currently, the mere possession of agricultural land and the acceptance of presumption that agricultural activity is carried out there should not automatically prejudice the agricultural social insurance coverage. Only those persons who actually carry out agricultural activity and receive income from it should be covered by agricultural social insurance. The title to be covered by agricultural social insurance should therefore be determined by belonging to a specific profession (here farming) and conducting agricultural activity characteristic for it.

The definition of a household member and the appropriate application of the provisions of the Act to a farmer's spouse in the Act on Social Insurance for Farmers are imprecise. When assessing the definition of a household member under Article 6 item 2 of the Act, it should be noted that the legislator uses a lot of vague terms, with ambiguous connotations, such as "close person", "close proximity", and "permanent job". These premises become quite imprecise and incomprehensible. The decoding of their meaning therefore requires not only interpretative measures based on the linguistic interpretation directives, but also a reference to the *ratio legis* of the normalization in question.

As for the farmer's spouse, it should be noted that if they are a farm co-owner, they should be covered by Social Insurance for Farmers on general principles because they are also a farmer. In another case, the main criterion is the performance of work not only in the agricultural holding, but also in the household. To be covered by insurance, it is sufficient for the farmer's spouse to work in the household and do any kind of work related to the agricultural holding. The definition of an accident at agricultural work does not allow, however, to consider as an accident at work on a farm events that occurred during the farmer's spouse's activities in the household not related to agricultural activity. Therefore, the need to make the provisions more specific in this area is beyond doubt¹⁰⁸.

Particularly noteworthy is the new category of agricultural social security, namely the farmer's helper. This concept was introduced by the amendment to the Act on Social Insurance for Farmers of 13 April 2018¹⁰⁹, which established a "harvest assistance contract". This contract, which aims to avoid contracts for specific work and illegal work, raises a number of controversies. We are dealing with a civil law contract (although the conditions of the employment contract are generally met), the application of which is subject to numerous restrictions, and at the same time does not guarantee a minimum wage to those concerned. The farmer's helper is subject to limited accident, sickness, and maternity insurance, only with the right to one-off compensation for work in an agricultural holding or occupational disease, but excluding the old-age and disability pension insurance. Therefore, there is a doubt whether the establishment of such insurance titles can be considered as the right direction for the development of agricultural insurance.

*Katarzyna Rodak – doctor of law, Faculty of Law and Administration,
University of Lodz, Specialist at PT KRUS in Zgierz.*

¹⁰⁸ D. Puślecki, *op. cit.*, p. 311–312.

¹⁰⁹ Act of 13 April 2018 amending the act on social insurance for farmers and some other acts, *Journal Of Laws of 2018*, item 858; *Journal Of Laws of 2018*, item 858.

Literature

1. Baran B., *Prawo cywilne dla zarządców nieruchomości*, Warszawa, LEX, 2012.
2. Bierć A., *Zarys prawa prywatnego. Część ogólna*, Warszawa, LEX, 2012.
3. Bińczycka-Majewska T., *Zabezpieczenie emerytalne rolników indywidualnych [w:] Ryzyko starości – problemy zabezpieczenia*, red. T. Nawrocka-Szczerbik, L. Jakubiec, Kraków, Polskie Stowarzyszenie Ubezpieczenia Społecznego, ZUS, 2007.
4. Błajer P., *Status prawny osób pozostających w związkach partnerskich w gospodarstwach rolnych*, "Studia Iuridica Agraria" 2013, nr 11.
5. Borowicz A., *Wzajemne roszczenia współwłaścicieli o wynagrodzenie za korzystanie rzeczy wspólnej*, "Przegląd Sądowy", 2011, nr 6.
6. Budzinowski R., *Status prawny rolnika jako przedsiębiorcy (zagadnienia wybrane)*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, Rok LXIV, z. 3, 2002.
7. Dekret z 18 kwietnia 1955 r. o uwłaszczeniu i uregulowaniu innych spraw związanych z reformą rolną i osadnictwem rolnym, Dz. U. 1959 nr 14 poz. 78 ze zm.
8. Grudzień A., *Problemy interpretacyjne na tle artykułu 5a Ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2008, nr 32.
9. Jaskuła W., *Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników – postulaty de lege ferenda*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2008, nr 33.
10. Kiełbasa E., *Dzieci w gospodarstwach rolnych, Pierwszy Portal Rolny*, <https://www.ppr.pl/wiadomosci/dzieci-w-gospodarstwach-rolnych>, access 12.08.2016.
11. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483.
12. Lachowski S., *Praca dzieci w wieku 12–14 lat w rodzinnym gospodarstwie rolnym a ich rozwój fizyczny i stan zdrowia*, "Medycyna Ogólna" 2000, nr 6.
13. Litowski J., *Wypadek przy pracy rolniczej w ubezpieczeniu społecznym rolników*, Toruń 2016.
14. Orlewska M., Słotwiński Ł., *Zakres podmiotowy ubezpieczenia społecznego rolników*, "Rejent" 2005, nr 2.
15. Pławucka H., *Obowiązek ubezpieczenia społecznego rolników*, "Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i Praktyka" 2017, nr 3.
16. Pławucka H., *Ubezpieczenie społeczne indywidualnych rolników*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne", nr 4/83.
17. Postanowienie Sądu Najwyższego z 24 kwietnia 2008 r., II UK 2/08, LEX nr 829126.
18. *Prezydent podpisał ustawę o umowie o pracę pomocnika rolnika*, "Gazeta Prawna" 2018, 9 maja, <http://praca.gazetaprawna.pl>, access 9.05.2018.
19. Pszczółkowska J., *Zasady podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników*, "Przegląd Ubezpieczeniowy dla Ciebie" 1997, nr 4.

20. Puślecki D., *Spoleczne ubezpieczenie wypadkowe rolników. Zagadnienia prawne*, Warszawa – Poznań, Polskie Wydawnictwo Prawnicze “IURIS”, 2011.
21. Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne – część ogólna*, Poznań, C.H.BECK, 2017.
22. Rozporządzenie Rady (EWG) nr 234/79 (WE) nr 1037/2001 i (WE) nr 1234/2007, Dz. U. L. 347 z 20 grudnia 2013.
23. Rozporządzenie z 24 sierpnia 2004 r. w sprawie wykazu prac wzbronionych młodocianym i warunków ich zatrudniania przy niektórych z tych prac, Dz. U. 2004 nr 200 poz. 2047.
24. Różański I., *Prawo osobowe. Postępowanie o ubezwłasnowolnienie – postępowanie o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu. Komentarz*, Kraków 1946.
25. Smoczyński T., *Rodzina i prawo rodzinne w świetle nowej Konstytucji*, “Państwo i Prawo”, 1997, nr 11–12.
26. Sobol E., *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997.
27. Stelmachowski A., *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1984.
28. Surdykowska B., *Kontrowersje wokół umowy o pomocy przy zbiorach*, “Młody Jurysta” 2018, nr 3.
29. Szałkiewicz D., *Sytuacja prawna dzieci do 16. roku życia, wykonujących pracę w środowisku wiejskim*, “Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2012, nr 44.
30. Szemplińska E., *Praca w gospodarstwie rolnym a uprawnienia pracownicze*, “Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1998, nr 6.
31. Szymczak M., *Słownik języka polskiego PWN*, tom III, Warszawa 1982.
32. Śmigiewicz-Podgórska T., *Praca na roli a świadczenia pracownicze*, “Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1993, nr 2.
33. Uchwała Sądu Najwyższego z 30 maja 1988 r., III UZP 8/88, OSNCP 1988 nr 12 poz. 166.
34. Uchwała Sądu Najwyższego z 30 sierpnia 2001 r., sygn. akt III ZP 11/2001, OSNP 2002, nr 1 poz. 18.
35. Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. 2017 poz. 1065 ze zm.
36. Ustawa z 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę, Dz. U. 2018 poz. 2177.
37. Ustawa z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego, Dz. U. 2018 poz. 1405.
38. Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz. U. 2018 poz. 1508.
39. Ustawa z 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2018 poz. 858.
40. Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. nr 40 poz. 206 ze zm.

41. Ustawa z 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. 2004 nr 91 poz. 873.
42. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2019 poz. 299 ze zm.
43. Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. 2018 poz. 1265 ze zm.
44. Ustawa z 20 lipca 1990 r. o wliczaniu okresów pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym do pracowniczego stażu pracy, Dz. U. 1990 nr 54, poz. 310.
45. Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, Dz. U. 2018 poz. 2204 ze zm.
46. Ustawa z 23 października 2014 r. o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2014 poz. 1831.
47. Ustawa z 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. 2017 poz. 682 ze zm.
48. Ustawa z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. 1977 nr 32 poz. 140.
49. Wiszniewski J., *Prawo cywilne*, Warszawa 1956.
50. Wolter A., *Zdolność osób fizycznych do działań prawnych*, NP 1947, nr 8.
51. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 11 stycznia 2017 r., I OSK 3256/15, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.
52. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 22 maja 2014 r., sygn. akt I OSK 1234/13, LEX 1578853.
53. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 29 lipca 2011 r., I OSK 321/11, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl>, access 22.07.2016.
54. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 6 maja 2014 r., III AUa 1739/13, LEX nr 1458868.
55. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 18 czerwca 2013 r., III AUa 1319/12, LEX nr 1327485.
56. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 18 maja 1995 r., III AUr 126/95, OSA 1995/6/52.
57. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 27 lutego 2001 r., sygn. akt III AUa 91/2001, www.saos.org.pl/judgments/242092, access 22.07.2016.
58. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 28 czerwca 1991 r., sygn. akt III AUr 23/91, OSAiSN 1992, nr 10, LEX nr 13667 z głosem aprobowującym z pewnymi zastrzeżeniami M. Niedośpiała, OSAiN 1992, nr 10.
59. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 10 czerwca 2016 r., sygn. akt III AUa 200/16, System Analizy Wyroków Sądowych, www.saos.org.pl, access 22.07.2016.
60. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 24 listopada 2015 r., sygn. akt III AUa 990/15, LEX nr 1950628.
61. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 29 stycznia 2014 r., III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, III AUa 844/13.

62. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 26 września 2006 r., III AUa 859/05, LexPolonica nr 2616182.
63. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 8 listopada 2005 r., III AUa 2385/04, LexPolonica nr 394995.
64. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 17 stycznia 2014 r., III AUa 517/12, LEX nr 1428151.
65. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 2 lutego 1993 r., III Aur 602/92, OSA 1993.
66. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z 21 maja 2013 r., sygn. akt III AUa 141/13, OSA 2013.
67. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z 24 maja 1994 r., II I AUr 162/94, OSA 1994/7/60.
68. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 5 czerwca 2012 r., III AUa 164/12, LEX nr 1378640.
69. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 9 lutego 2010 r., III AUa 741/09, Biuletyn Sądu Apelacyjnego w Szczecinie 2011/2/95–111.
70. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 13 maja 2009 r., III AUa 122/09, Lex Polonica nr 2131161.
71. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 26 listopada 2008 r., III AUa 839/08, LEX nr 509776.
72. Wyrok Sądu Najwyższego z 11 maja 2005 r., OSNP 2005 nr 23 poz. 380.
73. Wyrok Sądu Najwyższego z 12 lutego 2015 r., I UK 222/14, LEX nr 1666015.
74. Wyrok Sądu Najwyższego z 13 kwietnia 2005 r., IV CK 648/04, Monitor Prawniczy, nr 6/2006.
75. Wyrok Sądu Najwyższego z 13 lipca 2011 r., I UK 33/11, LEX nr 1043981.
76. Wyrok Sądu Najwyższego z 15 czerwca 2010 r., sygn. akt II CSK 37/10 LEX 852536.
77. Wyrok Sądu Najwyższego z 16 grudnia 1998 r., II UKN 389/98, OSNP 2000/4/156.
78. Wyrok Sądu Najwyższego z 17 października 2008 r., II UK 61/08, LEX nr 741080.
79. Wyrok Sądu Najwyższego z 20 września 2005 r., III UK 77/05, LEX nr 276349.
80. Wyrok Sądu Najwyższego z 21 czerwca 2016 r., sygn. akt I UK 219/15, LEX nr 2109627.
81. Wyrok Sądu Najwyższego z 22 marca 2001 r., II UKN 276, PPiPS 2002 nr 10 poz. 42.
82. Wyrok Sądu Najwyższego z 25 marca 2014 r., sygn. I UK 349/13, LEX 1477426.
83. Wyrok Sądu Najwyższego z 25 stycznia 2000 r., II UKN 341/99, OSNAPiUS 2001 nr 11 poz. 397.
84. Wyrok Sądu Najwyższego z 25 września 2007 r., I UK 101/07, OSNP 2008, nr 21–22 poz. 331.
85. Wyrok Sądu Najwyższego z 28 maja 2008 r., II UK 303/07, OSNP 2009/17–18/244.

86. Wyrok Sądu Najwyższego z 28 stycznia 2009 r., I UK 202/08, OSNP 2010, nr 15–16 poz. 200.
87. Wyrok Sądu Najwyższego z 30 listopada 2005 r., I UK 59/05, OSNP 2006/19–20/310, M.P.Pr. 2006/3/161.
88. Wyrok Sądu Najwyższego z 4 października 2006 r., II UK 42/06, OSNP 2007 nr 19–20 poz. 292.
89. Wyrok Sądu Najwyższego z 7 listopada 1997 r., sygn. akt II UKN 318/97, OSNA-PiUS 1998 nr 16 poz. 491.
90. Wyrok Sądu Najwyższego z 8 marca 2011 r., II UK 305/10, LEX nr 852557.
91. Wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z 21 maja 2013 r., VI U 234/13, Portal Orzeczeń Sądu Okręgowego w Szczecinie.
92. Wyrok Sądu Rejonowego we Wrocławiu z 6 lipca 2016 r., IV U 196/16, Portal Orzeczeń Sądu Rejonowego dla Wrocławia-Śródmieścia.
93. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z 15 stycznia 2015 r., I SA/Bk 438/13, LEX nr 1512140.
94. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 14 września 1982 r., II SA/Wa 441/11, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.
95. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 22 kwietnia 2013 r., sygn. akt II SA/Wa 5/13, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.
96. Zoll F., *Prawo cywilne w zarysie. Część ogólna*, Tom I, Kraków 1948.

Problemy w interpretacji definicji nieszczęśliwego wypadku w umowie ubezpieczenia i orzecznictwie

Streszczenie

Ubezpieczenie następstw nieszczęśliwych wypadków (NNW) jest powszechnie nabywanym ubezpieczeniem, należącym do grupy II załącznika do Ustawy z 11 września 2015 roku o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Wiele zakładów ubezpieczeń oferuje ochronę ubezpieczeniową, której celem jest złagodzenie negatywnych skutków nagłych zdarzeń losowych i nieszczęśliwych wypadków. Warunki i treść umowy takiego ubezpieczenia powinny zostać sformułowane jednoznacznie i w sposób zrozumiały, natomiast postanowienia zapisane nieprecyzyjnie interpretuje się na korzyść ubezpieczającego, ubezpieczonego, uposażonego lub uprawnionego z umowy ubezpieczenia¹. Często jednak pojęcie nieszczęśliwego wypadku definiowane jest przez zakłady ubezpieczeń w sposób niezrozumiały dla klientów. W niniejszej pracy zostaną omówione przyczyny sporów pomiędzy zakładami ubezpieczeń a osobami ubiegającymi się o świadczenie z ubezpieczeń NNW. Sporów, u których podstaw leżą problemy interpretacyjne dotyczące definicji nieszczęśliwego wypadku. Rozważania te zostaną oparte na orzeczeniach sądów powszechnych, w których wskazano katalog zdarzeń mieszczących się w ramach definicji nieszczęśliwego wypadku. Celem tych analiz jest wskazanie najistotniejszych problemów interpretacyjnych i próba ich rozwiązania. Podjęty temat jest szczególnie istotny dla obszarów, w których ryzyko powstania nieszczęśliwego wypadku jest duże. Są to przede wszystkim takie rodzaje działalności jak budownictwo, produkcja czy działalność rolnicza. Przedmiot badań jest częściowo zbieżny z zagadnieniami wypadków przy pracy i bhp, choć znacznie szerszy, dotyczy bowiem także sytuacji, w których do wypadku dochodzi poza

* **Sebastian Barszowski** – Van Ameyde Polska Sp. z o.o.

¹ Art. 15 ust. 5 Ustawy z 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, Dz. U. 2015 poz. 1844.

pracą, w życiu prywatnym. Takie ryzyko może występować szczególnie w gospodarstwach skupionych wokół produkcji rolniczej, na których terenie rolnicy indywidualni i ich rodziny spędzają także czas wolny.

Słowa kluczowe: ubezpieczenia, wypadek, zdarzenie losowe.

Definicja nieszczęśliwego wypadku w ubezpieczeniu NNW

Przeciwdziałanie wypadkom losowym, których konsekwencją jest utrata zdrowia, może być realizowane w dwojaki sposób. Po pierwsze poprzez działania prewencyjne, czyli minimalizowanie ryzyka, zabezpieczanie maszyn rolniczych i środków chemicznych, blokowanie dostępu osobom trzecim do stref, w których występuje duże prawdopodobieństwo wypadku, edukację dotyczącą zagrożeń i bezpieczeństwa pracy itp. Po drugie przez redukcję negatywnych skutków tych wypadków, których nie udało się uniknąć. Produktem, który może być w tym pomocny, jest ubezpieczenie następstw nieszczęśliwych wypadków (NNW). W celu zrozumienia istoty tego ubezpieczenia bardzo ważne jest wyjaśnienie, czym jest nieszczęśliwy wypadek.

Potoczne rozumienie nieszczęśliwego wypadku związane jest z czymś negatywnym, ze zdarzeniem powodującym przykre konsekwencje. Intuicyjne skojarzenia ubezpieczonych mogą jednak różnić się dość znacząco od definicji stosowanych przez zakłady ubezpieczeń. W Słowniku języka polskiego wskazano, że nieszczęśliwy wypadek to „wypadek pociągający za sobą śmierć lub obrażenia”. Natomiast słowo „nieszczęście” zostało zdefiniowane jako „nieprzyjający komuś bieg zdarzeń; zły los; niepomyślne wydarzenie wywołujące cierpienia moralne lub fizyczne; tragedia”². Literatura doktryny pomija niestety tematykę definicji nieszczęśliwego wypadku³. Zamiast tego skupia się na samej istocie omawianego tutaj typu ubezpieczenia i jego roli w systemie ubezpieczeń gospodarczych, dlatego analizę należy rozpocząć od materiału źródłowego, czyli warunków umowy ubezpieczenia.

Zapisy Ogólnych Warunków Ubezpieczeń (OWU) bardzo często są niezrozumiałe i niejednoznaczne dla klientów zakładów ubezpieczeń⁴. W sytuacji,

² *Słownik języka polskiego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, s. 145.

³ T. Sangowski, *Ubezpieczenia gospodarcze*, Warszawa, Wydawnictwo Poltext, 2001; E. Kowalewski, D. Fuchs, W. Mogilski et al., *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Bydgoszcz–Toruń, Oficyna Wydawnicza Branta, 2006

⁴ M. Gawin, *Różnice definicyjne w ogólnych warunkach ubezpieczeń jako czynnik ograniczający odpowiedzialność towarzystwa ubezpieczeniowego na wybranych przykładach*, „Rozprawy ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” 2018, nr 1, s. 49.

gdy dojdzie do wypadku, na ogół pojawia się pytanie, czy poszkodowany posiada stosowną ochronę ubezpieczeniową. Należy również przeanalizować, czy zdarzenie można zakwalifikować jako nieszczęśliwy wypadek w rozumieniu OWU. Bardzo często interpretacja zapisów warunków umowy jest bardzo trudna. Problem ten pojawia się, gdy przyczyna wypadku nie jest jedna, jest nieznana lub nie można jej jednoznacznie zidentyfikować.

Literatura przedmiotu nie wyczerpuje dostatecznie problematyki związanej z konstrukcją definicji nieszczęśliwego wypadku i jego rozumienia⁵. Są to najczęściej publikacje odnoszące się do problematyki wypadku przy pracy. Jest to tematyka zbliżona, jednakże kwestie stosowanych przez zakłady ubezpieczeń zapisów OWU są w literaturze często pomijane. Celem niniejszego opracowania jest próba uchwycenia granicy oddzielającej zdarzenia klasyfikowane przez zakłady ubezpieczeń i sądy jako nieszczęśliwy wypadek od tych, które nie mogą zostać za taki uznane. Ta granica jest bardzo nieostra i trudno zrozumieć, dlaczego często dwa podobne zdarzenia traktowane są zupełnie inaczej i jedno jest nieszczęśliwym wypadkiem, a drugie nim nie jest.

Próba wyjaśnienia wątpliwości pojawiających się przy interpretacji definicji nieszczęśliwego wypadku została podjęta przez autora z kilku powodów. Najważniejszym z nich jest potrzeba pomocy osobom zawierającym umowy ubezpieczenia NNW w zrozumieniu, czym jest nieszczęśliwy wypadek. Ponadto wnioski z niniejszej publikacji powinny ułatwić osobom poszukującym ochrony zarówno podjęcie decyzji w zakresie potrzeby zawarcia umowy ubezpieczenia NNW, jak i potencjalną analizę zasadności roszczenia o wypłatę świadczenia.

Głównym celem, dla którego klienci zawierają umowy z zakładami ubezpieczeń, jest ochrona finansowa przed negatywnymi skutkami przyszłych zdarzeń. Takimi skutkami mogą być np. kalectwo, rozstrój zdrowia, uszczerbek na mieniu czy brak możliwości uzyskania zarobku. Ubezpieczenie jest urządzeniem gospodarczym, które pozwala zastąpić niepewność poniesienia znacznych strat (ryzyko) pewnym, ale stosunkowo niewielkim kosztem (składką)⁶. Warunki ubezpieczenia NNW opierają się na wzajemnych uzgodnieniach stron, a ich podstawowy zakres został określony w art. 829 § 1 Kodeksu cywilnego⁷. Akt ten stanowi, że taki produkt „może dotyczyć: uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia lub śmierci wskutek nieszczęśliwego wypadku”. Świadczenia mogą kompensować potrzeby finansowe poszkodowanych i niekiedy umożliwić im korzystanie z pomocy osób trzecich, a także ułatwić prowadze-

⁵ M. Więcko-Tułowicka, *Definicja nieszczęśliwego wypadku w ubezpieczeniu następstw nieszczęśliwego wypadku i jej interpretacja w praktyce sądowej*, „Rozprawy asekuracyjne” 2018, nr 1 (94).

⁶ B. Hadyniak, *Ubezpieczenie jako urządzenie gospodarcze [w:] Podstawy ubezpieczeń. Tom I – Mechanizmy i funkcje*, red. J. Monkiewicz, Warszawa, Wydawnictwo Poltext, 2000, s. 54.

⁷ Ustawa z 23 kwietnia 1964 Kodeks cywilny, Dz. U. 1964 nr 16 poz. 93.

nie trybu życia zbliżonego do tego sprzed wypadku. W literaturze porusza się też problematykę nakładów ponoszonych przez poszkodowanych na nabycie środków medycznych, a czasem również na konieczność leczenia, które nie może być wykonane w placówkach publicznej służby zdrowia⁸. Pomimo wskazania przez ustawodawcę, jakich skutków dotyczy ubezpieczenie NNW, nie zdefiniowano pojęcia nieszczęśliwego wypadku. Kodeks cywilny i inne ustawy odnoszące się do działalności ubezpieczeniowej i funkcjonowania zakładów ubezpieczeń pozostawiły możliwość dowolnego kształtowania warunków umowy i definiowania nieszczęśliwego wypadku przez strony zawierające umowę⁹. W praktyce zakłady ubezpieczeń najczęściej narzucają treść umowy, a osoba zainteresowana ochroną może przyjąć zaproponowane warunki lub poszukiwać ochrony u innych podmiotów¹⁰.

W literaturze można spotkać się z twierdzeniem, że nieszczęśliwym wypadkiem są nagłe zdarzenia wywołane przyczyną zewnętrzną, w których wyniku ubezpieczeni doznają uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia – trwałego uszczerbku na zdrowiu lub śmierci¹¹. Definicja ta zwraca uwagę na dwa aspekty: zdarzenie jest nagłe oraz wywołane przyczyną zewnętrzną. Czasem podkreślane są także różnice i podobieństwa pomiędzy nieszczęśliwym wypadkiem a wypadkiem przy pracy. Andrzej Łohutko, wskazując na ich cechy wspólne, sprowadza je przede wszystkim do pojęcia czynnika zewnętrznego. Zauważa jednak, że w orzecznictwie i praktyce stosowania tego terminu występuje dość istotne zamieszanie pojęciowe. Zakłady ubezpieczeń w sytuacji pojawienia się wątpliwości co do istnienia czynników egzogenych lub nałożenia się przyczyn współlistniejących skłonne są do odmowy wypłaty świadczenia, podczas gdy działanie czynnika zewnętrznego przy wypadku przy pracy rozumiane jest znacznie szerzej i pokrywa się jednak tylko częściowo z prezentowanymi przez ubezpieczycieli¹². Najlepiej jest odnosić się do pojęcia używanego przez same zakłady ubezpieczeń, które najczęściej wskazywane jest w OWU.

⁸ T. Sangowski, op. cit., s. 210.

⁹ P. Łohutko, *Cecha zewnętrżności w definicjach wypadku przy pracy oraz nieszczęśliwego wypadku w świetle wątpliwości co do przedmiotu definicji obu pojęć*, „Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i Praktyka” 2016, s. 4.

¹⁰ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia Art. 805–834 KC Komentarz*, C.H. Beck, 2016, s. 7.

¹¹ M. Gasińska, *Ubezpieczenie turystyczne w systemie ubezpieczeń gospodarczych*, „Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula” 2013, nr 32 Ekonomia III, s. 53.

¹² P. Łochutko, op. cit. s. 19–20.

Tabela 1. Porównanie definicji nieszczęśliwego wypadku w wybranych zakładach ubezpieczeń

Zakład ubezpieczeń	Przyczyna zewnętrzna	Zdarzenie niezależne od woli ubezpieczonego	Przyczyna nagła	Zdarzenie przypadkowe
PZU	tak	tak	tak	–
Generali	tak	tak	tak	tak
Uniq	tak	tak	tak	–
Warta	tak	tak	tak	–
Aviva	bezpośrednia i wyłączna	tak	tak	–

Źródło: Opracowanie własne na podstawie zapisów OWU¹³.

Największy polski ubezpieczyciel wskazuje, że nieszczęśliwy wypadek to nagłe zdarzenie wywołane przyczyną zewnętrzną, w którego następstwie ubezpieczony, niezależnie od swojej woli, doznał uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia lub zmarł¹⁴. Wyjaśnienie to jest podobne do przedstawionego w literaturze, jedynie zostało rozszerzone o zapis, że przyczyna zdarzenia musi być niezależna od woli ubezpieczonego. Biorąc pod uwagę, że zdarzenie powodujące szkodę mogłoby zostać wywołane celowo przez ubezpieczonego, należy ocenić, że zapis ten jest zbieżny z funkcją umowy ubezpieczenia. Pozwala on jednoznacznie i bezdyskusyjnie wyeliminować sytuacje, w których ubezpieczony celowo doprowadza do uszczerbku na zdrowiu. Problem interpretacyjny może pojawić się jedynie wówczas, gdy do wypadku dojdzie skutek ewidentnego zaniedbania ubezpieczonego. W praktyce można spotkać się z trudnością wyznaczenia granicy pomiędzy celowym działaniem a rozmyślnym zaniedbaniem, które w dużym stopniu przyczyniły się do powstania nieszczęśliwego wypadku. Trudno jest bowiem odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób ubez-

¹³ Ogólne warunki grupowego ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków ustalone uchwałą Zarządu Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń SA nr UZ/102/2013 z 29 marca 2013 r.; Ogólne Warunki Ubezpieczenia Następstw Nieszczęśliwych Wypadków „Dom i Rodzina” Generali T.U. SA obowiązujące od 1 stycznia 2016 r.; Ogólne Warunki Ubezpieczenia Następstw Nieszczęśliwych Wypadków Kierowcy i Pasażerów S.T.U. Ergo Hestia SA oznaczone kodem CBA-NNWK-01/16; Ogólne Warunki Ubezpieczenia Następstw Nieszczęśliwych Wypadków „Na Wypadek” Aviva T.U. SA oznaczone kodem WY/J/5/2012; Ogólne warunki ubezpieczenia PZU NNW ustalone uchwałą Zarządu Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń SA nr UZ/423/2016 z 24 października 2016 r.; Ogólne warunki ubezpieczenia Uniq Wypadek & Przechodność Ubezpieczenie następstw nieszczęśliwych wypadków zatwierdzone Uchwałą Zarządu UNIQA TU SA z 28 grudnia 2015 r.; Ogólne Warunki Ubezpieczenia WARTA NNW, tekst jednolity uwzględniający zmiany wprowadzone aneksem 1/2015.

¹⁴ Ogólne warunki ubezpieczenia PZU NNW ustalone uchwałą Zarządu Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń SA nr UZ/423/2016 z 24 października 2016 r., a także ogólne warunki grupowego ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków ustalone uchwałą Zarządu Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń SA nr UZ/102/2013 z 29 marca 2013 r.

pieczony powinien ustosunkować się do zarzutu winy umyślnej. W sytuacji, gdy wyżej wskazaną definicję potraktuje się literalnie, celowe działanie nie powinno być rozumiane jako wina umyślna. Ubezpieczyciel bardzo łatwo może uciąć tego typu rozważania, wprowadzając do OWU informacje o wyłączeniu odpowiedzialności odszkodowawczej. Między innymi takie sytuacje będą przedmiotem analizy w dalszej części pracy.

Towarzystwo Ubezpieczeń Generali SA definiuje nieszczęśliwy wypadek jako przypadkowe zdarzenie, nagłe i gwałtowne, wywołane przyczyną zewnętrzną, niezależne od woli ubezpieczonego, które miało miejsce w okresie ochrony ubezpieczeniowej, jak również nieszczęśliwy wypadek w środku lokomocji, tj. nieszczęśliwy wypadek, w którym ubezpieczony uczestniczył jako kierowca lub pasażer środka lokomocji; w przypadku rozszerzenia zakresu ubezpieczenia zgodnie z klauzulą nr 12, określoną w Załączniku nr 1 do OWU, za nieszczęśliwy wypadek uważa się również porwanie¹⁵. W zapisie tym pojawia się dodatkowe stwierdzenie, że musi być on spowodowany w sposób przypadkowy. Można to rozumieć dwójako: przypadkowy jako niezależny od woli ubezpieczonego, co i tak zostało wskazane jako warunek powstania nieszczęśliwego wypadku, lub przypadkowy jako wywołany wyłącznie w sposób losowy.

Z kolei w OWU Uniqą T.U. SA nieszczęśliwy wypadek jest traktowany jako nagłe zdarzenie wywołane przyczyną zewnętrzną, w którego następstwie ubezpieczony, niezależnie od swojej woli, doznał uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia lub zmarł; za nieszczęśliwy wypadek uważa się również: 1) niezależne od woli ubezpieczonego utonięcia, oparzenia, sparzenia, skutki uderzenia pioruna, porażenia prądem elektrycznym, a także skutki wzięwania gazów lub oparów, wdychania substancji trujących lub żrących, zatrucia; 2) powstałe wskutek nadmiernego wysiłku ubezpieczonego zwichnięcia stawów, naciągnięcie i zerwanie mięśni, więzadeł, torebek stawowych kończyn lub kręgosłupa; 3) obrażenia powstałe u ubezpieczonego wskutek ataków epilepsji. Za nieszczęśliwy wypadek nie uważa się zachorowania, w tym również występującego nagle, a także zarażeń chorobami zakaźnymi, nawet jeśli powstały w związku z nieszczęśliwym wypadkiem, za wyjątkiem sytuacji, w której poprzez skaleczenia, otarcia skóry lub błony śluzowej w czasie zdarzenia objętego ubezpieczeniem ubezpieczony został zakażony bakteriami tężca lub wirusem wścieklizny. Nieszczęśliwym wypadkiem komunikacyjnym jest także zdarzenie, w którym ubezpieczony uczestniczył jako pieszy, kierowca lub pasażer środka lokomocji i w którym uległ wypadkowi w związku z ruchem lądowym, wodnym lub powietrznym¹⁶. Przytoczony opis jest relatywnie długi, jednakże może ułatwić zrozumienie istoty ubezpieczenia NNW. Należy zwrócić uwagę,

¹⁵ Ogólne Warunki Ubezpieczenia Następstw Nieszczęśliwych Wypadków „Dom i Rodzina” Generali T.U. SA obowiązujące od 1 stycznia 2016 r.

¹⁶ Ogólne warunki ubezpieczenia Uniqą Wypadek & Przeworność Ubezpieczenie następstw nieszczęśliwych wypadków zatwierdzone Uchwałą Zarządu UNIQA TU SA z 28 grudnia 2015 r.

że co do zasady znaczenie pojęcia nieszczęśliwego wypadku jest zbieżne ze wskazanymi powyżej. Jednakże doprecyzowane warunki ubezpieczenia powodują jego zawężenie w pewnych obszarach. Takim ograniczeniem ochrony ubezpieczeniowej jest między innymi wyłączenie z niej zakażeń. Wskazane powyżej definicje innych zakładów ubezpieczeń nie wykluczają zakażeń powstałych wskutek nieszczęśliwego wypadku, podczas gdy Unią T.U. SA takie ograniczenie stosuje¹⁷.

Ogólne Warunki Ubezpieczenia TUIR Warta SA stanowią, że nieszczęśliwy wypadek to nagłe zdarzenie wywołane przyczyną zewnętrzną, w którego następstwie ubezpieczony, niezależnie od swojej woli, doznał uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia lub zmarł¹⁸. Niemal identyczny zapis znajduje się w warunkach ubezpieczenia STU Ergo Hestia SA, w których wskazano, że nieszczęśliwy wypadek to nagłe zdarzenie wywołane przyczyną zewnętrzną, w którego wyniku ubezpieczony – niezależnie od swojej woli – doznał uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia lub zmarł¹⁹. Można domniemywać, że ci ubezpieczyciele sugerowali się definicją stosowaną przez PZU SA, gdyż zapis ten jest zbieżny z zaproponowanym przez największego polskiego ubezpieczyciela. Z drugiej strony wszystkie przytoczone powyżej zakłady ubezpieczeń zapisały w swoich warunkach zbliżone definicje.

Nieco inaczej sformułowaną definicję proponuje Towarzystwo Ubezpieczeń Aviva SA. W warunkach ubezpieczenia można przeczytać, że nieszczęśliwy wypadek to zdarzenie wywołane bezpośrednio i wyłącznie przez zewnętrzną przyczynę niemającą bezpośredniego lub pośredniego źródła w jakimkolwiek fizycznym lub psychicznym schorzeniu ubezpieczonego, która to przyczyna zadziałała w czasie ochrony ubezpieczeniowej w sposób nagły, niezależnie od woli ubezpieczonego²⁰. W porównaniu z wyżej przytoczonymi opisami, TU Aviva SA dość mocno zawęży zakres zdarzeń objętych ochroną ubezpieczeniową. Wypadek musi być spowodowany wyłącznie przez przyczynę zewnętrzną. Oznacza to, że jeśli na przykład wskutek zawrotów głowy ubezpieczony wpadnie pod samochód i dozna urazu, wówczas może pojawić się pole do dyskusji, czy doszło do nieszczęśliwego wypadku wskutek chwilowej niedyspozycji (przyczyna wewnętrzna), czy uderzenia pojazdu (przyczyna zewnętrzna). Powyższy zapis rodzi wątpliwości, czy na przykład osoba chora na nowotwór,

¹⁷ Niezależnie od innych zapisów OWU, w których ubezpieczyciele mogą stosować wyłączenia odpowiedzialności odszkodowawczej poprzez wprowadzenie katalogu zdarzeń, za które zakład ubezpieczeń nie odpowiada. W tym miejscu autor skupia się wyłącznie na samej definicji nieszczęśliwego wypadku.

¹⁸ Ogólne Warunki Ubezpieczenia WARTA NNW, tekst jednolity uwzględniający zmiany wprowadzone aneksem 1/2015.

¹⁹ Ogólne Warunki Ubezpieczenia Następstw Nieszczęśliwych Wypadków Kierowcy i Pasażerów STU Ergo Hestia SA oznaczone kodem CBA-NNWK-01/16.

²⁰ Ogólne Warunki Ubezpieczenia Następstw Nieszczęśliwych Wypadków „Na Wypadek” Aviva TU SA oznaczone kodem WY/J/5/2012.

która w drodze powrotnej z zabiegu chemioterapii potknęła się o wystającą płytkę chodnikową i wskutek upadku złamała rękę w kilku miejscach, uległa nieszczęśliwemu wypadkowi, czy nie. W jakim stopniu osłabienie wynikające z choroby nowotworowej mogło przyczynić się do powstania upadku i czy miało wpływ na rozmiar doznanego uszczerbku na zdrowiu? Wątpliwości nasuwa prawdopodobieństwo, że być może, gdyby upadła zdrowa osoba, wówczas nie doszłoby do złamania ręki. Pomimo że są to rozważania czysto hipotetyczne, to jednak mogą mieć one znaczenie dla stwierdzenia, czy doszło do powstania nieszczęśliwego wypadku.

Pomimo pewnych różnic w przedstawionych przez zakłady ubezpieczeń definicjach nieszczęśliwego wypadku, można znaleźć cechy wspólne dla wszystkich zapisów. Próba stworzenia ogólnej i uniwersalnej definicji tego pojęcia powinna przede wszystkim zostać oparta właśnie na tych cechach. Dotyczą one przede wszystkim przyczyny powstania wypadku powodującego trwały uszczerbek na zdrowiu lub śmierć. Oczywiście równie istotne jest uwzględnienie przepisów prawa i założeń teorii wypadku ubezpieczeniowego.

Przyczynę powstania wypadku charakteryzują następujące cechy:

1. Nagłość – tutaj rozumiana jako zdarzenie jednorazowe, które dzieje się bardzo szybko. Zatem nie może być to stopniowe pogarszanie się stanu zdrowia, np. z powodu przebywania w pomieszczeniu o wysokim stopniu zapylenia, z trującymi oparami, które działają na narządy ubezpieczonego przez długi czas, powodując ich stopniowe i powolne uszkodzenia.
2. Zewnętrzność – ubezpieczony powinien być narażony na działanie czynników pochodzących spoza organizmu. Uraz wywołany uderzeniem o podłogę lub uderzeniem ciałem obcym jest typowym zdarzeniem tego typu. Wątpliwości mogą budzić sytuacje, w których bodziec pochodzący z zewnątrz powoduje reakcję organizmu prowadzącą do powstania szkody, np. omdlenie i upadek wywołany wstrząsem po użądleniu przez pszczołę.
3. Niezależność od woli ubezpieczonego – ubezpieczony powinien unikać zdarzeń powodujących powstanie szkody i im przeciwdziałać. Niezależność od woli ubezpieczonego przejawia się przede wszystkim w jego stosunku do wypadku.

Nieszczęśliwy wypadek i jego cechy w orzecznictwie sądowym

Podsumowując powyższy wywód można stwierdzić, że nieszczęśliwy wypadek w kontekście umów ubezpieczenia II działu załącznika do ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej jest zdarzeniem nagłym,

zewnątrznym i niezależnym od woli ubezpieczonego. W dodatku skutkuje trwałym uszczerbkiem na zdrowiu bądź śmiercią. Takie rozumienie analizowanego pojęcia budzi bardzo wiele wątpliwości. Mogą zdarzyć się sytuacje, w których trudno będzie wskazać, jakie zdarzenia są nagłe, a jakie nimi nie są. Nasuwa się pytanie, ile czasu musi działać czynnik powodujący obrażenia, żeby można było stwierdzić, że był to nagły impuls, a nie długotrwałe oddziaływanie. Podobne wątpliwości budzą dwa kolejne warunki – zewnętrżność i niezależność od woli ubezpieczonego.

W dalszej części pracy autor skupi się właśnie na próbie wyjaśnienia powyższych przesłanek w kontekście sporów pomiędzy ubezpieczonymi a zakładami ubezpieczeń. Rozważania te zostaną oparte na orzeczeniach sądów powszechnych, które rozstrzygają, jakie zdarzenia mieszczą się w ramach definicji nieszczęśliwego wypadku. Celem tych analiz jest rozwianie wątpliwości interpretacyjnych i weryfikacja, które z nich sprawiają największy problem.

Zgodnie z przytoczonymi powyżej zapisami OWU nieszczęśliwy wypadek jest zdarzeniem niezależnym od woli ubezpieczonego. Problem w interpretacji, czy konkretne zdarzenie spełnia tę przesłankę może wystąpić, gdy dojdzie do niego wskutek zawinienia bądź zaniedbania ubezpieczonego. Na przykład wypadek komunikacyjny co do zasady traktowany jest jako nieszczęśliwy wypadek. Czy jednak można stwierdzić, że powstał on niezależnie od woli ubezpieczonego, gdy wydarzył się z jego wyłącznej winy, np. z powodu niezachowania bezpiecznej prędkości? Kwestia niezależności wypadku od woli ubezpieczonego jest dyskusyjna. Taka wątpliwość poddawana była ocenie Sądu Okręgowego w Tarnowie. Ubezpieczona spowodowała wypadek komunikacyjny, wskutek którego została poddana hospitalizacji. Sąd stwierdził, że nawet jeśli wypadek jest zawiniony przez ubezpieczonego w sposób nieumyślny, to można stwierdzić, że jest niezależny od jego woli²¹. Zawinienie w sposób nieumyślny, które doprowadziło do powstania wypadku, jest zdarzeniem niezależnym od woli ubezpieczonego. Nie można stwierdzić, że osoba, która na przykład porusza się pojazdem z niedozwoloną prędkością, czyni to w celu doprowadzenia do wypadku.

Niektóre zakłady ubezpieczeń zastrzegają, że jeśli do wypadku dojdzie w chwili, gdy ubezpieczony jest pod wpływem alkoholu, narkotyków lub innych środków odurzających, wówczas odszkodowanie się nie należy. Spożywanie wyrobów alkoholowych lub zażywanie narkotyków wpływa na zachowanie ubezpieczonego i może się przyczynić do powstania uszczerbku na zdrowiu. Jeśli zapisy OWU literalnie wskazują brak odpowiedzialności odszkodowawczej zakładu ubezpieczeń, wówczas sprawa jest jednoznaczna i nie budzi wątpliwości. Kontrowersji nie wzbudza też sytuacja, w której ubezpieczony jest trzeźwy i umrze wskutek obrażeń głowy powstałych podczas poślizgnięcia

²¹ Wyrok Sądu Okręgowego w Tarnowie z 16 października 2014 r., sygn. akt I Ca 314/14.

się na schodach i upadku²². Problemem jest jednak ustalenie, czy stan upojenia alkoholem poszkodowanego ma wpływ na powstanie szkody, jeśli ubezpieczyciel w takim przypadku nie wyłącza swojej odpowiedzialności. W każdym przypadku należy to dokładnie zbadać. Sąd Rejonowy w Gdyni rozpatrywał sytuację, w której ubezpieczony pod wpływem alkoholu wszedł na czerwonym świetle pod nadjeżdżający samochód i wskutek potrącenia doznał uszczerbku na zdrowiu. Sąd postanowił, że w tej sytuacji nie można mówić o nieszczęśliwym wypadku, gdyż potrącenie przez samochód nie było niezależne od woli ubezpieczonego i nie stanowiło jedynej i wyłącznej przyczyny. Zachowanie poszkodowanego ma istotny wpływ na powstanie spornego zdarzenia i nawet fakt, że kierujący pojazdem przekroczył w miejscu szkody dopuszczalną prędkość nie może prowadzić do sytuacji, w której wyłączna wina za zdarzenie zostanie przypisana kierowcy²³. W przedmiotowej sprawie warto podkreślić, że zachowanie poszkodowanego polegające nie tylko na pozostawaniu w stanie upojenia alkoholowego, lecz także wtargnięciu na czerwonym świetle przed jadący samochód może zostać potraktowane jako zachowanie poszkodowanego przyczyniające się do powstania zdarzenia skutkującego uszczerbkiem na zdrowiu.

Problematiczne może być ustalenie, kiedy do uszczerbku na zdrowiu dojdzie wskutek działania bodźca zewnętrznego. Uszczerbek na zdrowiu powstały wskutek niefortunnej zmiany pozycji ciała może nie zostać objęty ochroną z tytułu ubezpieczenia NNW. Przykładem jest sytuacja, kiedy poszkodowana podczas wykonywania przysiadu przy zakładaniu butów skrzyła staw skokowy z uszkodzeniem łąkotki przyśrodkowej. Niefortunna zmiana pozycji ciała jest zarówno przez ubezpieczyciela, jak i przez sąd uznana za zdarzenie niebędące nieszczęśliwym wypadkiem. W powyższej sprawie sąd uznał, że niefortunna zmiana pozycji ciała nie miała żadnych znamion działania przyczyny zewnętrznej. Podczas gdy definicja nieszczęśliwego wypadku zapisana w warunkach ubezpieczenia wskazuje, że jest to zdarzenie wywołane przyczyną zewnętrzną będącą wyłączną oraz bezpośrednią przyczyną zdarzenia objętego odpowiedzialnością²⁴.

Trudność w ustaleniu, czy doszło do powstania nieszczęśliwego wypadku, może zaistnieć w sytuacji, w której poszkodowany jest jednocześnie przewlekłe chory. W takich sprawach należy dokładnie oddzielić objawy związane ze stanem chorobowym od przyczyny i skutku zdarzenia. Niektóre zakłady ubezpieczeń wyłączają swoją odpowiedzialność odszkodowawczą, jeśli poszkodowany doznał obrażeń ciała lub zgonu w związku ze stanem chorobowym. Ponadto, nawet jeśli taki zapis nie ma zastosowania, to i tak nałożenie się

²² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 14 maja 2015 r., sygn. akt I ACa 164/15.

²³ Wyrok Sądu Rejonowego w Gdyni z 12 lipca 2016 r., sygn. akt I C 1539/14.

²⁴ Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z 12 maja 2014 r., sygn. akt II Ca 212/14.

tych dwóch czynników jest niezwykle problematyczne. Należy jednak stwierdzić, że jeśli do nieszczęśliwego wypadku dojdzie z przyczyny ewidentnie zewnętrznej, to pomimo utrzymujących się stanów chorobowych ubezpieczonego ubezpieczyciel powinien przyjąć odpowiedzialność i wypłacić świadczenie. Potwierdzeniem powyższego jest wyrok Sądu Rejonowego w Dzierżoniowie z 12 marca 2014 roku²⁵. Poszkodowany w trakcie dojazdu do szpitala, gdy oczekiwał na pociąg, został popchnięty plecakiem. W wyniku upadku na peron doznał obrażeń ciała. Wątpliwości w powyższej sprawie może budzić fakt, że poszkodowany leczył się na okoliczność choroby nowotworowej. Należy zatem wziąć pod uwagę, czy choroba ta miała jakikolwiek wpływ na powstanie wypadku i na jego konsekwencje. Stanowisko sądu w powyższej sprawie było jasne i nie budziło żadnych wątpliwości. Zdarzenie powstało nagle, z przyczyn zewnętrznych i niezależnie od woli poszkodowanego. Problem pojawiłby się, gdyby poszkodowany miał na przykład chorobowo osłabione kości. Wówczas doszłoby do nałożenia się dwóch różnych czynników – choroby i nieszczęśliwego wypadku. Zakłady ubezpieczeń powinny jednak w takich przypadkach wyraźnie określać, czy istnieje odpowiedzialność, gdy na zakres szkody lub fakt powstania wypadku ma wpływ stan chorobowy, i jeśli tak, to czy szkoda powstała wskutek stanu chorobowego, czy działania czynnika zewnętrznego.

O tym, jak trudne jest stwierdzenie wystąpienia nieszczęśliwego wypadku, gdy mogą wystąpić jednocześnie różne potencjalne przyczyny zgonu, świadczy uzasadnienie Sądu Apelacyjnego w Warszawie, który w swoim wyroku z 2 kwietnia 2014 r. (sygn. akt I ACa 1749/13) rozpatrywał pozew przeciwko zakładowi ubezpieczeń. Ubezpieczony zmarł wskutek krwawienia po pęknięciu żyłaków przełyku. Było to zdarzenie nagłe i niezależne od woli ubezpieczonego. Jednakże żyłaki przełyku są następstwem marskości wątroby i w opinii biegłego mogły pęknąć samoistnie. W związku z tym sąd stwierdził, że zgon powstały wskutek pęknięcia żyłaków przełyku nie może zostać zakwalifikowany jako nieszczęśliwy wypadek. Przyczyny zewnętrznej trudno się dopatrzyć także wtedy, gdy przyczyną nieszczęśliwego wypadku jest zasłabnięcie z powodu zaburzenia rytmu serca. O nieszczęśliwym wypadku trudno mówić, nawet jeśli zaburzenie to spowodowane było egzogenicznym impulsem wywołującym stres. Odpowiedź na pytanie, czy przyczyną zdarzenia był bodziec zewnętrzny, jest bardzo trudna i w przedmiotowej sprawie została udzielona przez biegłego z zakresu medycyny²⁶.

Choroby, które spotykają ubezpieczonych, mogą czasem wykluczać odpowiedzialność zakładów ubezpieczeń z tytułu zawartych umów ubezpieczenia NNW. Jest to bardzo poważny problem, zwłaszcza jeśli dolegliwość uniemożliwiająca uzyskanie świadczenia istnieje jeszcze przed zawarciem umowy

²⁵ Wyrok Sądu Rejonowego w Dzierżoniowie z 12 marca 2014 r., sygn. akt. I C 216/11.

²⁶ Wyrok Sądu Rejonowego w Łęborku z 16 września 2015 r., sygn. akt I C 615/14.

ubezpieczenia. Na dylemat ten zwraca uwagę Wojciech Kamiński²⁷. Czynniki istniejące przed zawarciem umowy ubezpieczenia mają wpływ na ryzyko zakładu ubezpieczeń. Jeśli choroba wyklucza możliwość powstania nieszczęśliwego wypadku, wówczas zgodnie z art. 806 §1 Kodeksu cywilnego umowa ubezpieczenia jest nieważna. Warunkiem zawarcia umowy ubezpieczenia jest możliwość zajścia wypadku ubezpieczeniowego.

Śmierć z powodu nagłego zakażenia bakteriami pochodzącymi z zewnątrz jest jedną z sytuacji, w której trudno jednoznacznie zająć stanowisko, czy doszło do nieszczęśliwego wypadku, czy nie. Wątpliwości budzi fakt, czy do uszczerbku na zdrowiu doszło w sposób nagły z powodu działania bodźca zewnętrznego. Sepsa (posocznica) może spowodować zgon nawet w ciągu kilkunastu godzin. Zdarzenie takie może mieć przebieg nagły, niezależny od woli ubezpieczonego. W tego typu sprawach bardzo ważna jest analiza bezpośredniej przyczyny zgonu i odpowiedź na ważne pytania. Czy zakażenie bezpośrednio spowodowało zgon? Czy uaktywniło inne stany chorobowe poszkodowanego? Zgodnie z opinią Sądu Rejonowego w Jaworze wyrażoną w wyroku o sygnaturze I C 79/15 nieszczęśliwy wypadek oznacza sytuację, w której zakażenie jest jedyną i wyłączną przyczyną zgonu. Jeśli dojdzie do nałożenia się kilku chorób bądź zakażeniu towarzyszyć będzie ogólny zły stan zdrowia, wówczas z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że zgon nie nastąpił z powodu nieszczęśliwego wypadku²⁸. Z analizowanego orzeczenia wynika zatem, że w warunkach, w których do zakażenia dojdzie w sposób nagły, bakterie będą pochodzić z zewnątrz i stan zdrowia poszkodowanego nie przyczyni się do powstania szkody, to nie można wykluczyć powstania nieszczęśliwego wypadku.

Aby zakład ubezpieczeń przyjął odpowiedzialność odszkodowania z tytułu NNW konieczne jest, aby następstwem nieszczęśliwego wypadku był trwały uszczerbek na zdrowiu lub śmierć²⁹. Trwały uszczerbek na zdrowiu oznacza najczęściej upośledzenie funkcji organu, narządu lub układu, albo jego utratę. Jeśli jednak upośledzenie organu wystąpiło jeszcze przed zdarzeniem wskazanym przez poszkodowanego jako wywołujące szkodę, wówczas trudno jest stwierdzić, że wystąpił trwały uszczerbek na zdrowiu. Takim zdarzeniem może być niestabilność stawu barkowego, skutkująca zwichnięciami nawykowymi, pojawiającymi się przy przeciążeniach lub upadkach. Nawet jeśli zwichnięcie powstanie podczas upadku, wówczas nie może zostać zakwalifikowane jako trwały uszczerbek na zdrowiu, gdyż jest tylko skutkiem wcześniejszego stanu³⁰.

²⁷ W. Kamiński, Wyłączenie odpowiedzialności ubezpieczyciela z uwagi na przyczynę wypadku dotyczące okresu przed rozpoczęciem ochrony ubezpieczeniowej, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” nr 19 (2/2015), s. 21–30.

²⁸ Wyrok Sądu Rejonowego w Jaworze z 10 marca 2016 r., sygn. akt. I C 79/15.

²⁹ Ogólne Warunki ubezpieczenia NNW „Dom i Rodzina”, op. cit.

³⁰ Wyrok Sądu Okręgowego w Poznaniu z 14 października 2014 r., sygn. akt I C37/13.

Przytoczone orzeczenia obrazują, jak problemowe jest jednoznaczne stwierdzenie, czy trzy najważniejsze przesłanki warunkujące powstanie nieszczęśliwego wypadku zostały zrealizowane. Największą trudność stwarzają sytuacje, w których do zdarzenia dochodzi wskutek nałożenia się kilku różnych przyczyn. Wówczas ocenie poddawane jest to, która z nich miała bezpośredni wpływ na powstanie wypadku, i czy istnieją znamiona przyczyny zewnętrznej. Ubezpieczony może bowiem być osobą chorą lub osłabioną.

Nieco mniej wątpliwości budzi zagadnienie, czy do zdarzenia doszło wskutek zdarzenia niezależnego od woli ubezpieczonego. Warunek ten ma na celu przede wszystkim zmuszenie ubezpieczonych do przeciwdziałania powstawaniu wypadków, do unikania brawury i zagrożeń. Eliminuje także sytuacje, w których ubezpieczony celowo powoduje zdarzenie. Jeśli ubezpieczyciel wykaże takie zachowanie, wówczas odszkodowanie nie zostanie wypłacone. Nie chodzi tu tylko o sytuacje wskazane w art. 298 §1 Kodeksu karnego, lecz także o próby samobójcze, w których rezultacie powstaje trwały uszczerbek na zdrowiu. Można przyjąć, że jeśli nawet ubezpieczony przyczyni się do powstania szkody w sposób nieumyślny, to należy traktować takie zdarzenie jako niezależne od jego woli.

Jak już wcześniej podkreślano, świadczenie z tytułu ubezpieczenia NNW wypłacane jest, jeśli dojdzie do działania czynnika zewnętrznego, który spowoduje zdarzenie nagłe i niezależne od woli ubezpieczonego, i w jego konsekwencji nastąpi uszkodzenie ciała lub śmierć³¹. Przy czym warto zwrócić uwagę na to, że ubezpieczyciele wymagają, aby uszkodzenie ciała nosiło znamiona trwałego uszczerbku na zdrowiu. Pojęcie to może zostać zdefiniowane jako trwałe, nierokujące poprawy uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia³². Przy jego ocenie zakłady ubezpieczeń korzystają najczęściej z opinii lekarza, który z nimi współpracuje³³. Lekarze posiłkują się tabelami trwałego uszczerbku na zdrowiu, które stanowią załącznik do OWU.

Podsumowanie

Definicja nieszczęśliwego wypadku teoretycznie wydaje się zrozumiała dla obu stron umowy ubezpieczenia. Nie można zatem stwierdzić, że jest to pojęcie otwarte, do którego w przyszłości będą dodawane nowe kategorie zdarzeń. Problemem, na który zwrócono uwagę w niniejszym badaniu, jest trudność w zidentyfikowaniu zdarzeń, które mogą być potraktowane jako nieszczęśliwy

³¹ T. Sangowski, op. cit. s. 211.

³² Ogólne Warunki Ubezpieczenia PZU NNW..., op. cit.

³³ T. Sangowski, op. cit. s. 211.

wypadek. Nie każde zdarzenie powodujące śmierć lub powstanie obrażeń ciała może zostać tak zakwalifikowane.

Z zapisów warunków ubezpieczenia wynikają przesłanki, które muszą zostać spełnione, aby konkretne zdarzenie zostało uznane za nieszczęśliwy wypadek:

- nagłość,
- zewnętrzność przyczyny,
- niezależność od woli ubezpieczonego.

Wyroki sądów powszechnych także odnoszą się do pojęć nagłości, zewnętrzności i niezależności od woli ubezpieczonego. Definicje te nie są wyjaśniane w OWU, przez co każda ze stron umowy ubezpieczenia może je rozumieć w nieco inny sposób. Z jednej strony wydaje się, że każdy z trzech wskazanych warunków jest zrozumiały. Z drugiej – bardzo trudno byłoby przytoczyć jednoznaczne opisy dla każdego z powyższych pojęć. Nie można zatem potępiać ubezpieczycieli za ich brak. Problem polega właśnie na tym, że o ile definicję nieszczęśliwego wypadku można uznać za zamkniętą, to ewentualna dyskusja dotyczy przesłanek, które muszą być spełnione, aby zdarzenie zostało poprawnie zakwalifikowane. Z niniejszego opracowania można wywnioskować, że zarówno zakłady ubezpieczeń, jak i sądy powszechne podchodzą raczej intuicyjne do rozumienia powyższych terminów. W badanych przypadkach trudno jest jednak mówić o istotnych różnicach w postrzeganiu analizowanych pojęć przez sądy powszechne i zakłady ubezpieczeń.

Orzecznictwo sądowe należy w tym miejscu traktować jako rozstrzygający głos w sporze pomiędzy ubezpieczonymi a zakładami ubezpieczeń. Dlatego też analiza orzeczeń jest tak bardzo pomocna przy interpretacji zapisów OWU. Przeprowadzone studia pozwalają dość precyzyjnie określić, w jaki sposób należy rozumieć takie cechy nieszczęśliwego wypadku jak nagłość, zewnętrzność i niezależność od woli ubezpieczonego. Są to cechy wspólne, do których nawiązują definicje nieszczęśliwego wypadku stosowane przez omówione tutaj zakłady ubezpieczeń.

Nagłość rozumiana jako zdarzenie jednorazowe, które dzieje się bardzo szybko. Jednoznacznie można stwierdzić, że zdarzeniem nagłym nie może być stopniowe pogarszanie się stanu zdrowia, np. z powodu przebywania w pomieszczeniu o wysokim stopniu zapylenia, z trującymi oparami, które działają na narządy ubezpieczonego przez długi czas, powodując ich stopniowe i powolne uszkodzenia. Na bazie przeanalizowanego orzecznictwa można nawet wysunąć tezę, że w pewnych określonych warunkach jako zdarzenie nagłe może być potraktowane zakażenie organizmu.

Przez zewnętrzność rozumiemy sytuację, w której ubezpieczony jest narażony na działanie czynników pochodzących spoza organizmu. Uraz wywołany uderzeniem o podłoże lub uderzeniem ciałem obcym jest typowym zdarzeniem

tego typu. Wątpliwości mogą budzić sytuacje, w których bodziec pochodzący z zewnątrz powoduje reakcję organizmu prowadzącą do powstania szkody, np. omdlenie i upadek wywołany wstrząsem po użądleniu przez pszczołę.

I ostatnia kwestia – niezależność od woli ubezpieczonego. Ubezpieczony powinien unikać zdarzeń powodujących powstanie szkody, a nawet im przeciwdziałać. Zachowania takie jak nieumyślne przyczynienie się do powstania nieszczęśliwego wypadku nie powinny wyłączać odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń. Trudno bowiem stwierdzić, że wypadek zaistniał z woli ubezpieczonego, jeśli jego przyczyną była nieuwaga. Przy analizie takich przypadków zawsze jest brana pod uwagę umyślność działania ubezpieczonego i stopień jego zawinienia.

Zakłady ubezpieczeń mają jednak pewną dowolność w kształtowaniu umowy ubezpieczenia i może się zdarzyć, że w obrocie gospodarczym pojawi się w najbliższej przyszłości ubezpieczenie typu NNW, które będzie odbiegać od opisanych przez autora przypadków.

Sebastian Barszowski – Van Ameyde Polska Sp. z o.o.

Literatura

1. Gasińska M., *Ubezpieczenie turystyczne w systemie ubezpieczeń gospodarczych*, „Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula” 2013, nr 32 Ekonomia III.
2. Gawin M., *Różnice definicyjne w ogólnych warunkach ubezpieczeń jako czynnik ograniczający odpowiedzialność towarzystwa ubezpieczeniowego na wybranych przykładach*, „Rozprawy ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” 2018, nr 1.
3. Hadyniak B., *Ubezpieczenie jako urządzenie gospodarcze [w:] Podstawy ubezpieczeń. Tom I – Mechanizmy i funkcje*, red. J. Monkiewicz, Warszawa, Wydawnictwo Poltext, 2000.
4. Kamieński W., *Wyłączenie odpowiedzialności ubezpieczyciela z uwagi na przyczynę wypadku dotyczące okresu przed rozpoczęciem ochrony ubezpieczeniowej*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” nr 19 (2/2015).
5. Kowalewski E., Fuchs D., Mogilski W. et al., *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Bydgoszcz–Toruń, Oficyna Wydawnicza Branta, 2006.
6. Krajewski M., *Umowa ubezpieczenia Art. 805–834 KC Komentarz*, C.H. Beck, 2016.
7. Kuta Ł., *Wpływ inwestycji w gospodarstwach rolnych na poprawę bezpieczeństwa rolników*, „Inżynieria Rolnicza” 2013, z. 3 (145), t. 1.

8. Łohutko P., *Cecha zewnętrżności w definicjach wypadku przy pracy oraz nieszczęśliwego wypadku w świetle wątpliwości co do przedmiotu definicji obu pojęć*, „Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i Praktyka” 2016.
9. Ogólne warunki grupowego ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków ustalone uchwałą Zarządu Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń SA nr UZ/102/2013 z 29 marca 2013 r.
10. Ogólne Warunki Ubezpieczenia Następstw Nieszczęśliwych Wypadków „Dom i Rodzina” Generali T.U. SA.
11. Ogólne Warunki Ubezpieczenia Następstw Nieszczęśliwych Wypadków „Na Wypadek” Aviva TU SA oznaczone kodem WY/J/5/2012.
12. Ogólne Warunki Ubezpieczenia Następstw Nieszczęśliwych Wypadków Kierowcy i Pasażerów STU Ergo Hestia SA oznaczone kodem CBA-NNWK-01/16.
13. Ogólne warunki ubezpieczenia PZU NNW ustalone uchwałą Zarządu Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń SA nr UZ/423/2016 z 24 października 2016 roku.
14. Ogólne warunki ubezpieczenia Uniqa Wypadek & Przezorność Ubezpieczenie następstw nieszczęśliwych wypadków zatwierdzone Uchwałą Zarządu UNIQA TU SA z 28 grudnia 2015 r.
15. Ogólne Warunki Ubezpieczenia WARTA NNW, tekst jednolity uwzględniający zmiany wprowadzone aneksem 1/2015.
16. Sangowski T., *Ubezpieczenia gospodarcze*, Warszawa, Wydawnictwo Poltext, 2001.
17. Słownik Języka Polskiego, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.
18. Ustawa z 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, Dz. U. 2015 poz. 1844.
19. Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. 1964 nr 16 poz. 93.
20. Więcko-Tułowicka M., *Definicja nieszczęśliwego wypadku w ubezpieczeniu następstw nieszczęśliwego wypadku i jej interpretacja w praktyce sądowej*, „Rozprawy asekuracyjne” 2018, nr 1 (94).
21. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 14 maja 2015 r., sygn. akt I ACa 164/15.
22. Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z 12 maja 2014 r., sygn. akt II Ca 212/14.
23. Wyrok Sądu Okręgowego w Poznaniu z 14 października 2014 r., sygn. akt I C37/13.
24. Wyrok Sądu Okręgowego w Tarnowie z 16 października 2014 r., sygn. akt I Ca 314/14.
25. Wyrok Sądu Rejonowego w Dzierżonowie z 12 marca 2014 r., sygn. akt. I C 216/11.
26. Wyrok Sądu Rejonowego w Gdyni z 12 lipca 2016 r., sygn. akt I C 1539/14.
27. Wyrok Sądu Rejonowego w Jaworze z 10 marca 2016 r., sygn. akt. I C 79/15.
28. Wyrok Sądu Rejonowego w Lęborku z 16 września 2015 r., sygn. akt I C 615/14.

**Problems in interpreting the definition
of an unfortunate accident
in the insurance contract and case-law
Abstract**

Personal accident insurance (in Polish: *Ubezpieczenie następstw nieszczęśliwych wypadków* – NNW) is a commonly purchased insurance belonging to group II of the Annex to the Act of 11 September 2015 on insurance and reinsurance activities. Many insurance companies offer insurance protection, which aims to mitigate the negative effects of sudden fortuitous events and accidents. The terms and content of such an insurance contract should be formulated unambiguously and clearly, while the provisions imprecisely interpreted shall be interpreted in favor of the policyholder, insured or beneficiary of the insurance contract¹. Often, however, the concept of unfortunate accidents is defined by insurance companies in a way incomprehensible to customers. This paper will discuss the causes of disputes between insurance companies and applicants for accident insurance, as well as disputes based on interpretation problems regarding the definition of an accident. These considerations will be based on the rulings of common courts, in which the catalog of events falling under the definition of an accident was indicated. The purpose of these analyses is to identify the most important interpretation problems and attempt to solve them. This topic is particularly relevant for areas where the risk of an accident is high. Primarily, these are activities such as construction, production, and agriculture. The subject of the research partly overlaps with the issues of accidents at work and health and safety, although much broader, because it also concerns situations in which the accident occurs outside of work, such as in private life. Such risk may occur especially on farms concentrated around agricultural production, where individual farmers and their families also spend their free time.

Keywords: insurance, accident, unfortunate accident.

Problems in interpreting the definition of an unfortunate accident in the insurance contract and case-law

Abstract

Personal accident insurance (in Polish: *Ubezpieczenie następstw nieszczęśliwych wypadków* – NNW) is a commonly purchased insurance belonging to group II of the Annex to the Act of 11 September 2015 on insurance and reinsurance activities. Many insurance companies offer insurance protection, which aims to mitigate the negative effects of sudden fortuitous events and accidents. The terms and content of such an insurance contract should be formulated unambiguously and clearly, while the provisions imprecisely interpreted shall be interpreted in favor of the policyholder, insured or beneficiary of the insurance contract¹. Often, however, the concept of unfortunate accidents is defined by insurance companies in a way incomprehensible to customers. This paper will discuss the causes of disputes between insurance companies and applicants for accident insurance, as well as disputes based on interpretation problems regarding the definition of an accident. These considerations will be based on the rulings of common courts, in which the catalog of events falling under the definition of an accident was indicated. The purpose of these analyses is to identify the most important interpretation problems and attempt to solve them. This topic is particularly relevant for areas where the risk of an accident is high. Primarily, these are activities such as construction, production, and agriculture. The subject of the research partly overlaps with the issues of accidents at work and health and safety, although much broader, because it also

* **Sebastian Barszowski** – Van Ameyde Polska Sp. z o.o.

¹ Article 15 para. 5 of the Act of 11 September 2015 on insurance and reinsurance activities, Journal Of Laws of 2015, item 1844.

concerns situations in which the accident occurs outside of work, such as in private life. Such risk may occur especially on farms concentrated around agricultural production, where individual farmers and their families also spend their free time.

Keywords: insurance, accident, unfortunate accident.

Definition of an unfortunate accident in NNW insurance

The prevention of unfortunate accidents, which result in loss of health, can be implemented in two ways. Firstly, through preventive measures, i.e. minimizing risk, securing agricultural machinery and chemicals, blocking third parties access to zones where there is a high probability of an accident, education about hazards and occupational safety, etc. Secondly, by reducing the negative effects of these accidents, which could not be avoided. What can be helpful in such a case is personal accident insurance (NNW). In order to understand the essence of this insurance, it is very important to explain what an unfortunate accident actually is.

An unfortunate accident is commonly associated with something negative; an event that causes unpleasant consequences. Intuitive associations of insured persons may, however, differ quite significantly from the definitions used by insurance companies. The Polish Dictionary indicates that an unfortunate accident is “an accident involving death or injury”. However, the word “unfortunate” was defined as an “unfavorable course of events; bad fate; adverse event causing moral or physical suffering; tragedy”². Unfortunately, it omits the subject of the definition of an unfortunate accident³. Instead, it focuses on the very essence of the type of insurance discussed here and its role in the business insurance system, so the analysis should start with the source material, i.e. the terms of the insurance contract.

The provisions of the General Terms and Conditions of Insurance (in Polish: *Ogólne Warunki Ubezpieczeń – OWU*) are very often incomprehensible and ambiguous for the clients of insurance companies⁴. In the event of an accident, the question usually arises as to whether the injured party has adequate insur-

² *Słownik języka polskiego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, p. 145.

³ T. Sangowski, *Ubezpieczenia gospodarcze*, Warszawa, Wydawnictwo Poltext, 2001; E. Kowalewski, D. Fuchs, W. Mogilski et al., *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Bydgoszcz–Toruń, Oficyna Wydawnicza Branta, 2006.

⁴ M. Gawin, *Różnice definicyjne w ogólnych warunkach ubezpieczeń jako czynnik ograniczający odpowiedzialność towarzystwa ubezpieczeniowego na wybranych przykładach*, “Rozprawy ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” 2018, No. 1, p. 49.

ance coverage. Whether the event can be classified as an accident within the meaning of the OWU should also be analyzed. Very often, it is very difficult to interpret the terms of the contract. This problem occurs when there is more than one cause of the accident, the cause is unknown, or cannot be clearly identified.

The literature on the subject does not sufficiently cover the issues related to the construction of the definition of an unfortunate accident and its understanding⁵. These are usually publications related to the issue of an accident at work. This is a similar topic, and yet, the issues of the provisions used by insurance companies are often overlooked. The purpose of this study is to attempt to capture the border separating events classified by insurance companies and courts as an unfortunate accident from those that cannot be considered as such. This border is blurred and therefore often it is difficult to understand why two similar events are treated differently and one is an unfortunate accident and the other is not.

The author attempts to clarify doubts which arise during the interpretation of the definition of an unfortunate accident for several reasons. The most important reason is the need to help people concluding accident insurance contracts to understand what an accident is. In addition, the conclusions of this publication should help those seeking protection to make a decision regarding the need to conclude a personal accident insurance contract or use this publication for potential analysis of the merits of a claim for payment of benefits.

The main purpose for which clients conclude contracts with insurance companies is financial protection against the negative effects of future events. Such effects may include, for example, disability, a health disorder, damage to property, or the inability to earn a living. Insurance is a type of means which allows one to replace the uncertainty of incurring significant losses (risk) at a relatively low cost (contribution)⁶. Accident insurance conditions are based on the mutual agreement of the parties, and their basic scope is specified in art. 829 § 1 of the Civil Code⁷. This act states that such a product “may concern the following: bodily injury, health disorder, or death as a result of an accident”. The benefits may compensate for the financial needs of victims and sometimes enable them to benefit from the help of third parties, as well as facilitate a lifestyle similar to that before the accident. It also deals with the issue of expenditures incurred by the accident victims for the purchase of medical supplies, and sometimes also for treatment, which cannot be performed in public health care

⁵ M. Więcko-Tułowicka, *Definicja nieszczęśliwego wypadku w ubezpieczeniu następstw nieszczęśliwego wypadku i jej interpretacja w praktyce sądowej*, “Rozprawy asekuracyjne” 2018, No. 1 (94).

⁶ B. Hadyniak, *Ubezpieczenie jako urządzenie gospodarcze* [in:] *Podstawy ubezpieczeń. Tom I – Mechanizmy i funkcje*, red. J. Monkiewicz, Warszawa, Wydawnictwo Poltext, 2000, p. 54.

⁷ Act of April 23, 1964 Civil Code, Dz. Of Laws of 1964 No. 16, item 93.

facilities⁸. Despite the legislator's indication of the consequences of personal accident insurance, the concept of an unfortunate accident was not defined. The Civil Code and other laws relating to insurance activities and the functioning of insurance companies have left the possibility of interpreting the terms of the contract and defining an unfortunate accident by the parties concluding the contract⁹. In practice, insurance companies usually impose the content of the contract, and the person interested in being secured may accept the proposed conditions or seek protection from other entities¹⁰.

In the literature, one may find the claim that an unfortunate accident is a sudden event caused by an external circumstance, in which the insured suffers a bodily injury or health disorder – permanent damage to health or death¹¹. This definition draws attention to two aspects: the event is sudden and caused by an external cause. Sometimes differences and similarities between unfortunate accidents and accidents at work are also highlighted. Pointing out their common features, Andrzej Łohutko reduces them primarily to the concept of an external factor. He notes, however, that there is quite a lot of conceptual confusion when it comes to the case-law and the practical usage of this term. When doubts arise as to the existence of exogenous factors or overlapping of co-existing causes, insurance companies, are inclined to refuse payment of benefits, while the action of the external factor in the event of an accident at work is understood more broadly and only partially overlaps with those presented by insurers¹². It is best to refer to the term used by the insurance companies themselves, which is most often indicated in the general insurance conditions.

The largest Polish insurer indicates that an unfortunate accident is a sudden event caused by an external cause, in which the insured, regardless of his will, suffered bodily injury, health disorder, or died¹³. This explanation is similar to the one presented in literature, only it has been extended to include that the cause of the event must be independent of the will of the insured. Considering that the incident giving rise to the damage could be caused intentionally by the insured, it should be assessed that this provision coincides with the function of the insur-

⁸ T. Sangowski, *op. cit.*, p. 210.

⁹ P. Łohutko, *Cecha zewnętrzności w definicjach wypadku przy pracy oraz nieszczęśliwego wypadku w świetle wątpliwości co do przedmiotu definicji obu pojęć*, "Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i Praktyka" 2016, p. 4.

¹⁰ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia Art. 805–834 KC Komentarz*, C.H. Beck, 2016, p. 7.

¹¹ M. Gasińska, *Ubezpieczenie turystyczne w systemie ubezpieczeń gospodarczych*, "Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula" 2013, No. 32, Ekonomia III, p. 53.

¹² P. Łohutko, *op. cit.*, p. 19–20.

¹³ General insurance conditions for PZU NNW established by resolution of the Management Board of Powszechny Zakład Ubezpieczeń SA No. UZ/423/2016 of 24 October 2016, as well as general conditions for group accident insurance determined by resolution of the Management Board of Powszechny Zakład Ubezpieczeń SA No. UZ/102/2013 of March 29, 2013

ance contract. It allows for the unambiguous and indisputable elimination of situations in which the insured intentionally causes damage to his/her own health. An interpretation problem may only arise if the accident occurs as a result of obvious negligence on the part of the insured. In practice, it is difficult to draw the boundary between intentional action and negligence, which largely contributed to the occurrence of an unfortunate accident. It is difficult to answer the question of how the insured should respond to the allegation of intentional fault. In a situation where the above definition is treated literally, deliberate action should not be understood as intentional fault. The insurer can easily eliminate such considerations by including information on the exclusion of liability for damages into the general insurance conditions. Among other things, such situations will be the subject of analysis in the latter part of this paper.

Table 1. Comparison of the definition of an accident in selected insurance companies

Insurance company	External cause	An incident independent of the insured person's will	Sudden cause	Accidental Incident
PZU	yes	yes	yes	–
Generali	yes	yes	yes	yes
Uniqa	yes	yes	yes	–
Warta	yes	yes	yes	–
Aviva	direct and exclusive	yes	yes	–

Source: Own study based on the general insurance conditions¹⁴.

Towarzystwo Ubezpieczeń Generali SA defines an unfortunate accident as an accidental incident, sudden and violent, caused by an external cause,

¹⁴ General conditions of group accident insurance determined by resolution of the Management Board of Powszechny Zakład Ubezpieczeń SA No. UZ/102/2013 of 29 March 2013; General Terms and Conditions of Personal Accident Insurance “Home and Family” Generali TU SA effective from 1 January 2016; General Terms and Conditions of Insurance against the Accidents of the Driver and Passengers S.T.U. Ergo Hestia SA marked with the code CBA-NN-WK-01/16; General Terms and Conditions of Personal Accident Insurance “Av accident” Aviva TU SA marked with the code WY/J/5/2012; General insurance conditions for PZU NNW determined by resolution of the Management Board of Powszechny Zakład Ubezpieczeń SA No. UZ/423/2016 of October 24, 2016; General terms and conditions of Uniqa “Accident & Providence” insurance. Personal accident insurance approved by the Resolution of the Board of UNIQA TU SA of December 28, 2015; General Terms and Conditions of WARTA NNW Insurance, uniform text including the changes introduced by Annex 1/2015.

independent of the insured's will, which took place during the insurance protection period. It also includes an unfortunate accident during transport, i.e. an unfortunate accident in which the insured participated as a driver or passenger of the means of transport. In the event of extending the scope of insurance in accordance with clause 12, set out in Annex 1 to the general insurance conditions, kidnapping¹⁵ is also considered an unfortunate accident. An additional statement appears in this entry which says that it must be caused by an accident. This can be understood in two ways: accidental as independent of the insured person's will, which has been indicated as a condition for the occurrence of an accident, or accidental as caused randomly.

In turn, in the General Terms and Conditions of Uniqa TU SA, an unfortunate accident is treated as a sudden incident caused by an external cause, as a result of which the insured, regardless of his will, suffered bodily injury, health disorder, or died. The following are also considered unfortunate accidents: 1) accidents involving drowning, burns, effects of lightning, electric shock which were independent of the insured person's will, but also the effects of gas or vapor inhalation, inhalation of toxic or caustic substances, poisoning; 2) joint dislocation, stretching and breaking of muscles, ligaments, joint capsules of the limbs or spine resulting from excessive effort on the part of the insured; 3) injuries sustained by the insured as a result of epilepsy attacks. Sickesses, including sudden ones, and contagious diseases are not considered to be an unfortunate accident, even if they arose as a result of an accident; except in cases when the insured has an injury, cut, or mucous membrane which as a result of the accident became infected with tetanus bacteria or the rabies virus. An unfortunate traffic accident is also an event where the insured participated as a pedestrian, driver or passenger of a means of transport and in which he or she was involved in an accident due to land, water or air traffic¹⁶. The quoted description is relatively long, however, it can help one understand the essence of general insurance conditions. It should be noted that, as a rule, the meaning of the concept of an unfortunate accident coincides with the above. However, clarified insurance conditions narrow it down in some areas. Such limitation of insurance protection is, among others, excluding infections from it. The above-mentioned definitions of other insurance companies do not exclude infections resulting from an accident, while Uniqa TU SA applies such a restriction¹⁷.

¹⁵ General Terms and Conditions of Personal Accident Insurance "Home and Family" Generali TU SA effective from 1 January 2016.

¹⁶ General terms and conditions of Uniqa "Accident & Providence" insurance. Personal accident insurance approved by the Resolution of the Management Board of UNIQA TU SA of December 28, 2015.

¹⁷ Notwithstanding the other provisions of the general insurance conditions, in which insurers may apply exclusions from liability for damages by introducing a catalog of events for which the insurance company is not responsible. At this point, the author focuses exclusively on the very definition of an unfortunate accident.

The General Terms and Conditions of TUIR Warta SA Insurance state that an unfortunate accident is a sudden event caused by an external cause, in which the insured, regardless of his will, suffered bodily injury, health disorder, or died¹⁸. An almost identical entry can be found in the STU Ergo Hestia SA insurance conditions, in which it was indicated that an unfortunate accident is a sudden event caused by an external cause, in which the insured – regardless of his will – suffered bodily injury, health disorder, or died¹⁹. It can be presumed that these insurers suggested the definition used by PZU SA, because this provision coincides with the one proposed by the largest Polish insurer. On the other hand, all the insurance companies cited above have similar definitions in their terms.

A slightly different definition is proposed by Towarzystwo Ubezpieczeń Aviva SA. In the terms of insurance, one can read that an accident is an event caused directly and exclusively by an external cause which has no direct or indirect source in any physical or mental illness of the insured, which acted suddenly during insurance coverage, regardless of the will of the insured²⁰. Compared to the above-cited descriptions, TU Aviva SA narrows the scope of events covered by insurance. The accident must be caused only by an external cause. This means that if, for example, as a result of dizziness, the insured gets hit by a car and is injured, then there may be room for discussion as to whether there was an accident due to temporary indisposition (internal cause) or vehicle impact (external cause). The above provision raises doubts about whether, for example, a person with cancer who on the way back from chemotherapy tripped on a protruding pavement tile and broke their arm in several places as a result of the accident, suffered an accident or not. To what extent could the weakness resulting from cancer have contributed to the fall and did it affect the extent of the damage suffered? Doubts are raised by the probability that perhaps if a healthy person fell, then the arm would not break. Although these are purely hypothetical considerations, they may be relevant when determining whether an accident has occurred.

Despite some differences in the accident insurance definitions presented by insurance companies, features common to all records can be found. The attempt to create a general and universal definition of this concept should first and foremost be based on these characteristics. They mainly concern the cause of the accident causing permanent damage to health or cause death. Of course, it is equally important to take into account the law and the assumptions of the theory of an insurance accident.

¹⁸ General Terms and Conditions of WARTA NNW Insurance, uniform text including the changes introduced in Annex 1/2015.

¹⁹ General Terms and Conditions of Insurance against the Accidents of Drivers and Passengers STU Ergo Hestia SA marked with the code CBA-NNWK-01/16.

²⁰ General Terms and Conditions of Personal Accident Insurance “Av accident” TU SA marked with the code WY/J/5/2012.

The cause of the accident is characterized by the following features:

1. Sudden – understood here as a one-off event that happens very quickly. Therefore, it cannot be a gradual deterioration of health, e.g. due to staying in a room with a high level of dust, with poisonous vapors that act on the organs of the insured for a long time, causing their gradual and slow damage.
2. External – the insured should be exposed to factors coming from outside the body. Injury caused by hitting the ground or hitting a foreign body is a typical event of this type. Doubts can be raised by situations in which an external stimulus causes a body reaction that leads to injury, e.g. fainting and falling due to shock after being stung by a bee.
3. Independence from the will of the insured – the insured should avoid and counteract events that cause damage. Independence from the will of the insured is primarily manifested in one's attitude to the accident.

Unfortunate accident and its characteristics in judicial decisions

By summing up the above reasoning, it can be stated that an accident in the context of insurance contracts of the 2nd section of the Annex to the Act on insurance and reinsurance is a sudden and external event, independent of the insured person's will. In addition, it results in permanent damage to health or causes death. This understanding of the analyzed concept raises many doubts. There may be situations in which it will be difficult to pinpoint what events are sudden and which are not. The question is, how long does the injury factor have to work so that it can be said that it was a sudden impulse and not a prolonged effect. Two other conditions raise similar doubts – externality and independence from the will of the insured.

In the further part of the paper, the author will focus precisely on the attempt to clarify the above premises in the context of disputes between the insured and insurance companies. These considerations will be based on the decisions of common courts that decide what events fall under the definition of an unfortunate accident. The purpose of these analyzes is to dispel interpretational doubts and verify which ones cause the biggest problem.

Pursuant to the provisions of the General Terms and Conditions mentioned above, an unfortunate accident is an event independent of the insured person's will. A problem in interpreting whether a specific event meets this condition may occur if the event occurs as a result of the fault or negligence of the insured. For example, a traffic accident is generally treated as an unfortunate accident. However, can it be said that it arose irrespective of the insured person's

will, when it happened due to his sole fault, e.g. due to failure to maintain safe speed? The issue of the accident's independence from the insured person's will is debatable. Such doubt was subject to the assessment of the Tarnów District Court. The insured caused a traffic accident which resulted in hospitalization. The court stated that even if the accident is the insured person's fault but was accidental, it can be said that the event was independent of his will²¹. An unintentional fault that led to the accident is an event independent of the insured person's will. It cannot be stated that a person who, for example, drives a vehicle exceeding the speed limit is doing so in order to cause an accident.

Some insurance companies stipulate that if an accident occurs when the insured is under the influence of alcohol, drugs or other intoxicants, no compensation is due. Consumption of alcohol or drug use affects the insured person's behavior and may contribute to injury. If the provisions of the General Terms and Conditions literally indicate the lack of liability for damages of the insurance company, then the case is unambiguous and raises no doubts. There is also no controversy when the insured is sober and dies from head injuries caused by slipping on stairs and falling²². The problem is, however, to determine whether the state of alcohol intoxication of the injured party has an impact on the occurrence of damage, or if in this case, the insurer does not exclude his liability. In any case, this should be carefully examined. The District Court in Gdynia considered a situation in which an insured person under the influence of alcohol passed on a red light before an oncoming car and suffered damage as a result of a set-off. The court decided that in this situation one could not speak of an unfortunate accident, because the car being hit by the other vehicle was not independent of the will of the insured and was not the only and sole reason. The behavior of the injured party has a significant impact on the occurrence of the disputed event and even the fact that the driver of the vehicle exceeded the speed limit at the place of damage cannot lead to a situation in which the sole fault for the event will be attributed to the driver²³. With this case, it is worth emphasizing that the injured person's behavior consisted not only of being drunk, but also involved their intrusion on a red light in front of a moving car and can be treated as the injured person's behavior contributing to the event resulting in bodily injury.

It can be problematic to determine when a bodily injury will result from an external stimulus. Damage to health resulting from an unfortunate change in body position may not be covered by accident insurance. An example of this is a situation where the injured was squatting while putting on their shoes, and

²¹ Judgment of the District Court in Tarnów of October 16, 2014, reference number Act I Ca 314/14.

²² Judgment of the Court of Appeal in Poznań of May 14, 2015, reference number act I ACa 164/15.

²³ Judgment of the Gdynia District Court of 12 July 2016, reference number Act I C 1539/14.

twisted an ankle joint which resulted in medial meniscus damage. An unfortunate change in body position is considered by both the insurer and the court not to be an unfortunate accident. In above-mentioned case, the court found that the unfortunate change in body position had no signs of an external cause. While the definition of an unfortunate accident, contained in the terms of insurance, indicates that it is an event caused by an external cause being the sole and direct cause of the event covered by liability²⁴.

The difficulty in determining whether an accident has occurred may arise in a situation where the injured person is also chronically ill. In such matters, symptoms associated with the condition should be carefully separated from the cause and effect of the incident. Some insurance companies exclude their liability for damages if the injured person suffered injury or death due to a medical condition. In addition, even if such a provision does not apply, the overlapping of these two factors is still extremely problematic. However, it should be stated that if an accident occurs for an obviously external reason, despite the persisting illness of the insured, the insurer should accept liability and pay the benefit. The confirmation of the above is the judgment of the District Court in Dzierżoniów on March 12, 2014²⁵. While waiting for a train during their commute to the hospital, the injured was shoved by a backpack. As a result of falling off the platform, the person suffered injuries. Doubts in the above case may arise from the fact that the injured person was being treated for cancer. It is therefore necessary to consider whether the disease had any impact on the occurrence of the accident and its consequences. The court's position in the above case was clear and did not raise any doubts. The incident occurred suddenly, for external reasons, and regardless of the will of the injured party. The problem would arise if the injured person had, for example, weakened bones. Then two different factors would overlap – illness and accident. In such cases, however, insurance companies should clearly indicate whether there is liability when the extent of the damage or the fact that the accident occurs is affected by a medical condition, and if so, whether the damage resulted from the medical condition or an external factor.

The justification of the Court of Appeal in Warsaw, which in its judgment of 2 April 2014 (reference number I ACa 1749/13), examined the claim against the existence of an unfortunate accident, when various potential causes of death may occur simultaneously. The insured died as a result of bleeding after a rupture of the esophageal varices. The death was sudden and independent of the will of the insured person. However, esophageal varices are a consequence of cirrhosis and, according to the opinion of an expert, could burst spontaneously. Therefore, the court concluded that death resulting from the rupture of esopha-

²⁴ Judgment of the District Court in Piotrków Trybunalski of May 12, 2014, reference number Act II Ca 212/14.

²⁵ Judgment of the District Court in Dzierżoniów of March 12, 2014, reference number Act. I C 216/11.

geal varices could not be classified as an unfortunate accident. External causes are also difficult to see when the cause of an unfortunate accident is fainting due to cardiac arrhythmias. It is difficult to talk about an unfortunate accident, even if the disorder was caused by an exogenous impulse causing stress. The answer to the question of whether the cause of the incident was an external stimulus is very difficult, and in the case at hand, was given by a medical expert²⁶.

Diseases that affect insured people can sometimes exclude liability of insurance companies under concluded accident insurance contracts. This is a very serious problem, especially if the condition that prevents you from getting the benefit exists before the conclusion of the insurance contract. This dilemma is pointed out by Wojciech Kamiński²⁷. Factors existing before the conclusion of the insurance contract affect the risk of the insurance undertaking. If the disease excludes the possibility of an accident, then according to art. 806 §1 of the Civil Code, the insurance contract is invalid. The condition of concluding the insurance contract is the possibility of an insurance accident.

Death as a result of a sudden infection caused by bacteria from outside is one of the situations in which it is difficult to clearly take a stand, and determine whether there was an accident or not. There is doubt as to whether the damage to health occurred suddenly due to the action of an external stimulus. Sepsis can be fatal even within a dozen or so hours. Such an event may be sudden, independent of the will of the insured. In such cases, it is very important to analyze the direct cause of death and answer important questions. Did the infection directly cause death? Has it activated other injured states? According to the opinion of the District Court in Jawor expressed in the judgment with reference number I C 79/15, an unfortunate accident means a situation in which infection is the sole cause of death. If several diseases overlap or the infection is accompanied by a general poor health condition, then it is likely that death did not occur due to an accident²⁸. Therefore, the analyzed judgment shows that in conditions in which infection occurs suddenly, bacteria will come from outside and the injured's state of health does not contribute to the occurrence of damage, then an accident cannot be ruled out.

For an insurance company to accept liability for personal accident insurance, it is necessary that the consequence of an unfortunate accident is permanent damage to health or causes death²⁹. Permanent damage to health usually

²⁶ Judgment of the District Court in Łębork of 16 September 2015, reference number Act I C 615/14.

²⁷ W. Kamiński, *Wyłączenie odpowiedzialności ubezpieczyciela z uwagi na przyczynę wypadku dotyczące okresu przed rozpoczęciem ochrony ubezpieczeniowej*, "Rozprawy Ubezpieczeniowe" 2015, No. 19, p. 21–30.

²⁸ Judgment of the District Court in Jawor of 10 March 2016, reference number Act. I C 79/15.

²⁹ General Terms and Conditions for personal accident insurance "Home and Family"..., op. cit.

means impairment of the functions of organs or human body systems. However, if the impairment of the organ occurred before the incident indicated by the injured party as an impairment causing damage, then it is difficult to state that there was permanent damage to health. Such an incident may be instability of the shoulder joint, resulting in habitual dislocations, occurring when carrying heavy objects or due to falls. Even if a dislocation arises during a fall, then it cannot be qualified as permanent damage to health, as it is only the result of an earlier condition³⁰.

The quoted statements illustrate how problematic it is to unequivocally state whether the three most important prerequisites for the occurrence of an unfortunate accident have been fulfilled. The most difficult are the situations in which the incident occurs due to the imposition of several different causes. In such a case it is assessed which of them had a direct impact on the occurrence of the accident and whether there are signs of an external cause. The insured person may also be ill or weak.

The question of whether the incident occurred as a result of an event beyond the will of the insured is slightly less doubtful. This condition is primarily aimed at forcing the insured to counteract the occurrence of accidents, to avoid recklessness and threats. It also eliminates situations in which the insured intentionally causes an event. If the insurer proves such behavior, then no compensation will be paid. It is not only about the situations indicated in art. 298 §1 of the Penal Code, but also for suicide attempts, which result in permanent damage to health. It can be assumed that even if the insured person unintentionally contributes to the damage, such an event should be treated as independent of his will.

As previously emphasized, the personal accident insurance benefit is paid if an external factor which causes a sudden and independent of the will of the insured person accident to occur, and as a consequence will result in injury or death³¹. At the same time, it is worth paying attention to the fact that insurers require bodily injury to be a sign of permanent damage to health. The term can be defined as permanent, non-promising improvement of bodily injury or health disorder³². When assessing the accident, insurance companies usually ask for the opinion of a doctor who works with them³³. Doctors use tables of permanent damage to health, which constitute an attachment to the General Terms and Conditions.

³⁰ Judgment of the District Court in Poznań of October 14, 2014, reference number Act I C37/13.

³¹ T. Sangowski, *op. cit.* p. 211.

³² General Terms and Conditions of PZU NNW Insurance ..., *op. cit.*

³³ T. Sangowski, *op. cit.*, p. 211.

Conclusion

Theoretically, the definition of an accident seems understandable to both parties of the insurance contract. Therefore, it cannot be said that this is an open concept to which new categories of events will be added in the future. The problem highlighted in this study is the difficulty in identifying incidents that can be treated as an unfortunate accident. Not every incident that causes death or injury can be classified as such.

The provisions of the insurance conditions indicate the conditions that must be met for a specific incident to be considered an unfortunate accident:

- sudden,
- external causes,
- independent from the will of the insured.

Judgments of common courts also refer to the concepts of sudden, external, and independent from the will of the insured. These definitions are not explained in the General Terms and Conditions, which means that each party of the insurance contract may understand them in a slightly different way. On the one hand, it seems that each of the three conditions indicated is understandable. On the other – it would be very difficult to provide clear descriptions for each of the above concepts. Therefore insurers cannot be blamed for the lack of these terms and conditions. The problem is that while the definition of an unfortunate accident can be considered closed, the possible discussion concerns the conditions that must be met for the event to be correctly classified. After reading this paper one may come to the conclusion that both insurance companies and common courts have a rather intuitive approach to the understanding of the above terms. In the examined cases, however, it is difficult to talk about significant differences in the perception of the analyzed concepts by common courts and insurance companies.

Court rulings should be treated as the decisive vote in the dispute between the insured and insurance companies. That is why the analysis of judgments is so helpful when interpreting the provisions of the General Terms and Conditions. These studies enable us to understand such features of an unfortunate accident such as sudden, external, and independent from the will of the insured quite precisely. These are common features of the definitions of an unfortunate accident used by the insurance companies discussed in this paper.

Sudden is understood as a one-off event that happens very quickly. It can be unequivocally stated that a sudden incident cannot be the gradual deterioration of health, e.g. due to being in a room with a lot of dust, with poisonous vapors that act on the organs of the insured for a long time, causing their gradual and slow damage. On the basis of the case-law analyzed, it can even be argued that under certain specific conditions, an infection can be treated as a sudden incident.

By external causes we mean a situation in which the insured is exposed to factors coming from outside the body. Injury caused by falling on the ground or being hit on the body with an object is a typical incident of this type. Doubts can be raised by situations in which an external stimulus causes a body reaction that leads to injury, e.g. fainting and falling due to shock after a bee sting.

And the last issue – independent from the will of the insured. The insured should avoid incidents and even counteract them. Behaviors such as unintentional contribution to the accident should not exclude the liability of the insurance undertaking. It is difficult to say that the accident occurred at the will of the insured, if its cause was inattention. When analyzing such cases, the willfulness of the insured person's actions and the extent to which it was the insured's fault are always taken into account.

Insurance companies, however, have some freedom in writing the insurance contract and it may happen that in the near future there will be personal accident insurance in business transactions which will differ from the cases described by the author.

Sebastian Barszowski – Van Ameyde Polska Sp. z o.o.

Literature

1. Gasińska M., *Ubezpieczenie turystyczne w systemie ubezpieczeń gospodarczych*, "Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula" 2013, nr 32 Ekonomia III.
2. Gawin M., *Różnice definicyjne w ogólnych warunkach ubezpieczeń jako czynnik ograniczający odpowiedzialność towarzystwa ubezpieczeniowego na wybranych przykładach*, "Rozprawy ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych" 2018, nr 1.
3. Hadyniak B., *Ubezpieczenie jako urządzenie gospodarcze* [in:] *Podstawy ubezpieczeń. Tom I – Mechanizmy i funkcje*, red. J. Monkiewicz, Warszawa, Wydawnictwo Poltext, 2000.
4. Kamieński W., *Wyłączenie odpowiedzialności ubezpieczyciela z uwagi na przyczyny wypadku dotyczące okresu przed rozpoczęciem ochrony ubezpieczeniowej*, "Rozprawy Ubezpieczeniowe" 2015, nr 19.
5. Kowalewski E., Fuchs D., Mogilski W. et al., *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Bydgoszcz–Toruń, Oficyna Wydawnicza Branta, 2006.
6. Krajewski M., *Umowa ubezpieczenia Art. 805–834 KC Komentarz*, C.H. Beck, 2016.

7. Kuta Ł., *Wpływ inwestycji w gospodarstwach rolnych na poprawę bezpieczeństwa rolników*, "Inżynieria Rolnicza" 2013, z. 3 (145), t. 1.
8. Łohutko P., *Cecha zewnętrżności w definicjach wypadku przy pracy oraz nieszczęśliwego wypadku w świetle wątpliwości co do przedmiotu definicji obu pojęć*, "Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i Praktyka" 2016.
9. Ogólne warunki grupowego ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków ustalone uchwałą Zarządu Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń SA nr UZ/102/2013 z 29 marca 2013 r.
10. Ogólne Warunki Ubezpieczenia Następstw Nieszczęśliwych Wypadków "Dom i Rodzina" Generali TU SA.
11. Ogólne Warunki Ubezpieczenia Następstw Nieszczęśliwych Wypadków "Na Wypadek" Aviva TU SA oznaczone kodem WY/J/5/2012.
12. Ogólne Warunki Ubezpieczenia Następstw Nieszczęśliwych Wypadków Kierowcy i Pasażerów STU Ergo Hestia SA oznaczone kodem CBA-NNWK-01/16.
13. Ogólne warunki ubezpieczenia PZU NNW ustalone uchwałą Zarządu Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń SA nr UZ/423/2016 z 24 października 2016 r.
14. Ogólne warunki ubezpieczenia Uniqa Wypadek & Przezorność Ubezpieczenie następstw nieszczęśliwych wypadków zatwierdzone Uchwałą Zarządu UNIQA TU SA z 28 grudnia 2015 r.
15. Ogólne Warunki Ubezpieczenia WARTA NNW, tekst jednolity uwzględniający zmiany wprowadzone aneksem 1/2015.
16. Sangowski T., *Ubezpieczenia gospodarcze*, Warszawa, Wydawnictwo Poltext, 2001.
17. *Słownik języka polskiego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.
18. Ustawa z 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, Dz. U. 2015 poz. 1844.
19. Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. 1964 nr 16 poz. 93.
20. Więcko-Tułowicka M., *Definicja nieszczęśliwego wypadku w ubezpieczeniu następstw nieszczęśliwego wypadku i jej interpretacja w praktyce sądowej*, "Rozprawy asekuracyjne" 2018, nr 1 (94).
21. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 14 maja 2015 r., sygn. akt I ACA 164/15.
22. Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z 12 maja 2014 r., sygn. akt II Ca 212/14.
23. Wyrok Sądu Okręgowego w Poznaniu z 14 października 2014 r., sygn. akt I C37/13.
24. Wyrok Sądu Okręgowego w Tarnowie z 16 października 2014 r., sygn. akt I Ca 314/14.
25. Wyrok Sądu Rejonowego w Dzierżonowie z 12 marca 2014 r., sygn. akt. I C 216/11.

26. Wyrok Sądu Rejonowego w Gdyni z 12 lipca 2016 r., sygn. akt I C 1539/14.
27. Wyrok Sądu Rejonowego w Jaworze z 10 marca 2016 r., sygn. akt. I C 79/15.
28. Wyrok Sądu Rejonowego w Lęborku z 16 września 2015 r., sygn. akt I C 615/14.

*Robert Liana, Iwona Sobiś, Izabela Plutecka-Czartoryska**

Wytyczne rehabilitacji leczniczej rolników w wieku aktywności zawodowej realizowanej przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego – geneza powstania dokumentu

Streszczenie

W Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego został powołany zespół, którego zadaniem było opracowanie dokumentu pn. „Wytyczne rehabilitacji leczniczej rolników w wieku aktywności zawodowej realizowanej przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego Rolników”. W dokumencie zawarto podstawy prawne, obowiązujące zasady kierowania na rehabilitację leczniczą, tryb i warunki realizacji świadczeń, definicję i cel rehabilitacji leczniczej, wskazano miejsca prowadzenia rehabilitacji leczniczej oraz jej formy organizacyjne, określono skład i zadania personelu medycznego (lekarzy, fizjoterapeutów, pielęgniarek) oraz opisano zasady prowadzenia dokumentacji medycznej. Dokument zawiera również katalog wskazań i przeciwwskazań do rehabilitacji leczniczej realizowanej przez KRUS.

Celem artykułu było przedstawienie genezy opracowania wytycznych dotyczących rehabilitacji leczniczej realizowanej w KRUS.

Słowa kluczowe: KRUS, rehabilitacja lecznicza, rolnicy, wytyczne.

* **Robert Liana** – dr n. med., główny specjalista, Biuro Rehabilitacji, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego; **Iwona Sobiś** – główny specjalista, Biuro Rehabilitacji, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego; **Izabela Plutecka-Czartoryska** – Dyrektor Biura Rehabilitacji, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego.

Wstęp

Działania w zakresie rehabilitacji leczniczej podejmowane przez KRUS reguluje art. 64 ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników¹, który zobowiązuje Kasę do pomocy ubezpieczonym i osobom uprawnionym do świadczeń z ubezpieczenia, wykazującym całkowitą niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym, ale rokującym jej odzyskanie w wyniku leczenia i rehabilitacji, albo zagrożonym całkowitą niezdolnością do pracy w gospodarstwie rolnym, obejmujące m.in.:

- kierowanie na rehabilitację leczniczą do zakładów rehabilitacji leczniczej,
- prowadzenie zakładów rehabilitacji leczniczej.

Szczegółowe zasady kierowania na rehabilitację leczniczą zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 19 lipca 2013 r. w sprawie warunków i trybu kierowania przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego na rehabilitację leczniczą oraz udzielania zamówień na świadczenia i usługi rehabilitacyjne².

Wytyczne i standardy

Powszechnie zakłada się, że standardy medyczne, wytyczne, algorytmy postępowania opracowane przez gremia złożone z uznanych ekspertów w oparciu o aktualną wiedzę medyczną odgrywają we współczesnej medycynie istotną rolę jako instrument ograniczania ryzyka prowadzonej działalności leczniczej. Należy je stosować jak najszerszej, ponieważ umożliwiają wyrównanie poziomu świadczonych usług medycznych na terenie całego kraju oraz zwiększają bezpieczeństwo wszystkich pacjentów.

Od 22 lutego 2006 r. obowiązywał w Kasie dokument opracowany przez Biuro Prewencji, Rehabilitacji i Orzecznictwa Lekarskiego pod nazwą „Standardy rehabilitacji leczniczej realizowanej przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego”³, który został zatwierdzony przez ówczesnego prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego. Powyższy dokument stanowił kompendium podstawowych informacji dotyczących celu i zadań odnośnie

¹ Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, tj. Dz. U. 2019 poz. 299.

² Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 19 lipca 2013 r. w sprawie warunków i trybu kierowania przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego na rehabilitację leczniczą oraz udzielania zamówień na świadczenia i usługi rehabilitacyjne, Dz. U. 2013 poz. 860.

³ *Standardy rehabilitacji leczniczej realizowanej przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego*, Biuro Prewencji, Rehabilitacji i Orzecznictwa Lekarskiego KRUS, Warszawa, luty 2006.

realizacji rzeczowych świadczeń zdrowotnych udzielanych przez zakłady rehabilitacji leczniczej Kasy wraz ze wskazaniami i przeciwwskazaniami do kierowania na rehabilitację leczniczą.

Z uwagi na szereg zmian, które zostały w ostatnich latach wprowadzone do katalogu wskazań i przeciwwskazań medycznych w dziedzinie rehabilitacji leczniczej, a także kierując się postępowaniem nauki i aktualną wiedzą medyczną zaistniała potrzeba aktualizacji obowiązujących w Kasie „Standardów”. Dla kompletności nowego dokumentu oraz prawidłowej realizacji ustawowych zadań Kasy dotyczących prowadzenia zakładów rehabilitacji leczniczej należało podjąć sformalizowane działania. Powstała idea powołania merytorycznego zespołu, w skład którego weszli przedstawiciele Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego oraz przedstawiciele Centrów Rehabilitacji Rolników KRUS.

Zadania zespołu

Do zadań zespołu należało opracowanie wytycznych dotyczących organizacji i prowadzenia rehabilitacji leczniczej w Centrach Rehabilitacji Rolników KRUS zgodnych z obowiązującymi aktami prawnymi, aktualną wiedzą medyczną oraz rekomendacjami medycznymi, w szczególności Międzynarodową Klasyfikacją Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ang. *International Classification of Functioning, Disability and Health* – ICF).

Rezultaty prac

W trakcie opracowywania „wytycznych” odbyły się liczne konsultacje i spotkania zespołu, mające na celu przygotowanie spójnej treści dokumentu. Jego projekt był także konsultowany z Zastępcami Dyrektorów ds. lecznictwa oraz z kadrą medyczną wszystkich Centrów Rehabilitacji Rolników KRUS.

Efektem kilkumiesięcznej pracy Zespołu było opracowanie dokumentu pn. „Wytyczne rehabilitacji leczniczej rolników w wieku aktywności zawodowej realizowanej przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego Rolników”, który został ostatecznie zaakceptowany przez prezesa KRUS 24 października 2019 r.

W treści dokumentu zawarto zaktualizowane podstawy prawne, obowiązujące zasady kierowania na rehabilitację leczniczą, tryb i warunki realizacji świadczeń, definicję i cel rehabilitacji leczniczej, wskazano miejsca prowadzenia rehabilitacji leczniczej oraz jej formy organizacyjne, określono skład i zadania personelu medycznego (lekarze, fizjoterapeuci, pielęgniarki) oraz

opisano zasady prowadzenia dokumentacji medycznej. Dokument zawiera również katalog wskazań i przeciwwskazań do rehabilitacji leczniczej realizowanej przez KRUS.

W „Wytycznych” zaznaczono, że rehabilitacja lecznicza wg Światowej Organizacji Zdrowia (ang. *World Health Organization* – WHO) to kompleksowe postępowanie w odniesieniu do osób niepełnosprawnych fizycznie i psychicznie, które ma na celu przywrócenie pełnej lub możliwej do osiągnięcia sprawności fizycznej i psychicznej, zdolności do zarobkowania oraz zdolności do brania czynnego udziału w życiu społecznym. Jednak nadrzędnym ustawowym celem rehabilitacji leczniczej prowadzonej przez Kasę w Centrach Rehabilitacji Rolników KRUS jest utrzymanie zdolności do pracy w gospodarstwie rolnym osób uprawnionych do świadczeń z ubezpieczenia społecznego rolników lub przywrócenie tym osobom ww. zdolności.

Obecnie Kasa posiada 6 Centrów Rehabilitacji Rolników KRUS w:

- 1) Horyńcu-Zdroju,
- 2) Iwoniczu-Zdroju,
- 3) Jedlcu,
- 4) Kołobrzegu,
- 5) Szklarskiej Porębie,
- 6) Świnoujściu.

W dokumencie zdefiniowano rolę zastępcy dyrektora ds. lecznictwa, którego nadzór medyczny nad prawidłowością leczenia i rehabilitacji jest nadrzędny. Szczegółowo opisano zakresy zadań członków zespołu rehabilitacyjnego uczestniczących w procesie rehabilitacji leczniczej uwzględniając kompetencje poszczególnych grup zawodowych: lekarzy, fizjoterapeutów i pielęgniarek. Wskazano potrzebę interdyscyplinarnej współpracy wszystkich członków zespołu rehabilitacyjnego, co pozytywnie wpłynie na proces utrzymania lub przywracania zdolności rolnika do pracy w gospodarstwie rolnym.

W zakresie prowadzenia dokumentacji medycznej wskazano, że uwzględniając wymogi prawne Centra Rehabilitacji Rolników KRUS będą sukcesywnie dostosowywały systemy teleinformatyczne do tworzenia, przetwarzania, wymiany i archiwizacji danych medycznych w postaci cyfrowej (elektroniczna dokumentacja medyczna – EDM), zgodnych ze standardami wymiany elektronicznej dokumentacji (Polska Implementacja Krajowa PIK HL7 CDA).

Najistotniejsze, z medycznego punktu widzenia, było zaktualizowanie katalogu wskazań i przeciwwskazań do kierowania na rehabilitację leczniczą. Zespół skoncentrował swoją uwagę na określeniu medycznych kryteriów kwalifikacji do rehabilitacji leczniczej, które odpowiadają współczesnym standardom leczenia układu ruchu. Szczególną uwagę zwrócono na opracowanie wskazań do rehabilitacji leczniczej osób z chorobami układu sercowo-naczyniowego, a także określono okresy karencji przy kwalifikowaniu do rehabilitacji leczniczej pacjentów po przebytych chorobach nowotworowych.

Wnioski

Opracowane „wytyczne” stanowią spójny i przejrzysty dokument, na podstawie którego Centra Rehabilitacji Rolników KRUS realizują zadania związane z rehabilitacją leczniczą realizowaną przez Kasę.

Robert Liana – dr n. med., główny specjalista, Biuro Rehabilitacji, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego.

Iwona Sobiś – główny specjalista, Biuro Rehabilitacji, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego.

Izabela Plutecka-Czartoryska – Dyrektor Biura Rehabilitacji, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego

Literatura

1. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, t.j. Dz. U. 2019 poz. 299.
2. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 19 lipca 2013 r. w sprawie warunków i trybu kierowania przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego na rehabilitację leczniczą oraz udzielania zamówień na świadczenia i usługi rehabilitacyjne, Dz. U. 2013 poz. 860.
3. *Standardy rehabilitacji leczniczej realizowanej przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, Biuro Prewencji, Rehabilitacji i Orzecznictwa Lekarskiego KRUS, Warszawa, luty 2006.*
4. Zarządzenie nr 14 Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 20 maja 2010 r. w sprawie nadania statutu Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, Dz. Urz. MRiRW 2010 Nr 10 poz. 10, Dz. Urz. MRiRW 2016 poz. 1, Dz. Urz. MRiRW 2017 r. poz. 5.

**Guidelines for therapeutic rehabilitation
of working-age farmers implemented
by the Agricultural Social Insurance Fund –
the origin of the document**

Abstract

A team was appointed at the Agricultural Social Insurance Fund (KRUS) to work on the document entitled “Guidelines for therapeutic rehabilitation of working-age farmers implemented by the Agricultural Social Insurance Fund”.

The document contains the legal basis, applicable rules for referring to medical rehabilitation, procedures and conditions for the provision of services, definitions and purpose of therapeutic rehabilitation, indicates the places of therapeutic rehabilitation and its organizational forms, the composition and tasks of medical staff (doctors, physiotherapists, nurses) were described and the rules for keeping medical records. The document also contains a catalog of indications and contraindications for therapeutic rehabilitation implemented by KRUS.

The purpose of the article was to present the genesis of the development of guidelines for therapeutic rehabilitation implemented at KRUS.

Keywords: KRUS, therapeutic rehabilitation, farmers, guidelines.

*Robert Liana, Iwona Sobiś, Izabela Plutecka-Czartoryska**

Guidelines for therapeutic rehabilitation of working-age farmers implemented by the Agricultural Social Insurance Fund – the origin of the document

Abstract

A team was appointed at the Agricultural Social Insurance Fund (KRUS) to work on the document entitled “Guidelines for therapeutic rehabilitation of working-age farmers implemented by the Agricultural Social Insurance Fund”. The document contains the legal basis, applicable rules for referring to medical rehabilitation, procedures and conditions for the provision of services, definitions and purpose of therapeutic rehabilitation, indicates the places of therapeutic rehabilitation and its organizational forms, the composition and tasks of medical staff (doctors, physiotherapists, nurses) were described and the rules for keeping medical records. The document also contains a catalog of indications and contraindications for therapeutic rehabilitation implemented by KRUS.

The purpose of the article was to present the genesis of the development of guidelines for therapeutic rehabilitation implemented at KRUS.

Keywords: KRUS, therapeutic rehabilitation, farmers, guidelines.

* **Robert Liana** – MD, chief specialist, Rehabilitation Office, Agricultural Social Insurance Fund (KRUS); **Iwona Sobiś** – chief specialist, Rehabilitation Office, Agricultural Social Insurance Fund (KRUS); **Izabela Plutecka-Czartoryska** – Director of the Rehabilitation Office, Agricultural Social Insurance Fund (KRUS).

Introduction

Activities in the field of therapeutic rehabilitation undertaken by KRUS are regulated by art. 64 of the Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers¹, which obliges the Fund to help insured persons and persons entitled to insurance benefits, farmers incapable of working on a farm, but who have a possibility of recovery as a result of treatment and rehabilitation, or those who are at risk of being completely incapable of working on a farm, including, among others:

- referral for therapeutic rehabilitation in therapeutic rehabilitation centers,
- running medical rehabilitation facilities.

Detailed rules for referring to therapeutic rehabilitation are set out in the Ordinance of the Minister of Agriculture and Rural Development of 19 July 2013 regarding the conditions and procedure for directing for therapeutic rehabilitation and awarding contracts for rehabilitation services by the Agricultural Social Insurance Fund².

Guidelines and standards

It is generally assumed that medical standards, guidelines, and algorithms of conduct developed by bodies composed of recognized experts based on current medical knowledge play an important role in modern medicine as an instrument to reduce the risk of the medical activity. These guidelines and standards should be used by as many people and centers as possible because they enable all the medical activities/centers to have the same level of medical services throughout the country and they increase the safety of all patients.

Since February 22, 2006, a document prepared by the Office for Prevention, Rehabilitation and Medical Certification under the name “Standards for therapeutic rehabilitation implemented by the Agricultural Social Insurance Fund” (KRUS)³ has been in effect at the Fund, and was approved by the then president of the Agricultural Social Insurance Fund. The above document was

¹ Act of 20 December 1990 on social security for farmers, i.e. Journal of Laws of 2019, item 299.

² Regulation of the Minister of Agriculture and Rural Development of 19 July 2013 regarding the conditions and procedure for referring for therapeutic rehabilitation and awarding contracts for rehabilitation services the Agricultural Social Insurance Fund, Journal of Laws of 2013, item 860.

³ *Standardy rehabilitacji leczniczej realizowanej przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego*, Office for Prevention, Rehabilitation and Medical Certification KRUS, Warszawa, February 2006.

a compendium of basic information about the purpose and tasks regarding the implementation of in-kind health services provided by the Fund's therapeutic rehabilitation centers together with indications and contraindications for referring to therapeutic rehabilitation.

Due to a number of changes that have been introduced in recent years to the catalog of medical indications and contraindications in the field of therapeutic rehabilitation, as well as guided by the progress of science and current medical knowledge, there was a need to update the "Standards". For the complementarity of the new document and the correct implementation of the Fund's statutory tasks regarding the activities of therapeutic rehabilitation facilities, formal actions had to be taken. The idea of appointing a special team was formed. The team includes representatives of the Agricultural Social Insurance Fund and representatives from KRUS Farmers' Rehabilitation Centers.

Team's tasks

The team's task was to develop guidelines for the organization and conduct of therapeutic rehabilitation at KRUS Farmers' Rehabilitation Centers in accordance with applicable legal acts, current medical knowledge and medical recommendations, in particular the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF).

Results

During the development of the "guidelines", numerous consultations and team meetings were held to prepare coherent document content. This project was also consulted with the Deputy Directors of Healthcare and medical staff of all KRUS Farmers' Rehabilitation Centers.

The result of several months of work of the Team was the development of a document entitled "Guidelines for therapeutic rehabilitation of working-age farmers implemented by the Agricultural Social Insurance Fund for Farmers", which was finally approved by the President of KRUS on October 24, 2019.

The content of the document includes updated legal bases, applicable rules for referring to medical rehabilitation, procedures and conditions for the implementation of services, definition and purpose of therapeutic rehabilitation, places of therapeutic rehabilitation and its organizational forms, the composition and tasks of medical personnel (doctors, physiotherapists, nurses) and

describes the rules for keeping medical records. The document also contains a catalog of indications and contraindications for therapeutic rehabilitation implemented by KRUS.

In the “Guidelines” it was noted that therapeutic rehabilitation according to the World Health Organization (WHO) is a comprehensive procedure concerning people with physical and mental disabilities, which aims to restore full or achievable physical and mental fitness, the ability to work, and the ability to take an active part in social life. However, the primary statutory goal of therapeutic rehabilitation carried out by the Fund in KRUS Farmers’ Rehabilitation Centers is to maintain the ability to work on a farm of persons entitled to benefits from social insurance for farmers or to help them regain the above-mentioned abilities.

Currently, the Fund has 6 KRUS Farmers’ Rehabilitation Centers. They are located in the following places:

- 1) Horyniec-Zdrój,
- 2) Iwonicz-Zdrój,
- 3) Jedlec,
- 4) Kołobrzeg,
- 5) Szklarska Poręba,
- 6) Świnoujście.

This document defines the role of the deputy director of health care, whose medical supervision over the correctness of treatment and rehabilitation is superior. The scope of tasks of the members of the rehabilitation team participating in the therapeutic rehabilitation process is described in detail, taking into account the competences of individual professional groups: doctors, physiotherapists, and nurses. The need for interdisciplinary cooperation among all members of the rehabilitation team was indicated, which will positively affect the process of maintaining or restoring the farmer’s ability to work on a farm.

In the scope of maintaining medical documentation, it was pointed out that, taking into account the legal requirements of KRUS Farmers’ Rehabilitation Centers, they would successively adopt ICT systems to create, process, exchange, and archive medical data in digital format (electronic medical documentation – EDM), in line with the standards of electronic documentation exchange (Polish National Implementation PIK HL7 CDA).

From a medical point of view, updating the catalog of indications and contraindications to refer to therapeutic rehabilitation was most relevant. The team focused their attention on defining medical qualification criteria for therapeutic rehabilitation that correspond to modern standards of treatment of the musculo-skeletal system. Particular attention was paid to the development of indications for the therapeutic rehabilitation of people with cardiovascular diseases, as well as to the periods for qualifying the rehabilitation of patients who had cancer.

Conclusions

The developed “guidelines” constitute a coherent and transparent document on the basis of which KRUS Farmers’ Rehabilitation Centers perform tasks related to therapeutic rehabilitation implemented by the Fund.

Robert Liana – MD, chief specialist, Rehabilitation Office, Agricultural Social Insurance Fund (KRUS).

Iwona Sobiś – chief specialist, Rehabilitation Office, Agricultural Social Insurance Fund (KRUS).

Izabela Plutecka-Czartoryska – Director of the Rehabilitation Office, Agricultural Social Insurance Fund (KRUS).

Bibliography

1. The Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers, i.e. Dz. Laws of 2019, item 299.
2. Ordinance of the Minister of Agriculture and Rural Development of 19 July 2013 regarding the conditions and procedure for directing the Agricultural Social Insurance Fund for therapeutic rehabilitation and awarding contracts for rehabilitation services and services, Dz. Of Laws of 2013, item 860.
3. *Standardy rehabilitacji leczniczej realizowanej przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, Biuro Prewencji, Rehabilitacji i Orzecznictwa Lekarskiego KRUS*, Warszawa, February 2006.
4. Ordinance No. 14 of the Minister of Agriculture and Rural Development of May 20, 2010 regarding granting the statute to the Agricultural Social Insurance Fund, Dz. Office. MRiRW 2010 No. 10 item 10, Dz. Office. MRiRW 2016 item 1, Dz. Office. MRiRW 2017 item 5.

**Recenzenci materiałów opublikowanych w kwartalnych wydaniach
„Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia”
z 2016–2017 r.**

dr hab. Jerzy Bieluk (prof. UWB), prof. dr hab. Roman Budzinowski, dr Aleksandra Chlebicka, prof. dr hab. Paweł Czechowski, dr Ryszard Droba (prof. WSAS), dr Piotr Gołasa, dr inż. Ewa Jaska, dr hab. Beata Jeżyńska (prof. UMCS), prof. dr hab. Irena Jędrzejczyk, Marcin Józefaciuk, dr Erich Koch, dr n. med. Marek Kos, dr n. med. Andrzej Kosiniak-Kamysz, dr hab. Anna Kosut, prof. dr hab. Andrzej Kowalski, dr hab. Sylwester Kozak (prof. SGGW), dr Monika Król, dr hab. Teresa Kurowska, prof. dr hab. n. med. Jolanta Kujawa, dr Przemysław Litwiniuk, dr n. med. Robert Liana, dr hab. Dorota Łobos-Kotowska (prof. UŚ), dr Krzysztof Łyskawa, dr Adam Majchrzak, dr Agata Marcysiak, dr hab. Anna Matuszczak (prof. UEP), dr Wojciech Nagel, prof. dr hab. n. med. Alfred Owoc, dr hab. Radosław Pacud, dr inż. Agnieszka Parlińska, dr Sylwia Pieńkowska-Kamieniecka, prof. dr hab. Marian Podstawka, dr Damian Puślecki, prof. dr hab. Wanda Sułkowska, dr hab. Bogumił Szmulik, dr Damian Walczak, dr Adam Wasilewski, dr hab. n. med. Anna Wilmowska-Pietruszyńska (prof. UR), dr hab. n. med. Andrzej Wojtyła (prof. PWSZ), prof. dr hab. Maciej Żukowski

Informacje dla autorów

- 1) Redakcja zaprasza do publikowania artykułów dotyczących ubezpieczeń w rolnictwie, przyjmując do druku wyłącznie wcześniej nieopublikowane nowe opracowania.
- 2) Autorów prosimy o nadsyłanie materiałów o objętości maksimum do 40 tys. znaków, za pośrednictwem poczty elektronicznej. W szczególnie uzasadnionych przypadkach, kierując się wartością opracowania, dopuszczone będzie opracowanie zawierające większą liczbę znaków. Elementy graficzne opracowania (tabele, wykresy, rysunki) prosimy załączyć w odrębnych plikach, w celu możliwości dokonania korekt edytorskich.
- 3) Artykuł powinien zawierać streszczenie w języku polskim i angielskim (do 1,3 tys. znaków) zawierające cele i tezy opracowania, oraz notę o Autorze.
- 4) Anonimowość Autora jest zachowana poprzez zawarcie jego danych osobowych: nazwiska, adresu, wymaganych do zawarcia umowy o dzieło, oraz krótkiej informacji zawodowej – w oddzielnie dołączonym pliku.
- 5) Artykuł podlega recenzji i opracowaniu redakcyjnemu. Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania skrótów, zmiany tytułów i śródtytułów.
- 6) Honoraria autorskie są wypłacane za materiały, które uzyskały pozytywną ocenę recenzentów.

Dodatkowych informacji udzielimy telefonicznie
pod numerami: 22 592–66–88, 22 592–66–86, 22 592–64–05
lub odpowiemy na e-mail wysłany pod adresem:
kwartalnik@krus.gov.pl

